



# HISTORICKÝ ZBORNÍK

VEDECKÝ ČASOPIS  
O SLOVENSKÝCH  
NÁRODNÝCH DEJINÁCH

VYDÁVA  
MATICA SLOVENSKÁ  
MARTIN

ROČNÍK 33  
2023 ČÍSLO 1

HISTORICKÝ  
ZBORNÍK 33  
č. 1/2023



# HISTORICKÝ ZBORNÍK

VEDECKÝ ČASOPIS  
O SLOVENSKÝCH  
NÁRODNÝCH DEJINÁCH  
ROČNÍK 33\* 2023\* ČÍSLO 1

VYDÁVA MATICA SLOVENSKÁ MARTIN

## **HISTORICKÝ ZBORNÍK**

Vedecký časopis o slovenských národných dejinách  
Ročník 33, 2023, č. 1

## **HISTORICAL MISCELLANY**

Scholarly Journal on Slovak National History  
Volume 33, 2023, No. 1

## **ALMANACH FÜR GESCHICHTE**

Wissenschaftliches Periodikum über slowakische Nationalgeschichte  
Jahrgang 33, 2023, No. 1

Vydáva Matica slovenská, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, IČO 00179027 v Slovenskom historickom ústave  
Matice slovenskej v spolupráci s Historickým odborom Matice slovenskej.

Adresa redakcie: Historický zborník, Slovenský historický ústav Matice slovenskej, Grösslingová 23,  
812 51 Bratislava, e-mail: redakcia@zbornik.sk  
www.zbornik.sk

Rozširuje Matica slovenská, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, tel.: +421 918 904 931, e-mail: periodika@matica.sk  
www.matica.sk

### Redakcia

Šéfredaktor: doc. Mgr. Ivan A. Petranský, PhD.  
Zástupca šéfredaktora: Mgr. Radoslav Žgrada

### Redakčná rada

Predsedníčka: prof. PhDr. Marta Dobrotková, CSc. (Trnavská univerzita)

Členovia: doc. HEDr. Ľuboslav Hromják, PhD. (Katolícka univerzita v Ružomberku); doc. PhDr. Miroslav Kamenický, CSc. (Univerzita Komenského v Bratislave); prof. PhDr. Róbert Letz, PhD. (Univerzita Komenského v Bratislave); prof. PhDr. Ján Lukačka, CSc. (Univerzita Komenského v Bratislave); PhDr. Pavol Madura (Matica slovenská); doc. Mgr. Pavol Matula, PhD. (Univerzita Komenského v Bratislave); doc. PhDr. Ivan Mrva, CSc. (Žilinská univerzita); PhDr. Mgr. Peter Mulík, PhD. (Matica slovenská); doc. PaedDr. Pavol Parenička, CSc. (Matica slovenská); doc. Mgr. Ivan A. Petranský, PhD. (Slovenský historický ústav v Ríme); doc. Mgr. Ondrej Podolec, PhD. (Ústav pamäti národa); prof. PhDr. Vladimír Rábik, PhD. (Trnavská univerzita); PhDr. Peter Sokolovič, PhD. (Matica slovenská)

Grafický návrh obálky: Jozef Siekel

Grafická úprava vnútra: Robert Schwandner

Jazyková redaktorka: Ing. Janka Farkašová

Preklad do anglického jazyka: Mgr. Michal Vongrej

Preklad do nemeckého jazyka: Mgr. Gabriela Hamranová

© Matica slovenská, Martin 2023

Všetky práva vyhradené. Nijaká časť tejto publikácie sa nesmie rozširovať (elektronicky, fotografickou reprodukciou a pod.) bez predchádzajúceho písomného súhlasu majiteľov práv.

Vytlačila Tlačiareň P+M, s. r. o., Turany

Vychádza ako recenzované vedecké periodikum dvakrát ročne

Dátum vydania: jún 2023

Evidenčné číslo EV 4010/10

ISSN 1335-8723 (print)

ISSN 2730-0978 (online)

EAN 9771335872006 31

# OBSAH

## ŠTÚDIE

Ako rozumieť slovenskej interpretácii kráľa Svätopluka v súčasnosti:

Niekoľko poznámok na okraj chápania svätoplukovej tematiky v slovenskej historiografii

*Martin HOMZA* ..... 13

Z dejín hradu Beckov. Historický vývoj, majitelia a stavebné úpravy v novoveku

*Ivan MRVA* ..... 24

Keď je fabulácia príťažlivejšia ako opis skutočnosti: Stopy Mórica Beňovského a Františka Tótha v kultúrnej pamäti strednej Európy

*Stanislava MOYŠOVÁ* ..... 36

## MATERIÁLY

Cesty slovenských historikov a archivárov do Talianska v období komunistického režimu

*Ivan A. PETRANSKÝ* ..... 55

## MEDAILÓNY

Jubileum profesora Jána Lukačku

*Ivan MRVA* ..... 87

Nedožitá deväťdesiate výročie narodenia Imricha Sedláka

*Pavol PARENÍČKA* ..... 89

Sto rokov od narodenia profesora Richarda Marsinu (1923 – 2021), obnoviteľa Historického odboru Matice slovenskej a periodika Historický zborník

*Peter MULÍK* ..... 99

Za profesorom Matúšom Kučerom (1932 – 2022)

*Ivan MRVA* ..... 103

## RECENZIE

LAŠŠÁK, Juraj a kol. Mútnik – 150 rokov od objavenia magnezitu na Slovensku

*Patrik BEŇUŠ* ..... 109

PARENÍČKA, Pavol. Štúrovskí revolucionári a vizionári na nemeckých univerzitách (Sonda do kritického myslenia štúrovcov)

*Radoslav ŽGRADA* ..... 112

KUBANOVIČ, Zlatko. Historický náhľad do dejín slovenských saleziánov.

Od dona Bosca do roku 1924

*Róbert LETZ* ..... 115

GONĚC, Vladimír – PEKNÍK, Miroslav a kol. Osobnosti slovenskej politiky a Trianon

*Rudolf MANIK* ..... 118

## **SPRÁVY**

Maticná činnosť zameraná na propagáciu národnej histórie

*Radoslav ŽGRADA* ..... 127

# CONTENTS

## STUDIES

- How to Understand the Slovak Interpretation of King Svätopluk at the Present: Some Notes on the Margin of Understanding the Subject Svätopluk in Slovak Historiography  
*Martin HOMZA* ..... 13
- From the History of Beckov Castle. Historical Development, Owners, and Construction Changes in the Modern Period  
*Ivan MRVA* ..... 24
- When Fiction is More Appealing than the Description of Reality: Traces of Móric Beňovský and František Tóth in the Cultural Memory of Central Europe  
*Stanislava MOYŠOVÁ* ..... 36

## MATERIALS

- Journeys of Slovak Historians and Archivists to Italy During the Period of Communist Regime  
*Ivan A. PETRANSKÝ* ..... 55

## PORTRAITS

- Jubilee of Professor Ján Lukačka  
*Ivan MRVA* ..... 87
- The 90th Birth Anniversary of the Late Imrich Sedlák  
*Pavol PARENÍČKA* ..... 89
- One Hundred Years Since the Birth of Professor Richard Marsina (1923–2021), the Founder-Renovator of Matica slovenská History Branch and of the Periodical Historical Miscellany  
*Peter MULÍK* ..... 99
- In Tribute to Professor Matúš Kučera (1932–2022)  
*Ivan MRVA* ..... 103

## REVIEWS

- LAŠŠÁK, Juraj et al. Mútnik – 150 rokov od objavenia magnezitu na Slovensku (Mútnik – 150 Years Since the Discovery of Magnesite in Slovakia)  
*Patrik BEŇUŠ* ..... 109
- PARENÍČKA, Pavol. Štúrovskí revolucionári a vizionári na nemeckých univerzitách (Sonda do kritického myslenia štúrovcov) (Štúr's Group Revolutionaries and Visionaries at German Universities /A Probe into Critical Thinking of Štúr's Group/)  
*Radoslav ŽGRADA* ..... 112



KUBANOVIČ, Zlatko. Historický náhľad do dejín slovenských saleziánov. Od dona Bosca do roku 1924 (Historical Insight into the History of the Slovak Salesians. From Don Bosco to 1924)	
<i>Róbert LETZ</i> .....	115
GONĚC, Vladimír – PEKNÍK, Miroslav et al. Osobnosti slovenskej politiky a Trianon (Personalities of Slovak Politics and Treaty of Trianon)	
<i>Rudolf MANIK</i> .....	118
<b>REPORTS</b>	
Matica slovenská's Activities Aimed at Promoting National History	
<i>Radoslav ŽGRADA</i> .....	127

# INHALT

## STUDIEN

Wie kann man der slowakischen Interpretation des Königs Svätopluk in der Gegenwart verstehen: Einige Bemerkungen am Rande der Anschauung über Thematik Svätopluku in der slowakischen Historiographie <i>Martin HOMZA</i> .....	13
Zur Historie der Burg Beckov. Historische Entwicklung, die Eigentümer und sein Umbau in der Neuzeit <i>Ivan MRVA</i> .....	24
Wenn das Fabulieren mehr wirksam ist als Schilderung der Wirksamkeit. Die Spuren nach Mórica Beňovský und František Tóth im kulturellen Gedächtnis des Mitteleuropas <i>Stanislava MOYŠOVÁ</i> .....	36

## MATERIALIEN

Die Reisen der slowakischen Historiker und Archivare nach Italien in der Zeit des kommunistischen Regimes <i>Ivan A. PETRANSKÝ</i> .....	55
---	----

## MEDAILLONS

Zum Jubiläum des Professors Ján Lukačka <i>Ivan MRVA</i> .....	87
Zum nicht erlebten 90. Geburtstag von Imrich Sedlák <i>Pavol PARENÍČKA</i> .....	89
Hundert Jahre von Geburt des Professors Richard Marsina (1923 – 2021), der den Historischen Bereich der Matica slovenská und den Almanach für Geschichte erneuerte <i>Peter MULÍK</i> .....	99
Zum Tod des Professors Matúš Kučera (1932 – 2022) <i>Ivan MRVA</i> .....	103

## REZENSIONEN

LAŠŠÁK, Juraj et al. Mútnik – 150 rokov od objavenia magnezitu na Slovensku (150 Jahre von Magnesiaufdeckung in der Slowakei) <i>Patrik BEŇUŠ</i> .....	109
PARENÍČKA, Pavol. Štúrovskí revolucionári a vizionári na nemeckých univerzitách (Sonda do kritického myslenia štúrovcov) (Die Revolutionäre und die Visionäre um Štúr an den deutschen Universitäten /Forschung des kritischen Denkens der Persönlichkeiten um Štúr/) <i>Radoslav ŽGRADA</i> .....	112

KUBANOVIČ, Zlatko. Historický náhľad do dejín slovenských saleziánov. Od dona Bosca (Historische Anschauung in die Geschichte der slowakischen Salesianer. Von Don Bosco bis Jahre 1924)	
<i>Róbert LETZ</i> .....	115
GONĚC, Vladimír – PEKNÍK, Miroslav et al. Osobnosti slovenskej politiky a Trianon (Persönlichkeiten der slowakischen Politik und Trianon)	
<i>Rudolf MANIK</i> .....	118

## **NACHRICHTEN**

Die auf Propagierung der Nationalhistorie gerichtete Tätigkeit der Matica slovenská	
<i>Radoslav ŽGRADA</i> .....	127

# ŠTÚDIE



# Ako rozumieť slovenskej interpretácii kráľa Svätopluka v súčasnosti: Niekoľko poznámok na okraj chápania svätoplukovskej tematiky v slovenskej historiografii

**Martin Homza**

HOMZA, Martin. How to Understand the Slovak Interpretation of King Svätopluk at the Present: Some Notes on the Margin of Understanding the Subject of Svätopluk in Slovak Historiography. In *Historický zborník*, Vol. 33, 2023, No. 1, pp. 13-23.

Abstract: According to the words of the historian Matúš Kučera, the tradition of Svätopluk is the only continuous historical tradition of Slovaks lasting from the Middle Ages to the present. The development of the understanding of this issue in Slovak historiography also corresponds with this idea. Many questions were raised about the placement of the King Svätopluk statue at Bratislava Castle, especially about the inscription that this statue should bear. The author is inclined to believe that it should be the inscription SVENTIBALDUS GRATIA DEI REX SCLAVORUM, derived from a letter of Pope Stephen V to the King of the Slavs, Svätopluk, from 885. He explains the reasons that led him to this conclusion. The starting point was an earlier article by Quido Matejko on the political thinking of Slovaks in the Middle Ages and his reflections on the clash of various particularisms at the beginning of our history with the two main tendencies in Europe of that time – both Roman (papal) and Imperial (imperial) universalism. He concludes that Svätopluk was the first to find a compromise between belonging to the sphere of the Latin Occident and the derivation of his legal identity not from the empire, but from the papacy.

Keywords: Svätopluk; king; Latin Christian universe; universalism; particularism; Gesta regum Sclavorum; papacy; empire.

Už istý čas sa sporím s tými, ktorí si myslia, že socha Svätopluka na Bratislavskom hrade má niesť názov SVÄTOPLUK, KRÁĽ STARÝCH SLOVÁKOV. Svojho času, hoci už to bolo pár rokov po jej vztýčení v roku 2010, ale ešte v dobe, keď „slávna“ komisia na čele s Marínou Zavackou rozhodovala o tom, či vôbec socha Svätopluka na Hrade bude, som navrhol riešenie, podľa ktorého by na podstavci sochy malo byť napísané nič viac a nič menej, iba po latinsky – SVENTIBALD REX SCLAVORUM. Takto totiž vo svojom známom liste zo septembra 885 nazval Svätopluka pápež Štefan V.<sup>1</sup> Vec som však, zdá sa, stále celkom dostatočne nevysvetlil. Vo vtedajšom článku mi šlo principiálne iba o argumentáciu ohľadne Svätoplukovho kráľovského titulu.

---

<sup>1</sup> HOMZA, Martin. K argumentácii o kráľovskom titule Svätopluka I. († 894). In *Historický časopis*, roč. 64, 2013, č. 4, s. 665-669.

Po určitom čase sa teda k vysvetleniu, ktoré som dlžný nielen svojim oponentom, ale aj slovenskej verejnosti, vraciam. Strana zástancov pôvodného nápisu na Svätoplukovej soche a pochopiteľne i ja máme svoj názor podporený argumentmi. Najsilnejšou časťou obhajoby mojich oponentov má svoju oporu v hlboko ukotvenej a veľmi koherentnej slovenskej historickej tradícii. Širšie som sa jej venoval v osobitnom článku.<sup>2</sup>

Z tradície výkladu Svätopluka v slovenskej historiografii som pre účel tohto článku vybral určité tendencie, ktorými sa chápanie Svätopluka u Slovákov líši od interpretácií tejto historickej osobnosti v okolitých historiografiách. Možno ich zhrnúť do týchto bodov:

1. Svätopluk začal svoju politickú kariéru z Nitry a Nitra bola aj jeho sídelným mestom.
2. V Nitriansku, na Morave i v Zadunajsku žil ten istý ľud, ktorý sám seba nazýval Slovania/Sloveni (SlovĚni), ktorí sú predkami dnešných Slovákov.
3. Svätopluk sa najneskôr v polovici 80. rokov 9. storočia zaradil medzi iných zvrchovaných kresťanských vládcov Európy, čo vystihuje jeho titul známy z listu pápeža Štefana V. „rex Sclavorum“, to jest „kráľ Slověnov“.

V čom je teda moje chápanie svätoplukovskej tematiky vlastne iné? Odrzil by som sa od posledného bodu, teda od toho, ako rozumieť titulu „rex Sclavorum“? Veľká časť slovenských historikov a s nimi aj slovenskej verejnosti totiž i dnes titul „kráľ Slověnov“, chápe ako synonymum pre „kráľ Slovákov“. Domnievam sa, že v zásade je to správny názor. Titul „rex Sclavorum“, to jest „kráľ Slověnov“, má však okrem toho ešte aj širší význam. Tento jemný, ale dôležitý rozdiel sa pokúsim teraz vysvetliť. Východiskom mojej úvahy bude esej dnes už takmer zabudnutého slovenského mysliteľa Quida Matejka († 1997). Svätopluka I. tento autor najkomplexnejšie zhodnotil v texte *Z politického myslenia Slovákov v stredoveku*. Vyšiel najprv v *Slovenských pohľadoch* v roku 1944. Ako samostatná brožúra o niečo neskôr.<sup>3</sup> Podobne ako pred ním Polakovič aj Matejko do určitej miery rezignoval na striktnú analýzu historických skutkov Svätopluka I. Problematiku vlády Svätopluka uchoпил pomerne abstraktne. Výhodou jeho formulácií zostáva ich všeobecná platnosť a tým i nadčasovosť. Ťažiskovou myšlienkou Quida Matejka je, že politický a tým aj historický pohyb v celej strednej, východno-strednej Európe a tým aj na Slovensku a pochopiteľne aj u Slovákov treba definovať ustavičným sporom rôznych partikularizmov s univerzalizmom. Slovenský partikularizmus v deviatom storočí Quido Matejko vymedzil trojako – ako partikularizmus kultúrno-jazykový, politický a cirkevnoprávny. Postavil ho do protikladu s univerzalizmom ríšskym (cisárskym) a pápežským (rímskym). Pod partikularizmom kultúrno-jazykovým rozumel cyrilo-metodské dedičstvo, pod partikularizmom politickým Nitrianske kniežatstvo a pod partikularizmom cirkevnoprávnym zasa Nitrianske biskupstvo. Quido Matejko vo svojej eseji však tiež opísal dva druhy ranostredovekých univerzalizmov – ríšsky (cisársky) a rímsky (pápežský). Pod ríšskym univerzalizmom rozumel politický koncept Karola

<sup>2</sup> Pozri sumárne HOMZA, Martin. The image and interpretation of Svatopluk in the eyes of Slovak historians over the last hundred years and one short remark at the end. In *Konštantínove listy*, roč. 15, 2022, č. 2, s. 16-34.

<sup>3</sup> MATEJKO, Quido. Z politického myslenia Slovákov v stredoveku. In *Slovenské pohľady*, roč. 60, 1944, s. 4- 46. Ako samostatná brožúra vyšlo dielo v Matici slovenskej v roku 1945.

Veľkého *Renovatio imperii Romanorum*, teda obnovenie Rímskej ríše. Tento striktné politický program sa síce pôvodne mal realizovať v súlade s mocou duchovnou v podobe *Imperium Christianum*, neskôr sa však každý z týchto konceptov vydal svojou cestou a nakoniec prišlo medzi nimi k sporu. Ten je v historiografii známy ako „spor o investitúru“. Pápežský univerzalizmus sa začal od cisárstva emancipovať už energickou politikou pápeža Mikuláša I. (858 – 867), jeho následníka Hadriána II. (867 – 872) a pápeža Jána VIII. (872 – 882). V časoch ich pontifikátov sa dokonca celkom jasne začínala v cirkvi formulovať i téza o primáte duchovnej moci nad svetskou.

Svätoplukovu politiku Quido Matejko a vďaka jeho konceptu i následné celé stredoveké politické myslenie Slovákov charakterizoval ako principiálne univerzalistické. Svätoplukov univerzalizmus postavil proti všetkým vtedajším slovenským i ďalším budúcim stredoeurópskym kultúrnym, cirkevným i politickým (dynastickým) partikularizmom. Čo Matejka k takejto priesačne jasnej definícii viedlo; do akej miery bol tento súd vtedy ešte ani nie tridsaťročného vedca vecou intuície, osvietenia alebo hlbokkej vedeckej analýzy, nedokážem posúdiť.<sup>4</sup> Podľa všetkého však vystihol podstatu Svätoplukovej politiky, ktorou bolo v severovýchodnej časti bývalého Illyrica vytvoriť silnú kresťanskú monarchiu, ktorá by sa podľa denominácie – spoločného kolektívneho pomenovania dominantného obyvateľstva nazvala Kráľovstvo Slovanov/Slovenov (*Regnum Sclavorum*). Toto kráľovstvo sa potom malo stať integrálnou súčasťou *Imperium Christianum*.

Politickú (ne)závislosť Kráľovstva Slovanov od Ríše Quido Matejko odvádza od umnej Svätoplukovej politiky formálne postavenej na princípe lojality voči jej zvrchovanému kresťanskému vládcovi – cisárovi. Reálne ju však mala zabezpečovať Svätoplukovi jeho neporaziteľná armáda. Cirkevnú zvrchovanosť Kráľovstva Slovanov mal Svätoplukovi garantovať Stolec svätého Petra v Ríme prostredníctvom samostatnej cirkevnej provincie – arcibiskupstva.

Stojí asi za to po viac ako siedmich desaťročiach tieto Matejkove tézy trochu ozrejmiť. Úplne sa stotožňujem s jeho myšlienkou, ktorá nakoniec rezonuje aj u ďalších slovenských mysliteľov, že Svätopluk skôr ako mohol naplniť tieto svoje ciele, musel v prvom rade zabezpečiť svojmu kráľovstvu cirkevno-organizačnú nezávislosť. Spolu s bulharským Borisom, moravským Rastislavom, panónskym Kocelom, chorvátskym Branimírom a srbským Mutimírom patril aj nitriansky Svätopluk k tým slovanským (slovenským) vládcom bývalého rímskeho Illyrica a k nemu priľahlých oblastí, ktorí sa živo zaujímali o projekt obnovenia pápežskej cirkevnej zvrchovanosti nad touto provinciou.<sup>5</sup> Možno sa Svätopluk aj menej zaslúžil o zriadenie (obnovenie) Panónskeho arcibiskupstva svätého Metoda ako Kocel, v konečnom dôsledku však z neho profitoval najviac. Od roku 873 to bol totiž práve Svätopluk, ktorý sa stal pápežom povereným politickým ochrancom (staro)nového rímskeho cirkevného projektu. V pápežskej politike tento plán rozšírenia

<sup>4</sup> Postava Quida Matejka ako obchádzaného mysliteľa by si zaslúžila samostatné spracovanie.

<sup>5</sup> DVORNÍK, František. Metodova diecéza a boj o Illyricum. In STANISLAV, Ján (ed.). *Ríša veľkomoravská*. Praha : L. Mazáč, 1935, s. 162-225 a BETTI, Madallena. *The Making of Christian Moravia (858 – 882): Papal Power and Political Reality*. Leiden : Brill, 2013.



politického vplyvu na územia obývané prevažne Slovanmi vyčerpávajúco spracoval už František Dvorník. Mal rôzne mená. Pôvodne šlo o obnovenie Ilýrskeho arcibiskupstva v jeho celosti, neskôr Panónskeho, či od roku 880 Moravského arcibiskupstva.<sup>6</sup> Dovolím si však povedať, že na samý záver sa mohol celý projekt strešne pomenovať aj Slovanské arcibiskupstvo. Hoci napokon už aj v latinskom obrade a jazyku.<sup>7</sup>

V zhode s inými mojimi predchodcami tvrdím, že medzníkom konštituovania Slovanskej cirkevnej provincie, hoci ešte pod menom Svätej cirkvi moravskej, bol rok 880. V ňom Ján VIII. († 882) pápežským listom *Industriae tuae* Svätopluka a jeho dŕžavu zobral priamo pod ochranu, patronát Svätej stolice. Svätopluka pritom povýšil do hodnosti iných kresťanských vládcov latinskej Európy. Dokument je natoľko dôležitý, že jeho úvodnú časť uvádzam v preklade Richarda Marsinu: „... spoznali sme úprimnosť Tvojej (Svätopluka) oddanosti i želanie celého Tvojho ľudu, ktoré prechováate voči Apoštolskej stolici a našej otcovskej starostlivosti (Jána VIII.). Lebo z vnuknutia Božej milosti opovrhol si inými vládcami tohto sveta, z najvernejšej lásky si si spolu so svojimi vznešenými vernými mužmi a s celým ľudom svojej ríše vyvolil svätého Petra, knieža apoštolského zboru, a jeho námestníka za patróna, pomocníka a ochrancu vo všetkom a skláňajúc svoju šiju pod ochranu jeho a jeho námestníka so zbožnou myslou si túžil s pomocou Božou ostať najoddanejším synom až do smrti. Nuž a za túto takú pevnú vieru a oddanosť Tvoju i Tvojho ľudu s otvoreným náručím našej Apoštolskej stolice, s nesmiernou láskou ťa objímame ako jediného syna a spolu so všetkými tvojimi vernými prijímame do svojho otcovského lona ako ovečky Pánove nám zverené...“<sup>8</sup>

Ako je z ďalšieho politického vývoja tejto časti Európy zrejmé, práve pápežský patronát bol tým kapitálom, z ktorého v nasledujúcom období hojne čerpali i ďalšie dynastie medzi Karpátmi a Dunajom v obhajovaní svojho osobitého politického postavenia proti pokračovateľom Karolovcov, teda politickým imagináciám a aspiráciám postkarolovskej Ríše.

Svetskou realizáciou takto chápanej Slovanskej cirkevnej provincie malo byť podľa všetkého Regnum Sclavorum. Tak isto ako myšlienka Slovanskej provincie bola derivovaná od pôvodnej myšlienky Rímu podriadeného Illyrica, aj Kráľovstvo Slovenov ideovo nadväzovalo na politickú tradíciu bývalej rímskej provincie Illyricum. Zriadenie tejto provincie na čele s vlastným caesarom bolo pôvodne súčasťou politického konceptu Diocletianovej *Tetrarchie*, teda štvorakého delenia jediného Rímskeho cisárstva. Keď v roku 884 Karol III. Tučný († 888) na Comianskej hore (Kumenberg) pri Tullne

<sup>6</sup> BETTI, Madallena. *The Making of Christian Moravia (858 – 882)*, passim.

<sup>7</sup> K takémuto tvrdeniu opodstatňuje skutočnosť, že keď sa stal Viching po svojom vyhnaní z vôle Arnulfa pasovským biskupom, bavorskí biskupi sa do Ríma sťažovali, že Viching s pomocou Svätopluka zriadil provinciu v Sclavinii (Sedavii). Pozri Notae de episcopis Pataviensibus, trans. Lubomír Havlík. In BAR-TOŇKOVÁ, Dáša a kol. (ed.). *Magnae Moraviae Fontes Historici (MMFH)*, vol. 1. 3. vydanie. Praha : KLP, 2019, s. 264: „Hic Laureacensem ecclesiam pressit, volens provinciam dividere et auxilio Zwentenwaldi regis Moavorum in Sedavia metropolim suscitare.“

<sup>8</sup> MARSINA, Richard. *Metodov boj*. 3. vydanie. Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov, 2012, s. 81-82.

urobil zo Svätopluka svojho osobného vazala,<sup>9</sup> Imperium Christianum malo tiež štyri hlavné provincie – kráľovstvá: Západofranské, Lotrinské, Východofranské a Slovanské. Neprekvapuje, že práve k tomuto modelu sa neskôr vrátil najprv na sklonku svojho života cisár Oto I. a po ňom jeho vnuk Oto III. Práve posledne menovaný sa pokúsil pokračovať vo veľkom programe Karolovcov a vo svojej inovácii politického programu *Renovatio Imperii Romanorum* uznal, že ho budú tvoriť štyri rovnoprávne kresťanské provincie – kráľovstvá: Galia, Roma, Germania a Sclavinia.<sup>10</sup>

Kľúčom k politickému dedičstvu rímskeho Illyrica však bolo získanie Panónie. Dost sa už napísalo o tom, ako sa to stalo. Predsa však väčšine historikov uniká pointa, pre ktorú sa tak stalo. Málokto totiž uvažoval o motíve tohto Svätoplukovho kroku z rokov 882 – 884. Znamenalo totiž porušenie takmer desať rokov starých dohôd o prímerí z východofranským kráľom Ľudovítom Nemcom z Forcheimu. Svätopluk totiž tentoraz zaútočil na územie, ktoré sa jednoznačne pokladalo za súčasť (Východofranskej) ríše. To, že mu to nakoniec „prešlo“ a územnú anexiu mu dokonca osobne odobril cisár Karol III. Tučný na Comiánskej hore pri Tullne, bolo dôsledkom vynikajúcich vojensko-taktických schopností Svätopluka, ale aj jeho aktuálnej významnej vojenskej prevahy.<sup>11</sup> Prečo však Svätopluk potreboval dobyť Panóniu?

Stará Panónia bola myšlienkovy zaťažená starým kultúrnym, náboženským i politickým odkazom na (ne)dávnu Rímsku ríšu. Jej hlavným mestom, ale aj pôvodným hlavným mestom celej prefektúry Illyricum bolo kedysi slávne Sirmium (dnes Srijemská Mitrovica). Tu sídlil pôvodne ceasar (mladší cisár) Galerius, pripodobňovaný k Herkulovi. V Panónii tiež stacionovala VI. takzvaná Herkulova légia. Legitimizačná stratégia najvýznamnejšieho panovníka z rodu Mojmirovcov a jeho dynastie práve prijatej do rodiny európskych vládcov sa teda mala odvíjať priamo od odkazovania na rímsku tradíciu.<sup>12</sup> Veď nie inak to predsa robili aj pôvodne nelegitímni vládcovia Franskej ríše Karolovci i sám Karol, keď bol vyhlásený za cisára (imperator Augustus) obnovenej Rímskej ríše. Prečo by inak nechal raziť mince, na ktorých bol spodobený ako bývalí rímski cisári? Nuž a zaiste nie náhodne si za svoje hlavné sídlo vybral Aachen (Cáchy), keďže tu, v miestnych kúpeľoch, ako sa všeobecne tradovalo, pobudol sám Gaius Július

<sup>9</sup> *Annales Fuldenses*. In *MMFH I*, s. 98-99. Tu v pomerne rozsiahlej poznámke 594 aj politicko-symbolická analýza tohto aktu. Prikláňam sa k názoru, že Karol III. tu zo Svätopluka urobil svojho osobného vazala, čo znamená, že ho povýšil nad iné kniežatá Ríše a tak fakticky uznal jeho kráľovskú hodnosť. Takto aj PANIC, Idzi. *Ostatnie lata Wielkich Moraw*. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2000, s. 36 a ďalšie.

<sup>10</sup> FRIED, Johannes. *Ottón III i Boleslaw Chrobry*. Trans. Elżbieta Kaźmierczak, Witold Leder. Warszawa : Wiedza Powszechna, 2000, passim. Nemecký originál FRIED, Johannes. *Otto III. und Boleslaw Chrobry: Das Widmungsbild des Aachener Evangeliers, der „Akt von Gnesen“ und das frühe polnische und ungarische Königtum: Eine Bildanalyse und ihre historischen Folgen: Frankfurter Historische Abhandlungen 30*. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 1989. V roku 2001 vyšlo v Stuttgarte aj druhé revidované vydanie tejto knihy.

<sup>11</sup> *Fuldské anály* informujú o tom, že podľa očitého svedka na jednom mieste prechádzalo vojsko Svätopluka od svitu do mrku. Pozri *Annales Fuldenses*. In *MMFH I*, s. 97.

<sup>12</sup> Viac o politických a cirkevných stratégiách, ktoré prepájali rímske politicko-právne a cirkevné tradície s legitimizačnými snahami nových postrímskych dynastií a spoločenstiev, ktoré tieto dynastie ovládali, pozri NOBLE, Thomas F. X. *From Roman Provinces to Medieval Kingdom*. London – New York : Routledge, 2006. Pozri tiež REIMITZ, Helmut. *History, Frankish Identity and the Framing of Western Ethnicity, 550 – 850*. Cambridge : Cambridge University Press, 2015.

Caesar. Dôvodom pre dobytie Panónie bola teda tá istá skutočnosť, ktorá viedla rímskych cirkevných právnikov za sídelné mesto svätého Metoda vyhlásiť Sirmium. Je tu však aj niekoľko ďalších indícií, ktoré by mohli vnieť ešte viac svetla do motívov, ktoré viedli k najvýznamnejšiemu Svätoplukovmu južnému ťaženiu.

Skutočnosť, že v Panónii mala svoj hlavný stan VI. Herkulova légia, bola známa už Pribinovi a jeho synovi Kocelovi. Pribinovci totiž zaiste nie náhodou zasvätili svoj najimpozantnejší kostol svätému mučeníkovi Hadriánovi. Tento mučeník bol však dôstojníkom práve zmienenej VI. légie. Mimochodom meno tohto mučeníka niesol aj pápež Hadrián II. Symbolickým centrom VI. légie bolo Herculia (Gorsium), dnes Táč, vzdialené iba päť kilometrov od Stoličného Belehradu, miesta korunovácií neskorších kráľov Panónie (od dvanásteho storočia Uhorska). Znakom, ktorý smeli na svojich štítoch nosiť dôstojníci tejto légie, bol čierny orol v červenom poli. Všetky tieto súvislosti mohli, ba museli byť známe i Svätoplukovi I. Na jeho dvore sa totiž okolo roku 873 pohybovali pápežskí legáti ako Pavol, biskup z Ancony, či Ján z Benátok.<sup>13</sup> Práve takíto diplomati na základe vedomostí o starých právnych normách platných pre Panóniu vyjednali vyčlenenie územia Panónskeho arcibiskupstva od Salzburskej arcidiecézy a Pasovskej diecézy. Nuž a konečne, ale určite nie v poslednom rade, sa dobytím Panónie Svätoplukovo Kráľovstvo Slovanov dostalo až k samotným hraniciam bezprostredného kontaktu s priamym politickým vplyvom pápežstva.<sup>14</sup>

Keď teda v roku 884 cisár Karol III. Tučný formálne akceptoval anexiu Panónie a Svätopluka uznal za svojho osobného lénnika, ohlas tohto aktu sa musel nutne zhmotniť aj v reflexii rímskych pápežov. Už na jeseň 885 pápež Štefan V. († 891) tak Svätopluka I. tituluje „rex Sclavorum“.<sup>15</sup>

Všetkých tých, ktorí nerozumejú symbolickému kódu jazyka kancelárie rímskych pápežov a majú tendenciu zľahčovať, prekrúcať alebo úplne ignorovať jeho koncepcnosť, si na tomto mieste dovoľujem upozorniť na dávno známú vec a síce, že ranostredoveké tituly vládcov v sebe obsahujú v koncentrovanej podobe veľmi dôležité informácie o ich nositeľoch. Rozhodujúce sú však štyri roviny každej intitulatúry. Prvou jej osobné vlastné meno nositeľa titulu, druhou jeho samotný titul (hodnosť), treťou je názov spoločenstva, ku ktorému sa titul vzťahuje, a konečne štvrtou stav Božej milosti nositeľa titulu. Znalec symboliky jazyka na dvoroch Karolovcov Ildar H. Garipzanov o tom hovorí aj

<sup>13</sup> BETTI, Madallena. *The Making of Christian Moravia (858 – 882)*, s. 135 a 160-161.

<sup>14</sup> O tom, že Svätopluk I. sa tešil zvláštnej priazni pápežstva, nesvedčia iba jeho formálne oslovenia ako „unicus filius“ („jediný syn“) či „dilectus filius“ („milovaný syn“), ale aj skutočnosť, že pre pápeža Štefana V. vykonával aj určité diplomatické misie. Napríklad počas stretnutia s Arnulfom v roku 890 na vrchu Omuntesperch (Amandsberg = Hora svätého Amanda?) v Panónii Svätopluk z poverenia pápeža nabádal svojho švagra na ťaženie do Itálie. Pozri *Annales Fuldenses*. In *MMFH I*, s. 100.

<sup>15</sup> Titulom „rex Sclavorum“ nazýva Svätopluka pápež Štefan V. v liste „Quia te zelo...“ z roku 885. Pozri MARSINA, Richard (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*, 1. Bratislava: Veda, 1974, s. 27-29, č. 35). O hodnovernosti tohto listu sa nevedie polemika. Svätoplukovo výnimočné postavenie v systéme neskorej karolovskej Franskej ríše umocňovala skutočnosť, že bol krstným otcom najstaršieho syna Arnulfa, ktorý dostal po ňom meno Svätopluk, ale tiež sobáš s členkou rodu Karolovcov, sestrou Arnulfa, ktorej tradícia príznačne prisúdila meno Gizela. Pozri k tomu Aventini *Annales Boiorum*. In *MMFH I*, s. 409: „Suatobogus Gisalam sororem Arionulphi uxorem duxit, filium Arionulphi ex concubina genitum lustrali die arrogat.“

takto: „Ranostredoveké tituly zreteľne vyjadrujú kráľovskú autoritu ako vzťahy, ktoré zaväzujú vládcu, jeho poddaných a Boha.“<sup>16</sup> Dobový symbolický význam oslovenia „rex Sclavorum“, ktorým Svätopluka označuje pápež, Kristov vikár na zemi, treba vysvetliť súčasným jazykom. Nositelom tohto titulu je Svätopluk I. z rodu Mojmiróvcov. Jeho nespochybniteľná hodnosť je „rex“, teda kráľ, po cisárovi v obnovenej Rímskej ríši druhá najvyššia hodnosť kresťanského latinského univerza. Titul kráľ sa vzťahuje k subjektu, ktorý sa v latinčine označuje ako „Sclavi“, to jest všeobecne Slovania.<sup>17</sup> Treťou stranou tohto vzťahu je Boh, preto sa obvykle k titulu ranostredovekého panovníka pridáva „kráľ z Božej Milosti“ („Dei gratia rex“).<sup>18</sup>

Teraz je potrebné pristaviť sa ešte pritom, čo sa skrýva za označením Slovania (Sloväni/Sloveni/Словѣнѣ).<sup>19</sup> Podľa môjho názoru totiž pod týmto termínom treba rozumieť nielen dnešných predkov Slovákov a Moravanov, ale bez bližšieho špecifikovania všetkých poddaných Svätopluka. Denominácia spoločenstva, ku ktorému sa kráľovský titul Svätopluka vzťahoval (podobne ako dobové denominácie ostatných kráľov vtedajšieho latinského sveta), sú totiž zväčša abstrakciou aktuálneho zloženia, štruktúry všetkého obyvateľstva kráľovstva. V niektorých ohľadoch však zaiste zohľadňujú dominanciu niektorej jeho časti. Ako osvetľujúci príklad tu uvediem latinský titul východofranských kráľov, ktorý znie „rex Francorum orientalium“. Ako je však z iných prameňov známe, východofranskí králi vládli tak Frankom, Bavorom, rôznym Slovanom, ba aj Sasom a iným.<sup>20</sup> Podobne Svätopluk nevládol iba tým, ktorí sami seba nazývali Slovanmi. V jeho službách pracovalo mnoho cudzincov. Vo vlastnej Panónii a tak isto i na Morave, v Nitriansku či Zadunajsku je treba rátať s Bavormi, Židmi či pozostatkami neskororímskeho obyvateľstva. Na druhej strane však treba priznať, že takýmto abstraktným denomináciám spoločenstiev súčasná veda priznáva ich formatívny význam.<sup>21</sup> Nejde teda o to, že všetci obyvatelia Kráľovstva Slovanov sami seba nazývali Slovanmi, ale o to, že ak by Kráľovstvo Slovanov kontinuálne pretrvalo, raz by sa tak možno nazývali. Tu ako ilustračný príklad uvediem súčasných Angličanov.

Nepoviem žiadnu novinku, ak uvediem, že Svätopluka I., popri vládcovi Bulharov Borisovi, treba pokladať za najplyvnejšieho vládcu východno-strednej Európy deviateho storočia. Na rozdiel od Borisa však Svätoplukovo jasné prolatinské ukotvenie zostalo nespochybniteľné. Cesta k zmene pôvodného pápežského plánu o navrátenie

<sup>16</sup> GARIPZANOV, Ildar H. *The Symbolic Language of Authority in the Carolingian World (c. 751 – 877)*. Leiden – Boston : Brill, 2008, s. 102.

<sup>17</sup> Sloväni/Sloveni.

<sup>18</sup> Takto aj HAVLÍK, Lubomír. The Relationship between the Great Moravian Empire and the Papal Court in the Years 880 – 885 A.D. In *Byzantinoslavica*, roč. 26, 1965, s. 100-122, tu apendix „Zwentibold rex Marahensium“, s. 116-122.

<sup>19</sup> K pojmu „Sloven“ („Slovän“) a jeho neskoršej podobe „Slovan“ či „Slovák“ pozri bližšie ONDRUŠ, Šimon. Genéza a vývin etnických mien Slovan-Slovan-Slovák, Tót Maďar-Ugor. In MULÍK, Peter (ed.). *Slovo o slove. K niektorým problémom slovenskej historickej terminológie*. Bratislava : Bernoláková spoločnosť, 2001, s. 25-40.

<sup>20</sup> Knieža Rastislav je napríklad odsúdený na smrť Frankmi, Bavormi, ale aj Slovanmi. Pozri *Annales Fuldenses*. In *MMFH 1*, s. 85.

<sup>21</sup> GARIPZANOV, Ildar H. *The Symbolic Language*, s. 102.

zvrchovanosti nad Illyricom, ktoré sa nateraz malo nazývať Kráľovstvom Slovanov, sa otvorila v osemdesiatych rokoch deviateho storočia. Svätopluk asi chápal, ako veľmi na škodu by mu v budovaní jeho univerzálnej ríše dunajských Slovanov mohol byť mocný kultúrno-náboženský partikularizmus Metodovej cirkvi. Podobne dobre čítal nebezpečenstvo číhajúce z rôznych miestnych politických partikularizmov novopričlenených území a ich odstredivé sily.

Odstráneniu používania staroslovienciny ako liturgického jazyka priala aj skutočnosť radikálnej zmeny politiky pápežstva voči tejto „anomálii“ v západnej cirkvi. Stelesnila sa v postave pápeža Štefana V. Svätopluk sa preto pokúsil zbaviť po smrti svätého Metoda (6. apríla 885) nielen tejto kultúrno-náboženskej osobitosti, ale aj všetkých žiakov svätého Metoda na čele so svätým Gorazdom. Vykonalie tejto úlohy však prenechal pôvodne nitrianskemu biskupovi Vichingovi, ktorý bol azda na nejaký čas zodpovedný za riadenie Slovanskej cirkevnej provincie.<sup>22</sup> Určením Vichinga do pozície správcu Slovanskej cirkevnej provincie, hoci nie priamo za jej arcibiskupa, tiež Svätopluk vyriešil odstredivú silu cirkevného partikularizmu, ktorou latinským biskupom vedená Nitrianska diecéza vykazovala od svojho vzniku v roku 880 voči arcibiskupovi svätému Metodovi. Samozrejme, konečné riešenie otázky následníctva svätého Metoda na pozícii arcibiskupa Panónskej (Moravskej, Slovanskej) arcidiecézy patrilo Svätej stolici v Ríme.

Pred Svätoplukom po jeho možnej korunovácii v Stoličnom Belehrade v roku 885 pápežským legátom kardinálom Honóriom (?)<sup>23</sup> stála už iba jediná otázka – vysporiadať sa s archaickými politickými partikularizmami svojej ríše, ktoré zostávali latentne prítomné v jeho novokonštituovanom Regnum Sclavorum. Cesta k centralizovaniu moci dynastie v heterogénnom kultúrnom, náboženskom i politickom prostredí má rôzne podoby. Použitie násilia je najrýchlejšou, ale nie vždy najefektívnejšou z nich. Zdá sa, že práve ju si Svätopluk nie celkom prezieravo vybral. Okrem iného o tom svedčí svedectvo *Fuldských análov*, keď opisuje brutalitu, s akou sa vysporiadal Svätopluk s elitami dobového Panónskeho kniežatstva.<sup>24</sup> Neprimeranú rásnosť Svätopluka však nepriamo dokumentuje aj to, ako rýchlo po jeho smrti (v roku 896) hľadali poprední predstavitelia Čechov i lužických Srbov cestu späť do náručia Východofranskej ríše. Kým však Svätopluk žil, tieto nebezpečné odstredivé sily z anektovaných území (Visliansko, Panónia, Čechy, Lužické Srbsko a iné) sa nijako výrazne neprejavili. Azda aj preto, lebo Svätopluk sa usiloval o politicko-právne uznanie svojich územných prírastkov. Treba povedať, že to sa mu nakoniec vždy aj podarilo. Spomeniem tu zmluvy s východofranskými kráľmi

<sup>22</sup> Viching bol neskôr bavorským episkopátom obvinený, že s pomocou Svätopluka zriadil provinciu v Sclavinii (Sedavii). Pozri Notae de episcopis Pataviensibus. Trans. Lubomír Havlík. In *MMFH 1*, s. 264. Pozri poznámku 7.

<sup>23</sup> KUNČER, Dragana (ed.). *Regum Sclavorum*. 1. Beograd : Institut za Istoriju Ostrog Manastir, 2009, col. 50, lin. 13: „Finita synodo XII die per manus Honorii vicarii et cardinalium atque episcoporum consecratus est rex [Svätopluk] atque coronatus more Romanorum regum et facta est laetitia magna in populo et in universo regno eius.“ Viac informácií pozri ХОМЗА, Мартин. *Святополк: Rex sanctissimus et christianissimus, benignissimusque: Имеет или не имеет IX. глава Gesta regum Sclavorum панноно-велико-моравское происхождение?* In *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2021, č. 2, s. 79-104.

<sup>24</sup> Annales Fuldenses. In *MMFH 1*, s. 98.



Ludovítom Nemcom – Forcheim (874), Karolom III. Tučným – Comiánska hora, Tulln (884) a s Arnulfom – Hora svätého Amada (890).

Nečakaná smrť Svätopluka v roku 894, následné vymretie Mojmirovcov a skoro viac ako deväť desaťročí trvajúce interregnum na strednom Dunaji však neznamenali, že sa na plán obnovenia Illyrica – Regnum Sclavorum pod ochranou následníkov svätého Petra v Ríme zabudlo. Okolo roku 1001 na jeho mieste zjednotením Nitrianska (Preddunajska) a bývalého Blatenského kniežatstva (Zadunajska) povstalo Panónske kráľovstvo, v neskorších prameňoch známe ako Uhorské kráľovstvo. Ako sa z Panónskeho kráľovstva stalo Uhorské kráľovstvo, je však už predmetom uvažovania na inom mieste.<sup>25</sup> Podobne však tiež bude ešte raz treba podrobnejšie pouvažovať o tom, v akej miere vlastne koncept Rímom akceptovanej Sclavinie (Ilýrie) zostal paralelným programom cirkevných i svetských elít medzi Jadranom a Karpatmi v trinástom a nasledujúcich storočiach.

Na politický koncept Regnum Sclavorum a Svätopluka ako jeho protagonistu však nezabudli ani nové dynastie, ktoré sa kreovali vo východno-strednej Európe v druhej polovici deviateho storočia. Veď nie náhodou ambiciózný poľský Mieško I. († 992) jedného zo svojich synov nazval Svätopluk. No a nie inak to urobil približne v tom istom čase aj kyjevskoruský svätý Vladimír Veľký († 1015). Na Svätopluka však nezabúdali ani nitrianski Arpádovci, ktorí v legende o zakopanom meči kráľa Svätopluka na nitrianskom Zobore skoncentrovali energiu celej svojej politickej imaginácie.<sup>26</sup> Ako je všeobecne známe, z Nitry vyšiel Svätopluk ako vládca na ústredný moravský stolec a práve z Nitry sa mu podarilo pod svoju vládu zjednotiť geopolitický priestor medzi Karpatmi a dolným Dunajom, keď obsadil rímsku Panóniu a časť starej rímskej Dácie. Z Nitry sa to isté podarilo kniežatám a kráľom Panónie – Štefanovi I. († 1038), Belovi I. († 1063), Gejzovi I. († 1077) a napokon aj Ladislavovi I. († 1095). Nezdôrazňovať tu nitriansky, to jest slovenský podiel na svätoplukovskej tradícii, teda nemožno.

Ako by teda mal byť presne formulovaný potenciálny nápis na podstavci sochy Svätopluka I. na Bratislavskom hrade? Naznačil som, že stratégia konceptu legitimacy Svätoplukovej vlády bola postavená na troch základných pilieroch. Na prvom mieste určite stojí to, že jeho kráľovstvo zobrala Svätá stolica pod svoj patronát, Svätopluk bol teda panovníkom „Dei gratia“. Hneď na druhom mieste je jeho formálna lojalita voči obnovej Rímskej ríši, ktorú najlepšie vystihuje latinské slovo „rex“. No a jeho titul sa vzťahoval k politickému spoločenstvu Slovanov. Svätopluk bol teda z Božej milosti kráľ Slovanov. Po latinsky SVENTIBALDUS GRATIA DEI REX SCLAVORUM. Takýto nápis v sebe zahŕňa najviac so symboliky Svätopluka I. Maximálne totiž vystihuje vnútorné siločiaru jeho vlády. Vyváženou mierou v sebe zmieruje osobitú slovenskú historickú národnú a štátnu tradíciu i význam Svätopluka v celoeurópskom dejinnom rámci.

Ako je z mojich úvah jasné, svätoplukovská téma v slovenskej historiografii nie je vôbec prvoplánová a už vôbec nie jednorozmerná. Jej simplifikovanie a redukovanie

<sup>25</sup> HOMZA, Martin. Rus' and the Russians – Hungary and the Hungarians an attempted parallel. In *Slovak Studies*, roč. 5, 2019, s. 7-35.

<sup>26</sup> HOMZA, Martin. Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda). In HOMZA Martin et al. *Svätopluk v európskom písomníctve*. Bratislava : Post Scriptum, 2013, s. 68, 77 a 98.

na slovenskú „ľudácku“ koncepciu z čias druhej svetovej vojny či postavenie jednej jazdeckej sochy na Bratislavskom hrade je preto nezmyselné. Okrem viac-menej známej priamo úmernej relácie medzi národnoemancipačnými a štátoprávnymi ambíciami Slovákov a frekvenciou historických aktualizácií svätoplukovskej tematiky mal môj príspevok za cieľ ukázať ešte jeden – univerzalistický rozmer. Zároveň nemal byť popretím vnútornej koherencie tradície Slovákov ako „Svätoplukovho ľudu“ zapísanej Kozmom Pražským v časti *Nitrianskej svätoplukovskej legendy* známej pod menom *Sicut vulgo dicitur* (Ako sa ľudovo hovorí) na prelome jedenásteho a dvanásteho storočia. Veď už tá jasnou rečou hovorí, že Svätopluk nezomrel, ale „zmizol uprostred svojho vojska“.<sup>27</sup>

## Zoznam použitých prameňov a literatúry

### Publikované pramene

BARTOŇKOVÁ, Dáša a kol. (ed.). *Magnae Moraviae Fontes Historici*, vol. 1. 3. vydanie. Praha : KLP, 2019.

BRETHOLZ, Berthold (ed.). *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*. In *MGH SRG NS*, vol. 2. Berlin : Weidmanische Buchhandlung, 1923.

MARSINA, Richard (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*, 1. Bratislava : Veda, 1974.

### Literatúra

BETTI, Madallena. *The Making of Christian Moravia (858 – 882): Papal Power and Political Reality*. Leiden : Brill, 2013.

DVORNÍK, František. Metodova diecéza a boj o Illyricum. In STANISLAV, Ján (ed.). *Ríša veľkomoravská*. Praha : L. Mazáč, 1935, s. 162-225.

FRIED, Johannes. *Otton III i Boleslaw Chrobry*. Trans. Elżbieta Kaźmierczak, Witold Leder. Warszawa : Wiedza Powszechna, 2000.

FRIED, Johannes. *Otto III. und Boleslaw Chrobry: Das Widmungsbild des Aachener Evangeliiars, der „Akt von Gnesen“ und das frühe polnische und ungarische Königtum: Eine Bildanalyse und ihre historischen Folgen: Frankfurter Historische Abhandlungen 30*. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 1989.

GARIPZANOV, Ildar H. *The Symbolic Language of Authority in the Carolingian World (c. 751 – 877)*. Leiden – Boston : Brill, 2008.

HAVLÍK, Lubomír. The Relationship between the Great Moravian Empire and the Papal Court in the Years 880 – 885 A.D. In *Byzantinoslavica*, roč. 26, 1965, s. 100-122.

HOMZA, Martin. K argumentácii o kráľovskom titule Svätopluka I. († 894). In *Historický časopis*, roč. 64, 2013, č. 4, s. 665-669.

---

<sup>27</sup> BRETHOLZ, Berthold (ed.). *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*. In *MGH SRG NS*, vol. 2. Berlin : Weidmanische Buchhandlung, 1923, s. 32. *Anno dominicae incarnationis DCCCLXXXIII Borivoy baptizatus est primus dux sancte fidei catholicus. Eodem anno Zuatopluk rex Moraviae, sicut vulgo dicitur, in medio exercitu suorum delituit et nusquam comparuit...*

HOMZA, Martin. Rus' and the Russians – Hungary and the Hungarians an attempted parallel. In *Slovak Studies*, roč. 5, 2019, s. 7-35.

HOMZA, Martin. Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda). In HOMZA Martin et al. *Svätopluk v európskom písomníctve*. Bratislava : Post Scriptum, 2013, s. 48-141.

HOMZA, Martin. The image and interpretation of Svatopluk in the eyes of Slovak historians over the last hundred years and one short remark at the end. In *Konštantínove listy*, roč. 15, 2022, č. 2, s. 16-34.

ХОМЗА, Мартин. *Святополк: Rex sanctissimus et christianissimus, benignissimusque: Имеет или не имеет IX. глава Gesta regum Sclavorum панноно-велико-моравское происхождение?* In *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2021, č. 2, s. 79-104.

KUNČER, Dragana (ed.). *Regum Sclavorum*. 1. Beograd : Institut za Istoriju Ostrog Manastir, 2009.

MARSINA, Richard. *Metodov boj*. 3. vydanie. Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov, 2012.

MATEJKO, Quido. Z politického myslenia Slovákov v stredoveku. In *Slovenské pohľady*, roč. 60, 1944, s. 4-46.

NOBLE, Thomas F. X. *From Roman Provinces to Medieval Kingdom*. London – New York : Routledge, 2006.

ONDRUŠ, Šimon. Genéza a vývin etnických mien Slovän-Slovan-Slovák, Tót Maďar-Ugor. In MULÍK, Peter (ed.). *Slovo o slove. K niektorým problémom slovenskej historickej terminológie*. Bratislava : Bernoláková spoločnosť, 2001, s. 25-40.

PANIC, Idzi. *Ostatnie lata Wielkich Moraw*. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2000.

REIMITZ, Helmut. *History, Frankish Identity and the Framing of Western Ethnicity, 550 – 850*. Cambridge : Cambridge University Press, 2015.

prof. Martin Homza, Dr.

Katedra slovenských dejín, Filozofická fakulta Univerzity Komenského

Gondova 2

811 02 Bratislava, Slovakia

martin.homza@uniba.sk

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9557-0908>



# Z dejín hradu Beckov. Historický vývoj, majitelia a stavebné úpravy v novoveku

Ivan Mrva

MRVA, Ivan. From the History of Beckov Castle. Historical Development, Owners, and Construction Changes in the Modern Period. In *Historický zborník*, Vol. 33, 2023, No. 1, pp. 24-35.

Abstract: The first evidence of the existence of Beckov Castle dates to the end of the 12th century. In the first half of the 13th century, Beckov castle became the seat of the Beckov County governor and the centre of Beckov County. In 1388, King Sigismund of Luxembourg granted the castle to the Polish nobleman Stibor. After the death of Stibor the Younger in 1437, the King gave it to Paul, the son of Stephen, the Ban of Slavonia, who set his surname to Bánffy. His descendants became the owners of the castle and the villages that belonged to it for more than two centuries. Gradually, several magnate families became co-owners of the castle and the estate through marriages and family unions. After the death of Krištof Bánffy in 1644, the monarch confirmed the establishment of the Beckov Compossessorate, i. e. the joint ownership by several noble families related to the Bánffy family. In the middle of the 17th century, construction works on the castle began to be carried out. During the Francis II Rákóczi uprising, the castle was seized by the kuruc (anti-Habsburg insurgents), who inflicted great damage and set the castle on fire in 1709. The work of destruction was completed by a fatal fire in 1728. In the second half of the 20th century, stabilization works started first, then systematic research was carried out, and the most valuable parts of the castle were reconstructed recently.

Keywords: Beckov Castle; Bánfi (Bánffy); gothic; Nicholas Esterházy of Galántha; Beckov Compossessorate; Turks; construction changes.

Na Slovensku sa nachádza viac ako sto hradov. Z tohto množstva sa v pôvodnom stave ako-tak zachovali len štyri – Červený Kameň, Budatín, Slovenská Ľupča a Stará Ľubovňa. Na sklonku devätnásteho storočia majitelia Bojníc a Smoleníc sa rozhodli pre romantickú prestavbu a modernizáciu. Začiatkom šesťdesiatych rokov dvadsiateho storočia štát začal dôkladnú rekonštrukciu ruiny Bratislavského i opravu Trenčianskeho hradu. V poslednom období sa rozbehli sanačné práce na viacerých hradných ruinách. Hrady bez ohľadu, v akom stave sa dnes nachádzajú, zostávajú viditeľnými svedkami našej dávnej histórie, a preto boli a sú predmetom všeobecného záujmu. Už v *Noticiách* zostavených Matejom Belom pred takmer tromi storočiami narazíme na podrobné informácie o niektorých hradoch. Podobne sa dejinám našich hradov venovali aj naši historici ako napríklad Alexander Lombardini. V *Slovenských pohľadoch* od roku 1881 až do konca deväťdesiatych rokov publikoval celú sériu hodnotných príspevkov o považských hradoch. Jeho príklad nasledovali aj ďalší, takže dejiny hradov sa utešene košatili už

v medzivojnovom období. Azda účinkovala aj výzva slovakofila Karla Kálala, ktorý sa ešte pred vypuknutím prvej svetovej vojny zamýšľal, čím by bolo dobré zaplniť slovenské dejiny, ktoré mu v dôsledku absencie štátnosti pripadali chudobné: „Byloť na Slovensku mnoho hradu, vyhledejme čo je na nich pěkného a slovenského.“<sup>1</sup>

Po roku 1945 sa postupne zintenzívnili výskum dejín hradov a panstiev a to nielen historický, ale aj stavebný a archeologický, ktorý v mnohých smeroch rozšíril naše poznatky, no dosiaľ ešte nie je celkom ukončený. Vedený snahou prehĺbiť vedomosti o Beckovskom hrade aj v súvislosti s objavom dosiaľ neznámych prameňov o jeho prestavbe v roku 1658 vyhotovených v slovenskom jazyku vznikol nasledujúci príspevok.

O počiatkoch Beckovského hradu niet presných správ, ale vzhľadom na geografickú polohu a ostatné okolnosti ľudia využívali beckovskú hradnú skalu už v praveku. Netreba pripomínať význam komunikácie vedúcej stredným Považím, či už cestnej, alebo riečnej. V dobe bronzovej sa na plťach prepravovali polotovary z medi z karpatských nálezísk na juh, čo potvrdzujú aj archeologické nálezy. V priestore Beckova sa údolie Váhu zužuje a z beckovskej hradnej skaly sa dá dobre kontrolovať, čo znásobuje jej strategický význam pre všetky obdobia.

Beckovský hrad jestvoval už v jedenástom storočí.<sup>2</sup> Skôr nepriame dôkazy o jeho existencii pochádzajú z konca dvanásteho storočia, keď ho uhorský kronikár vo svojej kronike napísanej okolo roku 1200 spomína ako hrad Blundus. Ale až v listine nitrianskeho župana Tomáša z roku 1208 sa pripomína cesta vedúca z Beckova (Blundix) do Trenčína. Krátko predtým došlo k prestavbe staršieho opevnenia na kamennú fortifikáciu. Aj preto sa ešte v prvej polovici trinásteho storočia stal sídlom beckovského župana a strediskom beckovského komitátu, ktorý však v druhej polovici trinásteho storočia zanikol. Hrad Beckov sa v písomných prameňoch priamo prvýkrát spomína až roku 1264 ako castrum Bolondoch.<sup>3</sup> Ďalšie zmienky o hrade do konca štrnásteho storočia znejú nasledovne: 1388 castrum Bolondocz, 1398 castrum Bolondoch. Už v roku 1410 sa stretne aj so slovenským pomenovaním v tvare Beczkow, čo iste súvisí s vtedajším majiteľom, ktorým bol poľský veľmož Ctibor zo Ctiboric. Ďalšie zmienky o hrade z neskorého stredoveku: 1424 castrum Bolondocz., 1431 castrum Beczkow, 1435 castrum Bolondoch, 1437 castrum Bolondocz, 1439 castrum Bolondocz. V roku 1437 sa pripomína už aj castellanus de Bolondocz, 1477 castrum Bolondocz, 1480 castrum Bolondoch, 1485 castellanus castri Bolondocz, 1494 castrum Bolondocz, 1496 castrum Bolondos, 1500 castrum Bolondoch, 1520 castellanus castri Beczkow. V roku 1521 je už doložený provisor curiae castri Bolondoch, 1522 castrum Bolondoch.<sup>4</sup>

Prvými majiteľmi boli uhorskí králi, potom ho ovládal Matúš Čák, po jeho smrti hrad zaujal kráľ Karol Róbert. V roku 1388 ho kráľ Žigmund Luxemburský daroval poľskému veľmožovi Ctiborovi, ktorý patril k jeho dôverníkom. Ten dal hrad prestavať

<sup>1</sup> KÁLAL, Karel. *Přehled slovenských dějin*. 2. vydanie. Praha : Leopold Mazáč, 1930, s. 163.

<sup>2</sup> CHALOUPECKÝ, Václav. *Staré Slovensko*. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 1923, s. 54.

<sup>3</sup> FEKETE NAGY, Antal. *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. IV. Trencsény vármegye*, s. 65.

<sup>4</sup> FEKETE NAGY, Antal. *Magyarország történelmi földrajza*, s. 65-66.

a rozšíriť. Po smrti Ctibora mladšieho Žigmund roku 1437 hrad spolu s panstvom daroval Pavlovi, synovi Štefana, bána Slavónska. Pavol mal za manželku Margitu, dcéru Ctibora mladšieho, čo ho oprávňovalo s kráľovým súhlasom a po vyplatení panovníkom určenej sumy Beckov zaujať.<sup>5</sup> Pavol si priezvisko ustálil na Bánfi s predikátom de Alsó Lindva, teda z Dolnej Lendavy. Jeho potomkovia sa stali majiteľmi hradu a dedín, ktoré k nemu patrili, na viac ako dve storočia.<sup>6</sup>

Po porážke uhorských vojsk pri Moháči roku 1526 sa dramaticky menili pomery v krajine. Vypukla vojna o uhorskú korunu medzi Ferdinandom Habsburským a Jánom Zápoľským, do ktorej sa zamiešali Turci a tí do polovice šesnásteho storočia obsadili rozsiahle časti krajiny. Pred osmanskou okupáciou utekala na sever najmä šľachta, ale aj iné vrstvy obyvateľov. Následkom príchodu šľachty a ďalších skupín utečencov sa zvýšil počet obyvateľov Beckova a mestečko sa rozšírilo o novú štvrť, nazývanú v dokumentoch Nova villa, ktorá ležala za hradbami.<sup>7</sup>

Po moháčskej porážke sa stal ústrednou postavou beckovských Bánfičov František, ktorý mal za manželku šľachticnú poľského pôvodu Helenu Zubor, dcéru Blažeja z Raskovej. Rodinné žezlo prevzal po smrti troch starších bratov Žigmunda, Vavrinca a Antona. Mladšie sestry – Katarína, manželka Júliusa Tiefenbacha, a Dorota, vydatá za Mikuláša z Tarce a potom za Mikuláša Lobočekého – žili pravdepodobne na majetkoch svojich mužov. Už roku 1534 sa stal hlavou rodu jeho jediný syn Ladislav, keďže František krátko pred uvedeným dátumom zomrel.<sup>8</sup> Ladislav mal postupne tri manželky: Annu Keglevičovú, Barboru Somiovú a napokon Katarínu Mindsentiovú. Z množstva potomkov vyššieho veku sa dožili len jeho štyri deti: Anna († 1596), vydatá za Gabriela Majláta, Alžbeta, vydatá za Juraja Ratkaja (Rátkay), Pavol († 1576) a Ján († 1594), manžel Margity Forgáčovej. Ladislav Bánfi bol už roku 1542 kráľovským komorníkom, neskôr dosiahol funkciu kráľovského koniara a hlavného župana stolice Zala. Dožil sa pomerne vysokého veku a zomrel roku 1583. Patril k prívržencom protestantizmu, prikláňal sa ku kalvinizmu. Prvý kalvínsky biskup Preddunajska Peter (Abstemius) Bornemisa (1535 – 1585) po vyhnaní zo Šintavy roku 1579 našiel dočasné útočisko na Beckovskom hrade. Po dvojročnom pobyte odišiel na Plavecký hrad, kde sa dal pod ochranu mocných Balašovcov. Bornemisa vlastnil tlačiarenské zariadenie a bol v tej dobe jediným vydavateľom kníh v Uhorsku. Po nútenom opustení Šintavy tlačiarenské zariadenie presťahoval asi aj do Beckova, no

<sup>5</sup> NAGY, Iván. *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblakkal I.* Pest, 1857, s. 156-158.

<sup>6</sup> O vývoji hradu, panstva a jeho majiteľoch do začiatku šesnásteho storočia pozri štúdie LUKAČKA, Ján. Beckov v období včasného a vrcholného stredoveku; LUKAČKA, Ján. Hradné panstvo a mesto Beckov koncom stredoveku; DVOŘÁKOVÁ Daniela. Beckovské hradné panstvo za Stiborovcov a prvých Bánfičov; TÓTHOVÁ Štefánia. Beckovský hrad vo svetle archeologického výskumu. In KARLÍK, Jozef (ed.). *Beckov I. Dejiny obce do roku 1918.* Nové Mesto nad Váhom : WillArt, 2006, s. 16-53.

<sup>7</sup> Nova villa circa Bolondoc sa spomína ako súčasť beckovskej farnosti. HOLUBY, Jozef L. *Dejiny Trenčianskeho seniorátu Beckov*, s. 18-19. Rukopis, kópia v archíve autora.

<sup>8</sup> V sobotu pred sviatkom sv. Ondreja roku 1534 (28. novembra) vydala Elena Zubor z Rásky listinu vo veci ilegálneho postavenia mlyna na rieke Váh na beckovskom panstve už ako vdova po Františkovi Bánfim, spolu so svojím milovaným synom Ladislavom. Ten musel byť už spôsobilý na isté právne úkony, to znamená, že mal minimálne dvanásť rokov. REVICKY, Bertalan. *Vágujhelyi prépostság története.* Trencsén, 1897, s. 211-212.

tu žiadnu knihu nestihol vytlačiť. Na Beckovskom hrade však zostavil jedno zo svojich najvýznamnejších diel – *Kázne na všetky nedele* v maďarskom jazyku.<sup>9</sup>

Na sklonku pätnásteho a v priebehu šestnásteho storočia došlo k viacerým majetkovoprávnym zmenám vo vlastníctve beckovského panstva a hradu. Ešte koncom pätnásteho storočia na základe dievčenského práva tu dostali podiely Dorota, Barbora a Katarína Bánfiové, dcéry zakladateľa beckovskej línie Pavla Bánfiho. Katarína sa vydala za Mikuláša Séciho staršieho a Barbora si vzala Mikuláša Séciho mladšieho. Najmladšia Dorota bola manželkou Jána Rozgoňa. Narodili sa im dcéry Barbora a Klára. Prostredníctvom mladšej Barbory prešli vlastnícke práva na Frangepánovcov a potom Chazárovcov. Uršula Chazárová sa vydala za Františka Deršfiho, spolu mali dcéru Uršulu. Tá sa stala manželkou Mikuláša Esterháziho. Jej rozsiahle majetky zdedené po rodičoch rovnako i podiel na Beckove sa po smrti roku 1611 dostali do rúk mocného magnáta, ktorý od roku 1625 zastával funkciu uhorského palatína.

Staršia Klára Rozgoňová mala za manžela Juraja Kanižajiho, ich vnučka Uršula sa krátko po moháčskej bitke vydala za Tomáša Nádašdyho. Sobášom sa časti panstva zmocnil vplyvný magnát Tomáš Nádašdy, jeden z najoddanejších Ferdinandových prívržencov, roku 1554 zvolený za uhorského palatína. O vlastníckych nezrovnalostiach sa dozvedáme až z listiny z roku 1569, keď kráľ Maximilián I. vydal novú donáciu (darovaciu listinu) na celé beckovské panstvo už spomínanému Ladislavovi Bánfimiu. Zároveň potvrdil dedičské práva jeho synom Pavlovi a Jánovi. V dokumente sa konštatuje, že panstvo i hrad pokojne užíva rovnako i jeho predkovia, ale niektoré listiny za akýchsi nepriaznivých okolností (málo času) zmizli, preto jeho vlastníctvo je potrebné takýmto spôsobom obnoviť. Pri novom uvedení do držby sa však vyskytli viaceré ťažkosti. K štatučnej komisii v Beckove sa dostavil Jakub Garaj, ktorý v mene Uršuly Kanižajovej, vdovy po palatínovi Tomášovi Nádašdym, spochybnil štatúciu a preukázal sa platným dokumentom na celé beckovské panstvo.<sup>10</sup> Ako a kedy získal Tomáš Nádašdy nároky na celé beckovské panstvo, nevieme už dnes presne zistiť. Prostredníctvom manželky Uršuly Kanižajovej, ktorej prababičkou bola Dorota Bánfiová, dcéra prvého majiteľa Beckova, mal tu nepochybne čiastkové vlastnícke práva. Popredné postavenie v spoločenskej hierarchii umožnili Pavlovi Nádašdymu, aby si dokázal uplatniť nároky na beckovské podiely. Nepochybne sa jeho nároky opierali aj o právoplatné dokumenty. V nasledujúcom období došlo k majetkovému vyrovnaniu medzi Bánfiovcami a Nádašdyovcami, ktorí sa stali rešpektovanými spoluvlastníkmi beckovského panstva. Keďže Tomáš Nádašdy zomrel už roku 1562, práva jeho maloletého syna Františka (1554 – 1604) spočiatku zastupovala matka a vdova po palatínovi Uršula Kanižajová. Trvalým sídlom Nádašdyovcov bol neďaleký Čachtický hrad.

Smrťou Jána Bánfiho roku 1594 vymrela po meči aj beckovská línia bánfiovského rodu. Vlastnícke pomery na panstve sa mimoriadne skomplikovali. Niektoré čiastky prešli do rúk príbuznej vetvy Bánfiovcov. Na svoj podiel si nárokovali aj sestry Jána

<sup>9</sup> SZINYEI, József. *Egyházi írók*. (heslo Bornemisza). Dostupné na DVD.

<sup>10</sup> Slovenský národný archív, Bratislava (SNA), Zbierka písomností rôznej proveniencie, výťahy listín rodiny Bánfiovskej týkajúce sa Beckova (*Extractus aliarum familiae Bánffy literarum radicalium juxta seriem annorum in facto Dominiorum also Lindva Nemphy et Bolondoc se Bezcko*), inv. č. 611, šk. č. 69, s. 11-17.

Bánfiho – Anna, vydatá za Gabriela Majláta, a Alžbeta, manželka Petra Rátkaja. Anna, ktorá umrela roku 1596, mala s Majlátom len dve dcéry, staršiu Helenu a mladšiu Annu. Helena Majlátová bola vydatá za Jána Horeckého a po jeho smrti za Mojžiša Suňoga. Manželom Anny bol Daniel Pongrác. Rátkajovci, Horeckí, Suňogovci, Pongrácovci si podelili zvyšky bánfiovského dedičstva. Už roku 1604 užíval barón Mojžiš Suňog predikát z Jesenice, pán na Budatíne, v Beckove a na Cimburgu.<sup>11</sup>

Ale ani veľký nádašdyovský diel nezostal bez zmien. Po smrti Františka Nádašdyho roku 1604 spravovala v období neplnoletosti detí všetky majetky jeho žena Alžbeta Bátoriová. Keď ju roku 1610 pre jej zločiny internovali, Nádašdyovské majetky si podelili jej dve deti, syn Pavol a dcéra Katarína, ktorá sa vydala za Juraja Drugeta. Tento magnát s predikátom Humenský (Homonai) mal rozsiahle pozemkové vlastníctvo na východnom Slovensku, prevažne v okolí Humenného. V marci 1617 si držiteľia najväčšej nádašdyovskej čiastky dôkladnejšie delili svoje vlastníctvo, lebo vzájomné nezhody boli častým javom. Hlavnými podielníkmi boli Pavol Nádašdy mladší, jeho sestra Katarína Nádašdyová s manželom Jurajom Drugetom. Niektoré časti však pri del'be prešli do rúk spribruznených osôb – Mikulášovi Esterháziemu a Pongrácovi.<sup>12</sup> Vzhľadom na svoj strategický význam a nebezpečenstvo, ktoré v tej dobe hrozilo od Turkov, hrad musel byť udržiavaný a vyzbrojený, o čo sa mali starať zemskí páni. Počas pätnásťročnej vojny roku 1599 sa pod hradom zjavili Turci a aj keď spustošili okolie, hrad, ba ani mestečko opevnené múrmi nenapadli. Za Bočkajovho povstania (1604 – 1606) sa na Beckovskom hrade ukryli šľachtici z okolia, keď tlupy hajdúchov a spojenecké turecké oddiely vpadli na jar 1605 na Považie. Hrad chránili kanóny, ale tých bol nedostatok, rovnako ako vycvičenej obsluhy. Počas vojny so sedmohradským kniežaťom Gabrielom Betlenom roku 1619 odviezli z Beckovského hradu jedno delo na posilnenie obrany Trenčína. Ostalo tam skoro štvrtstoročie. Až po vypuknutí ďalšieho protihabsburského povstania vedeného Jurajom I. Rákocim roku 1644 Gašpar Suňog požiadal o jeho vrátenie trenčianskeho dedičného župana Gašpara Ilésháziho.<sup>13</sup>

Vývoj vlastníckych vzťahov na beckovskom panstve bol neobyčajne zložitý už od prvej polovice šestnásteho storočia. Počet spolumajiteľov neustále rástol a značné časti zemepanskej pôdy sa dostali do rúk šľachticom, ktorí sa usadili v Beckove. Jednotlivé podiely striedali vlastníkov a často dochádzalo k rôznym sporom a nezrovnalostiam. Chaotické pomery sa odzrkadlili aj na upadajúcom hospodárení na panstve. Čiastočne utrpel aj hrad, ktorého obranné zariadenia boli zanedbané a potrebovali nutné opravy.

Na sklonku dvadsiatych rokov sedemnásteho storočia sa Alžbeta Drugetová, dcéra Juraja Drugeta a Kataríny Nádašdyovej, vydala za Ladislava Révaja, ktorý bol synom

<sup>11</sup> Mojzes szunyogh de Jeszenicza, Dominus in Budethi, Beczko et Cimburg. SASINEK, Franko Vítazoslav. Budatýn čo hrad, Tovarystvo. In *Sborník literárnych prác*, II, 1895, s. 144-145.

<sup>12</sup> Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest (MNL) Urbaria et cosnrcptiones (UC) 2:7/ 1617. Pri tejto del'be je na dvadsiatich štyroch stranách latinského spisu zachytené aj rozdelenie hradu podľa jednotlivých častí a miestností, ale materiál uložený v Maďarskom národnom archíve v Budapešti nebol ešte v čase písania tejto štúdie sprístupnený.

<sup>13</sup> FOJTÍK, Juraj. *Illésházy – Trenčín, korešpondencia*. Katalóg. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1972, s. 29/202.



Martina Révaja a Žofie Esterháziovej. Už jeho matka mala na panstve i v Beckove majetkové diely, ktoré spolu s venom manželky vytvorili vlastnícky podiel značného rozsahu.

Ladislav Révaj bol už roku 1632 vymenovaný za kapitána hradu a mestečka Beckov a v dobe verejného nebezpečenstva disponoval vojenským kontingentom palatína Mikuláša Esterháziho, pričom mal na starosti aj obranu dolného Považia.<sup>14</sup> V mestečku prestaval panskú kúriu na kaštieľ a pokiaľ mu to politické funkcie dovolili, často sa tu zdržiaval. Spomedzi trinástich detí, ktoré Alžbeta Drugetová priviedla s Ladislavom Révajom na svet, osem porodila v Beckove: Františku (1634), Alexeja (1636), Kláru (1642), Ladislava (1648), Žigmunda (1649), Julianu 1651, Tomáška (1657) a Ladislava (1660).<sup>15</sup> Aj keď sa dospelého veku všetkých trinásť nedožilo, vysoká plodnosť nebola v rodinách vysokej šľachty výnimkou. To však znamenalo drobenie starootcovského vlastníctva a komplikovalo majetkovú držbu. Roku 1640 zachytil čiastkový urbár majetkovú držbu Ladislava Révaja a jeho ženy v Beckove. Na hrade im patrili tri veľké miestnosti, okrem toho im patrilo aj átrium okolo hradného kúpeľa (balnei domum). Okrem toho tu boli spoločne užívané priestory s Františkom Nádašdym a tiež kaplnka a bývalá kaplnka (prius Capella) s klenbou boli spoločne užívané s Nádašdym a Danielom Esterházim.<sup>16</sup>

V marci 1644 zomrel kráľovský pohárnik Krištof Bánfi vo veku šesťdesiatšesť rokov a starobylá rodina vymrela tak po meči.<sup>17</sup> A tak bolo potrebné usporiadať vlastnícke pomery na novom princípe. Po dlhých vyjednávaniach dospeli všetci spoluvlastníci k dohode a z beckovského panstva vytvorili komposesorát. Dňa 26. novembra 1648 Ferdinand III. potvrdil novou donáciou spoločnú držbu beckovského panstva pre Františka Nádašdyho, Juraja Drugeta, Gabriela Horeckého, Gašpara Suňoga, Daniela a Jána Pongrácovcov, ktorí boli priamymi podielníkmi, ako aj pre Katarínu a Barbaru, dcéry Jána Drugeta a Uršuly Esterháziovej, Ladislava Révaja, Alžbetu Pongrácovú, manželku Ondreja Justa, Martu Rátkajovú, manželku Gašpara Orechociho, a Katarínu Orechóciiovú, manželku Štefana Patačiča, ktorých vlastníctvo vyplývalo z príbuzenských zväzkov s Bánfiovcami a ich dedičmi po praslici. V obnovenej donácii sa ako súčasť beckovského panstva pripomína hrad Beckov „aliter Bolondócz“, čiže pomenovanie zo stredoveku ešte dožívalo. Okrem mestečka Beckova patrilo k panstvu obce v Trenčianskej stolici: Nová Ves, Horné a Dolné Kočovce, Vieska, Rakoľuby, Kálnica, Rožonská Kálnica, Krivosúd a Bodovka, Melčice, Ivanovce, Štvrtok nad Váhom, Haluzice, Bošáca, Zemianske Podhradie, Moravské Lieskové, Srnie, Mnešice a Bohuslavice v Trenčianskej stolici. V Nitrianskej stolici patrilo panstvu mestečko Nové Mesto a obce Pobodím, Bašovce, Veselé, Pečeňady, Kocúrice a Andovce. Panstvo s dvomi mestečkami a dvadsiatimi ôsmimi obcami patrilo k najrozsiahlejším na Slovensku a aj jeho hospodárska výnosnosť bola značná. Za novú

<sup>14</sup> DUALSKY, Joannes. *Historia arcis et oppidi Bezko: Quod ab anno 1632 quo capitaneus Arcis et oppidi Bezko pro tempore motuum publicorum per prasidiales palatinalis designatus...* Štátny archív v Nitre, pozostalosť Aurela Rutseka, s. 119.

<sup>15</sup> Memorabilia quae in gratiae posteritatis suae gratiam industriae notavit Ladislava de Reva mp. In *Torténelmi tár 1857*, č. III. s. 252 a nasl.

<sup>16</sup> SNA, Zbierka písomností rôznej proveniencie, inv. č. 427, šk. č. 48. Urbarium bonorum arcis cheyte et Bezko Anno 1640 pro parte Ladislai de Rewa.

<sup>17</sup> NAGY, Iván. *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblakkal*, s. 161.

donáciu zaplatili spoluvlastníci iba symbolickú sumu – 34-tisíc zlatých, skutočná cena bola desaťnásobne vyššia.<sup>18</sup>

Spoluvlastníci beckovského komposesorátu si spomedzi seba volili direktora panstva, ktorý mal predovšetkým dohliadať na právne záujmy panstva a jednotlivých komposesorov a dbať o to, aby sa žiadnemu nediala ujma. Zároveň si volili aj inšpektora, ktorý obvykle sídlil v mestečku Beckov alebo v niektorej obci panstva. Jeho úlohou bolo starať sa o spoločné hospodárske záležitosti. Takýto systém správy komposesorátu fungoval až do polovice devätnásteho storočia.

V súvislosti s majetkovými zmenami sa v polovici sedemnásteho storočia začali realizovať aj stavebné úpravy na hrade. Hlavné práce prebiehali v roku 1658, ich výsledkom boli značné dispozičné zmeny a menil sa aj interiér budov. Viaceré miestnosti dostali nový nábytok. Z prestavby sa zachovalo po slovensky písané vyúčtovanie murárskych, stolárskych a zámočníckych prác. Murársky majster za náklady a prácu účtoval sumu 1 417 zlatých. Zároveň uviedol aj objem v siahach (1,89 cm). Boli to siahly vymurovanej plochy pri štandardnej hrúbke múra. Za jednu siahu muriva majster účtoval štyri zlaté s poznámkou, že je potrebné kamene vysoko vynosiť, čo znamená, že sa stavalo z nového materiálu. Celkový počet siah murárskej práce bol udaný na 283 a k tomu ešte majster prirátal 142 siah kamennej dlážky, tú však vydělil dvomi, takže celkový objem murárskych prác bol 354 a štvrt' siahly.

Z účtov sa dozvedáme, že sa prestavovala izba fraucimer (hlavnej komornej), ktorá susedila s kuchyňou. Od „placu“ (asi nádvoría) sa vystavil nový múr a kamenné schodište. Ďalej sa stavalo kamenné schodište odspodu (od sklepa) až dovrchu. Postavili sa aj múry pozdĺž veže, čo bol najväčší objem murárskych a kamenárskych prác. Vystavili sa aj štyri komíny s kozubmi, ďalšou stavbou bola filagoria nad mestom, ktorá bola súčasťou panskej izby. Z vyúčtovania vyplýva, že izby tu mala osobitne hradná pani aj hradný pán. V panskej izbe pribudol záchod, izbu panej oddelila od izby „fracimerky“ priečka. Murársky majster uvádza, že vylamoval otvor na okno a dvere v staršom murive, čo znamená, že celý tento priestor sa značne prestavoval. Z účtov ďalej vyplýva, že v hornej časti hradu („Hornom zamku“) vlastnil priestory aj Mikuláš Suňog. Vyúčtovanie murárskych a kamenárskych prác, ako aj dodávky ďalších stavebných materiálov v slovenskom jazyku sú v tomto období zriedkavé, a preto výt'ah z účtov uvádzame aj v pôvodnom znení: „Anno Domini 1658 die 27 Septembri

*Poznamenani muru kolyk sah obsahuje v sebe staveni na zamku beckovskem*

<i>Schod z jednej strany do kuchyne a z druhej do fracymera</i>	<i>Kameny obsahuje od sebe</i>
	<i>sach nro 32</i>
<i>Schod druhy nový a stena od placu</i>	<i>sach nro 36</i>
<i>Item..... V schode od spotku až do vrchu sklepu se našlo</i>	<i>sach nr 16</i>
<i>V temže schode prostrednje mury obsahuji</i>	<i>sach nr. 24</i>
<i>Item podla veže mury všecky sach obsah.</i>	<i>sach nr. 74</i>
<i>Komyny čtyry i s pieckami</i>	<i>sach nr . 27</i>

<sup>18</sup> Donáciu Ferdinanda III. publikoval Bertalan Reviczky v diele *Vágujhelyi prépostság története*, s. 92-101.

<i>Filagoria nad mestom do panskeho pokoja naležajici obsah.</i>	sach nr. 17. ½
<i>Sklep vnútri v pokoji tejže filagoriji</i>	sach. nro. 6
<i>Zachod v panskej svetnici</i>	sach. nr. 10 ½
<i>Prostrednia stena od panej svetnice</i>	sach nro. 11 ½
<i>Druha od fraucymeru take</i>	sach nro. 11 ½
<i>Okno vylamane a jedny dvere šacuju se i zamurovanymi dverami sahy nr.</i>	3
<i>Tamže zachod podmurovaný v fraucymery sahy nr.</i>	3
<i>V Suňogh Miklušovej hospode v horníem zamku ohniščo pod kachlami saha</i>	1
<i>Padimentu (podlahy) Sahy 4 facit (robí) sah</i>	5
<i>V pitvore napravovani peczy a zachodu saha</i>	1
<i>Na patedrnej svetniczi (v izbe na poschodí) vilamane dvere sahy</i>	1
<i>Padimentu v Fraucimeri a v panej svetnici sach nr.</i>	30 ½
<i>Zase ve Svetnici panskej a podla tejže panej svetnici sach nr.</i>	40
<i>Item v tichže dvuch svetniciach muru kychynka a dve ohniska pod kachlami sach. nr.</i>	4
<i>V palote padimentu sach nr. 25 a ohnište za sahu 1 facit nr.</i>	26
<i>Ve pitovory spola s padimentu ma sach nr.</i>	8
<i>Vendégh Hazi ( host'ovský dom) padimentu i s ohništem nr,</i>	23
<i>Ve schode padimentu od spotku až do vrchu sach nr.</i>	8
<i>Ve pitvore pred porkolabovu izbu aj v tejže svetniczi padimentu sach nr.</i>	23
<i>A tak všeckeho muru nachazi sa sach</i>	283
<i>Padimentu pak nachazi se sach všeckich nr. 142 ½ ktore dve se počítaji za jednu sahu muru učini sach</i>	71 a ¼
<i>Item universum tehdy jest sach nr.</i>	354 a ¼
<i>Ponevač s pracu veliku prichazi jak kameni tak napred na tak veliki vrch nositi tehdy jedna každa šacuje se fl. 4 facit in universum antea Summa fl. 1417</i>	
<i>Od mazani poval a stien in universum f. 100.“</i>	

Ďalšie údaje, ktoré sú cenné zo stavebného hľadiska:

„Skel na okna podle computu ( dohody) 137 zl.

Kresaneho kamena jak se uznalo z registrov na okna a dvere

Fl.“

Tiež sa tu nachádza výkaz dreva na strešnú konštrukciu a strechu, ktoré sa dovážalo na pltiach:

<i>„Podkrove na vazbu 9 plti , každa plt po 5 fl. facit</i>	45 fl.
<i>Na tomže krove šindlov deset tisíc kusov.....</i>	22.50 fl.
<i>Hrebikov 15 tisíc</i>	16.50
<i>Lat 114</i>	5.70 fl.“

Vo vyúčtovaní sa spomínajú priestory v nižších častiach hradu, ktoré sa nanovo zariaďovali:

panská izba („panský pokoj“),

miestnosť komornej („fracimerská svetnica“),

pitvor,

iná izba pre komornú („druhý fracimer“), pri nej kuchyňa,



miestnosť pre posádku („husarska svetnica“), v nej sa urobili železné vešiaky („fogaše“) „na vešani mušket“, veľký palác („veľká palota“).

Vo vyšších častiach, ktoré sa nazývali Horný zámok, sa nachádzali: miestnosť pre duchovného („duchovna svetnica“) alebo možno aj modlitebňa, miestnosť („pokoj“), menšia miestnosť („pokojik“), miestnosť pre františkánskeho pátra („patrova svetnica“), miestnosť pre draba („drabska izba“), „palota panska“.<sup>19</sup>

Krátko po dokončení úprav sa vyhrotili náboženské vzťahy v mestečku Beckov, lebo majoritný spoluvlastník František II. Nádašdy, ktorý predtým rekatolizoval, chcel beckovského evanjelického kňaza Štefana Pilárika odstrániť z fary. Pilárikov priaznivec a jeden z kompososorov Mikuláš Tököly ho prichýlil na hrade, lebo jeho život bol ohrozený. Keď sa to Nádašdy dozvedel, odkázal Tökölymu, aby mu kňaza vydal, lebo inak zaútočí na hrad. Boli to len plané vyhružky.

Roku 1663 vypukla veľká vojna s Turkami. Brány mestečka boli neustále zavreté a stráže posilnené z radov domáceho obyvateľstva. Mohutný hrad a jeho delá boli dobrou záštitou, preto sa Turci neodvážili Beckov napadnúť. Na hrade sústredovali tureckých zajatcov, ale zakrátko vypukli spory, komu vlastne zajatí Turci patria.<sup>20</sup> Roku 1664 sa vojna skončila a Turkom zostala pevnosť Nové Zámky, ktorú dobyli ešte v predchádzajúcom roku. Ako náhradu si mohol cisár Leopold I. postaviť novú pevnosť na ľavom brehu Váhu. Roku 1665 začala výstavba Leopoldova a po jeho dokončení v roku 1669 sa stal najmodernejšou pevnosťou v celom Uhorsku. Strategický význam Beckovského hradu veľmi poklesol. Hrad začali jeho spolumajitelia zanedbávať, ale kým ešte trvali nepokojný čas, ako-tak ho udržiavali. Jeden z najväčších podielnikov hradu a panstva František II. Nádašdy sa zaplietol do sprisahania proti panovníkovi a roku 1671 bol popravený. Jeho majetky boli skonfiškované, medzi nimi aj Nádašdyho beckovský podiel. Začala ich spravovať komora. V sedemdesiatych rokoch sedemnásteho storočia na hrade sídlil direktor panstva, ale len počas svojho pobytu v Beckove, trvalo sa tu zdržiaval kastelán a niekoľko strážcov, ktorí mali na starosti väzňov, predovšetkým zajatých Turkov.<sup>21</sup>

Už v tomto období bol viditeľný zjavný úpadok hradných budov. Roku 1674 sa kompososori dohodli, že príjmy z varenia piva a pálenia pálenky, ktoré dostávalo panstvo od beckovských poddaných, ako aj tolerančná taxa platená beckovskými Židmi v ročnej sume štyridsať zlatých, pôjdu na nutné opravy hradu. Dokonca bolo stanovené, že ak sa usadia v mestečku ďalšie židovské rodiny (zatiaľ boli štyri), ich taxa bude takisto slúžiť na tento účel. Podľa všetkého sa toto rozhodnutie nerešpektovalo. Koncom sedemdesiatych rokov sa rozšírilo kurucké hnutie. Roku 1680 asi päťtisícový oddiel kurucov sa

<sup>19</sup> Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, Possesiones, Beckov, šk. č. 1. Vyúčtovanie: Anno domini 1658 die 25 septembri. Poznamenany muru kolyk sah obsahué....

<sup>20</sup> VAGNER Jozef. *Adalékok a nyitrai székes káptalan történetehez*. Nyitra : Huszár István, 1896, s. 232.

<sup>21</sup> DUALSKY, Joannes. *Historia arcis et oppidi Beczko*, s. 37.

južne od Trenčína zrazil s cisárskym vojskom. Šľachta i ľudia z okolitých dedín utekali za múry Beckova, kde nehrozilo bezprostredné nebezpečenstvo.<sup>22</sup> Aj hrad v tej dobe plnil svoje poslanie. Keď sa roku 1683 kuruci vedení Imrichom Tökölym zmocnili Považia, Beckovský hrad zostal bokom vojenských akcií a kuruci sa ho ani nepokúšali dobyť.

Roku 1689 direktor panstva František barón Pongrác urguje komposesorov, aby si podelili náklady na nevyhnutné opravy a pripomína, že hrad je zanedbaný a postupne sa mení na ruínu. Sám sa podujal opraviť strechu nad kaplnkou, schodište a brány, ostatní spolumajitelia sa majú postarať o tie časti hradu, ktoré im prináležia. Ale komposesori nemali veľkú ochotu dávať peniaze na opravy. Roku 1691 František Pongrác dokonca protestoval proti rozhodnutiu komposesorov, dohodnutom na ich schôdzke, ponechať hrad svojmu osudu. Zdá sa však, že na sklonku deväťdesiatych rokov sa situácia predsa len zmenila. Roku 1697 Alexej a Žigmund Revajovci navrhli obnoviť predchádzajúci projekt z roku 1674 o krytí sumy na opravy hradu z tolerančnej taxy Židov a zo zdanenia piva a pálenky.<sup>23</sup> Práve v uvedenom roku vypuklo povstanie v Tokajskom podhorí a nepokoje sa šírili spolu s obavami vyšších spoločenských vrstiev. To bolo asi hlavným dôvodom na prehodnotenie doterajšieho postoja komposesorov, preto sa na prelome sedemnásteho a osemnásteho storočia na hrade vykonali nevyhnutné opravy. Ešte predtým v roku 1695 uhorská komora ako vlastníč Nádašdyho konfiškátu oceňovala jeho majetky. Šestina Beckovského hradu a budovy v Čachticiach boli ohodnotené na 6 150 zlatých.<sup>24</sup>

Dňa 16. septembra 1701 kráľ Leopold I. daroval skonfiškované Nádašdyho podiely predsedovi uhorskej komory, strážcovi uhorskej koruny a taverníkovi Krištofovi Antonovi Erdödyemu za sumu 210 000 zlatých. Tento magnát chorvátskeho pôvodu získal tak veľké diely na hrade i v mestečku Beckov a takmer vo všetkých obciach beckovského panstva.<sup>25</sup> Erdödyovci sa tak stali najvýznamnejšími pozemkovými vlastníčkmi na Považí, keďže im okrem častok Beckova a Čachtíc patrila aj Dobrá Voda a o niekoľko rokov získali aj hlohovecké panstvo.

Po vypuknutí Rákociho povstania roku 1703 sa o Beckovský hrad cisárski vojenski velitelia nestarali. Sústredili sa na opevnenie Trenčína, kde mali stálu posádku, a Leopoldova. Nepochybne však na jeseň 1703 poslúžil ako útočisko pred kuruckými tlupami. Spočiatku ľud vítal kurucov ako osloboditeľov spod viedenského jarma. S predlžujúcou sa vojnou sa situácia zmenila. V júli 1707 cisársky generál Quido Stahremberg s dvetisíc nemeckými vojakmi a niekoľkými tisíčkami Srbov vytlačil kurucov za Váh. Následne pritiahol k Beckovu, obsadil hrad a nechal ho opevniť. Na hrade i v meste zanechal nevelikú posádku zloženú hlavne zo Srbov a tiahol k Ilave.

Hlavný vojenski veliteľ povstaleckých síl gróf Mikuláš Berčeni sa v liste Alexandrovi Károlimu zmienil o upadajúcej popularite kurucov u slovenského ľudu na Považí: „Nepriateľ sa opevnil pri Novom Meste a Beckove a robí výpady až k Topoľčanom. Obyčajní vojaci sa už olupujú navzájom, nikto sa im neodvažuje niečo prikázať. Ľud

<sup>22</sup> DUALSKY, Joannes. *Historia arcis et oppidi Beczko*, s. 10.

<sup>23</sup> DUALSKY, Joannes. *Historia arcis et oppidi Beczko*, s. 38.

<sup>24</sup> MNL, UC, fasc. 004, nr. 008.

<sup>25</sup> Štátny archív v Nitre, Medňanský-Beckov, šk. č. 4, fasc. II.

prosí o to, aby sa mohol poddať cisárovi. Budúcnosť však bude horšia ako prítomnosť. Naše položenie je na rieke Maruši i na Váhu rovnaké, tam do nás strieľa Rumun a tu Slovak. Naším nešťastím je to, že sa ľud od nás odvrátil.“<sup>26</sup>

V situácii všeobecnej anarchie a chaosu došlo 16. januára 1708 k vyplieneniu a vypáleniu mestečka Beckov kurucmi. Spôsobili ho vojaci a dôstojníci brigády vedenej Ladislavom Očkajom, ktorá sa smutne preslávila lúpežnými nájazdmi. Keď sa Očkajove tlupy priblížili k Beckovu, cisárski vojaci pred presilou ušli na hrad a mestečko nechali napospas lúpežníkom mávajúcim zástavou slobody.

Zlom nastal 3. augusta 1708, keď sa neďaleko Trenčianskej Turnej odohrala bitka, ktorá rozhodla o ďalšom osude povstania. Cisárski generáli Siegibert Heister a Ján Pálfi so silami o polovicu slabšími uštedrili jadrú kuruckej armády takú porážku, z ktorej sa už nikdy nespamätala. Ján Pálfi v priebehu augusta vyčistil okolie Trenčína od zvyškov kurucov. Časť z asi osemsto zajatých dohnali na Beckovský hrad.<sup>27</sup>

Roku 1709 postihol mestečko veľký požiar, ktorý napáchal veľké škody. Počas neho čiastočne vyhorel aj hrad. Hoci nemáme o požiar presné správy, jeho príčinou mohlo byť aj podpaľačstvo. Tlupy kurucov aj po porážke pri Trenčíne sa často zjavovali na Považí. Po požiaroch boli škody na hrade len čiastočne odstránené. O devätnásť rokov neskôr došlo k ďalšej mimoriadnej udalosti, ktorá definitívne rozhodla o osude hradu. Prvého februára 1728 v mestečku vypukol fatálny požiar. V priebehu hodiny bolo celé v plameňoch. Zhoreli oba kostoly – kláštorň i farský – a všetky domy vnútri hradieb. Oheň sa rozšíril aj na hrad, kde dokončil dielo skazy.<sup>28</sup> Komposesori sa o hradné budovy takmer nestarali, takže požiar iba dovŕšil to, čo nahlodal zub času. Od tej doby torzá palácov a hradné múry slúžili miestnemu obyvateľstvu na zaobstaranie stavebného materiálu. Najprv sa rozoberali ešte súce trámy z krovov, potom aj múry. Schátraný hrad bol však pre pod ním ležiace sídla nebezpečný. Roku 1804 sa zrútila veľká časť muriva na domy.<sup>29</sup>

V polovici devätnásteho storočia sa na hrad šlo okolo židovského cintorína, tak ako v súčasnosti. Návštevník najprv prišiel ku kruhovej baštovej bráne (porta defensa). Cez bránu sa prešlo do samotného hradu, kde ešte v tej dobe stál domček hradného strážnika. Ďalej sa prešlo k západnej bráne, kde sa už otváral prístup k hornému hradu – hradnému palácu na najvyššom bode skaly. V jeho stene bol viditeľný Ctiborov erb, ale aj iné erby. V paláci sa v niektorých miestnostiach nachádzali zvyšky starých malieb. Boli to rôzne výjavy namalované v období ako tancujúci Talian zápasiaci s krčahom, gladiátori, na zelenej pažiti tancujúce postavy. Najkrajšou časťou hradu aj v tomto období bola gotická kaplnka, kde na múroch medzi oknami boli ešte zvyšky starej výzdoby, ktorú tvorili maľby svätých. Takto opísal stav hradu ležiaceho v rumoch vtedajší beckovský katolícky kňaz Ján Dualský.<sup>30</sup>

<sup>26</sup> FESSLER, Ignaz Aurelius. *Geschichte von Ungarn*, IV. Leipzig, 1877, s. 585.

<sup>27</sup> Z pamätnej knihy P. P. Františkánov v Uhor. Hradišti. In *Slovenský letopis*. Skalica, 1879, s. 158.

<sup>28</sup> Štátny archív v Bratislave, Mariánska provincia františkánov. *Historia conventus nostris Beckoviensis a fratre Conrado Poloni e variis notatiis diligenter collecta* (Ab Anno 1726).

<sup>29</sup> DUALSKÝ, Joannes. *Historia arcis et oppidi Beczko*, s. 41.

<sup>30</sup> DUALSKÝ, Joannes. *Historia arcis et oppidi Beczko*, s. 31-35.

Ešte v druhej polovici minulého storočia sa začali najprv stabilizačné práce, keďže hradné múry ohrozovali časti mestečka, ležiace v jeho susedstve. Neskôr prebiehal systematický výskum architektúry, najmä gotického paláca. V poslednej dobe sa začalo s rekonštrukciou najcennejších častí hradu a tieto práce sú naplánované na niekoľko rokov.

## Zoznam použitých prameňov a literatúry

### Archívne pramene

Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, Urbaria et conscriptiones.

Slovenský národný archív, Bratislava, Zbierka písomností rôznej proveniencie.

Štátny archív v Nitre, pozostalosť Aurela Rutseka; Medňanský-Beckov.

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, Possesiones, Beckov.

Štátny archív v Bratislave, Mariánska provincia františkánov.

### Literatúra

FESSLER, Ignaz Aurelius. *Geschichte von Ungarn*, IV. Leipzig, 1877.

FOJTÍK, Juraj. *Illésházy – Trenčín, korešpodencia*. Katalóg. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1972.

HOLUBY, Jozef L. *Dejiny Trenčianskeho seniorátu Beckov* (Rukopis).

CHALOUPECKÝ, Václav. *Staré Slovensko*. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 1923.

KÁLAL, Karel. *Přehled slovenských dějin*. 2. vydanie. Praha : Leopold Mazáč, 1930.

KARLÍK, Jozef (ed.). *Beckov I. Dejiny obce do roku 1918*. Nové Mesto nad Váhom : WillArt, 2006.

NAGY, Iván. *Magyarország családi címerekkel és nemzékrendi táblakkal I*. Pest, 1857.

REVICKY, Bertalan. *Vágújhelyi prépostság története*. Trencsén, 1897.

*Slovenský letopis*. Skalica, 1879.

SZINYEI, József. *Egyházi írók* (DVD).

VAGNER Jozef. *Adalékok a nyitrai székes káptalan történetehez*. Nyitra : Huszár István, 1896.

doc. PhDr. Ivan Mrva, CSc.

Katedra mediamatiky a kultúrneho dedičstva, Fakulta humanitných vied Žilinskej univerzity v Žiline

Univerzitná 8215/1

010 26 Žilina, Slovakia

ivan.mrva@fhv.uniza.sk

# **Keď je fabulácia prít'azlivejšia ako opis skutočnosti: Stopy Mórica Beňovského a Františka Tótha v kultúrnej pamäti strednej Európy**

**Stanislava Moyšová**

MOYŠOVÁ, Stanislava. When Fiction is More Appealing than the Description of Reality: Traces of Móric Beňovský and František Tóth in the Cultural Memory of Central Europe. In *Historický zborník*, Vol. 33, 2023, No. 1, pp. 36-52.

Abstract: In the 18th century, travelogues and memorialistic texts were of great interest to the reading public because, in the spirit of the Enlightenment approach to exploring the world, they brought new information and at the same time fulfilled the entertaining function of a literary text. Many of the travelogues became contemporary bestsellers, such as František Tóth's *Memories of Turks and Tatars* and Móric Beňovský's *Memoirs and Travels*. Both travelogues are linked by the ethnicity of their authors and by some of the historical coordinates that intersected in their life paths. Nonetheless, these memoirs also differ in their literary characteristics, which are related not only to the use of stylistic devices in the French language in which they were written, but also to the degree of fabulation with which both authors approached the creation of the text. The study focuses to the question of how the literary approach to biographical material influenced the subsequent fates of archetypal figures of 19th and 20th century literature to whom both travelogues contributed or were directly inspired by.

Keywords: memorialistic prose; travelogue; fiction; literarity; literary influences.

## **Úvod**

Osemnásťe storočie charakterizovali osvietenenské tendencie v myslení i v ekonomike, ktoré spolu so spoločenským vývojom nakoniec viedli k prevratným zmenám spoločensko-politickej paradigmy na sklonku storočia. Osvietenstvo vyzdvihovalo rozum a objektivnosť poznania sveta a skutočnosti vďaka racionálnemu úsudku (judgement). Táto premisa ovplyvňovala aj čitateľský vkus, preto v súdobej literárnej produkcii boli veľmi žiadané memoárové a cestopisné žánre, pričom poetické žánre a román upadali. Exemplárnym príkladom je memoárovo-cestopisná próza Františka Tótha (alebo François de Totta) a Mórica Beňovského: oba texty vyšli na sklonku storočia (respektíve v roku 1784 a 1790) a čoskoro sa dočkali mnohých vydaní a prekladov. No kým František Tóth a jeho memoáre sú v súčasnosti záujmom úzkeho okruhu historikov, historická postava Mórica Beňovského prežila v historickom a kultúrnom povedomí spoločnosti v stredoeurópskych štátoch (Slovensko, Poľsko, Maďarsko) až doteraz. Obaja protagonisti pochádzali zo šľachtických rodín v hornom Uhorsku, obaja slúžili francúzskemu kráľovi, obaja svoje

memoáre napísali po francúzsky. No stopu v literárnej produkcii a v kultúrnej pamäti devätnásteho a dvadsiateho storočia zanechal len Beňovský. V nasledujúcom texte sa pokúsime odpovedať na otázku, prečo mali Beňovského memoáre oveľa väčší vplyv na neskoršiu literárnu produkciu, aj keď nedosahujú literárne, intelektuálne a estetické kvality Tóthových memoárov.

Pre osemnásťte storočie v po francúzsky písanej literárnej tvorbe je typický rozkvet naratívnych žánrov rôzneho typu. Keďže storočiu minimálne od začiatku encyklopedického projektu a pod vplyvom osvieteneckej ideí dominovala snaha o objektívnosť, racionálnosť a kritický pohľad, románový žáner (fikcia) bol považovaný za podradný a vhodný len pre nenáročné publikum.<sup>1</sup> Preto sa pozornosť čitateľskej obce čoraz viac upriamovala na žánre, ktoré niesli z dnešného literárnovedného hľadiska znaky hybridity: memoáre, románové memoáre a cestopisné prózy. Práve ony púťali najväčšiu pozornosť čitateľov, túžiacich po exotizme, dobrodružstve, no zároveň po pravdivých informáciách. Dve storočia po veľkých zámorských objavoch neustále vzrastal záujem publika o exotické kuriozity, skutočné dramatické situácie a o poznávanie neznámych krajín. O tomto záujme svedčí aj súdobý geograf Nicolas Lenglet du Fresnoy, ktorý v svojom metodickom diele o štúdiu geografie uvádza: „Čítanie o cestách, najmä ak sú tieto popísané presne a s použitím zdravého rozumu, sa páči každému. Čitateľská obec ich bežne vyhľadáva kvôli pobaveniu, ale bystrí ľudia z takýchto kníh čerpajú poznatky o zemepise, histórii a kvôli obchodu.“<sup>2</sup> Toto konštatovanie presne vystihuje dva archetypy čitateľov reagujúcich na ľudickú a informatívnu funkciu literárneho textu: na jednej strane po tejto literatúre siahajú tí, čo v cestopisno-memoárovej próze hľadajú skôr *amusement*, teda zábavu, a dychtيا po opisoch bitiek moreplavcov s korzármi či s domorodými kmeňmi, alebo po farbistých opisoch exotických spôsobov a (ne)mravov miestneho obyvateľstva. Na druhej strane sú to podľa Lengleta Du Fresnoya lekári, knihovníci, obchodníci, ktorí tento typ literatúry čítajú, aby získali nové informácie v ich vednom poli alebo preto, aby tieto informácie využili v ich konkrétnej životnej situácii (diplomati, obchodníci). V neposlednom rade aj doboví špecialisti, čiže prírodovedci, historici a zemepisci, ktorí očakávajú od autorov cestopisných próz presné poznatky, ktoré by obohatili ich rozhľad, a nezdráhajú sa cestopisý vnímať kriticky.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> DELON, Michel – MALANDAIN, Pierre. *Littérature française du XVIIIe siècle*. Paris : Presses universitaires françaises, 1996, s. 93.

<sup>2</sup> „La lecture des voyages, surtout quand ils sont exacts et judicieux, plaît à tout le monde; on s'en sert ordinairement comme d'un amusement, mais les personnes habiles s'en servent pour la géographie, pour l'histoire et pour le commerce“. LENGLET FRESNOY, Nicolas, du. *Méthode pour étudier la Géographie, où l'on donne une Description exacte de l'Univers, formée sur les Observations de l'Académie Royale des Sciences, & sur les Auteurs originaux*. Paris, 1786, s. 163.

<sup>3</sup> Pamäti baróna de Totta nielenže našli odozvu v literárno-politickom týždenníku *Mercur de France* (v 52. čísle z 25. decembra 1784, o nich v rubrike *Les nouvelles littéraires* písal Jacques Mallet du Pan), ale obšírnym a kritickým spisom na ne reagoval aj Charles-Claude Peyssonnel, spisovateľ a bývalý konzul francúzskeho dvora v Smyrne. Vyšiel len rok po barónových pamätiach, takisto v Amsterdame. Peyssonnel sa radí k čitateľom, ktorí sa síce nechávajú okúzliť Tottovým rozprávačským umením, no vďaka svojej cestovateľskej skúsenosti hľadajú na dielo kriticky: „Tottove spomienky som prečítal na jeden dúšok hneď, ako som mi ich doručili. Potom som si ich ešte raz prečítal, a to veľmi pozorne, Pri prvom unáhlenom



Na sklonku osemnásteho storočia (presnejšie v rokoch 1784 a 1790) vyšli vo francúzštine cestopisno-memoárové prózy baróna François de Totta (v slovenskej historiografii uvádzaný ako František Tóth, v maďarskej Ferenc Tóth, v anglofónnej Francis Tott) a grófa Mórica Beňovského (Maurice Auguste de Beniowsky vo frankofónnej a anglofónnej historiografii). Tóthov a Beňovského životný príbeh vykazuje niekoľko spoločných črt: podobne ako Beňovský, aj Tóth pochádzal z územia dnešného Slovenska (Beňovského rod vlastnil majetky v Trenčianskej a Tóthov v Nitrianskej stolici) a obaja mali väzby s francúzskym kráľovským dvorom. Okrem toho, obaja boli osobnosťou a formáciou vojaci, nie intelektuáli či spisovatelia. Obaja v istých časových úsekoch svojho života zastupovali francúzsku korunu na vzdialenejšom či menej vzdialenom území vtedajšieho známeho sveta. Avšak kým Tóthove memoáre z literárneho hľadiska predstavujú štruktúrne ucelenejšie dielo, ktoré prezrádza intelektuálny i filozofický rozhľad autora, o Beňovského *Pamätiach* sa to tvrdiť nedá.<sup>4</sup> Tottove cestopisné memoáre vyšli ešte za jeho života a ich autor osobne dohliadal aj na anglický preklad<sup>5</sup> textu, kdežto Beňovského cestopis vyšiel posmrtné, pozostáva z dvoch typologicky odlišných celkov a ako uvidíme, jeho vydanie sprevádzali rôzne peripetie.

### Životné dráhy Mórica Beňovského a Františka Tótha

František Tóth, ktorého *Pamäti o Turkoch a Tatároch* vyšli v roku 1784 po francúzsky v Amsterdame, sa narodil v roku 1733 vo Francúzsku v rodine vojaka Andreja Tótha (alebo André de Tott), uhorského šľachtica,<sup>6</sup> ktorý sa narodil v Nitrianskej stolici

---

a rýchlo čítaní som zistil, že pán barón je veľmi talentovaný a duchaplný rozprávač, rozpráva nenútené a je veľmi vzdelaný. Tento príjemný autor ma viedol ľahkým krokom tam, kde chcel on. Pri druhom, pomalšom a rozvážnejšom čítaní textu som sledoval každý jeden krok autora. Všímol som si chyby a som toho názoru, že dostatočne nerozvil hlboké vedomosti, ktoré nadobudol počas dlhého pobytu v Turecku.“ PEYSSONNEL, Charles-Claude, du. *Lettre de M. de Peyssonnel, ancien consul-général à Smyrne, ci-devant Consul de Sa Majesté auprès du Khan des Tartares, à M. le Marquis de N..., contenant quelques observations relatives aux Mémoires qui ont paru sous le nom de M. le Baron de Tott*. Amsterdam, 1785, s. 4.

<sup>4</sup> V tomto zmysle charakterizuje Beňovského dielo prekladateľ, literárny vedec a romanista Štefan Žáry: „Nie vždy však vzniká z cestovateľskej nutnosti alebo vášne hodnotné dielo. (...) Literárno-estetický dôsledok [Beňovského] dobrodružstiev nestojí za reč.“ ŽÁRY, Štefan. *Spanilej múzy osídla a vnady alebo malé literárne múzeum*. Bratislava : Q111, 2001, s. 92.

<sup>5</sup> Na predsádke anglického prekladu memoárov, ktorý vyšiel v Dubline, sa uvádza, že preklad vyhotovil „anglický džentlmen v Paríži pod bezprostredným dohľadom baróna“ (Translated from the French, by an English Gentleman at Paris, under the immediate inspection of the Baron). Okrem toho, v predslove prekladateľa autor viackrát uvádza, že preberal niektoré pasáže priamo s barónom de Tottom. TOTT, François de. *Memoirs of Baron de Tott on the Turks and the Tatars*. Dublin : L. White, J. Cash, and R. Marchbank, 1785, s. vix, vxi a ďalšie.

<sup>6</sup> O jeho etnickej príslušnosti existuje viacero teórií. Maďarský historik Ferenc Tóth považuje Andreja (Andrása) Tótha, teda otca baróna de Totta, za Maďara s tým, že veľmi pravdepodobne pochádzal zo székelyovskej vetvy tejto rodiny a šľachtici s týmto menom žili aj vo Vašskej a Zaliankej stolici (TÓTH, Ferenc. *La correspondance consulaire de Crimée de baron de Tott (1767 – 1770)*. Istanbul : Isis, 2014, s. 10). Slovenský historik Miroslav Daniš, vychádzajúc z faktu, že sa Tóthov otec narodil v Nitrianskej stolici, kde malo silné zastúpenie práve slovenské obyvateľstvo, nastolil hypotézu jeho slovenského pôvodu (DANIŠ, Miroslav. Barón František Tóth, diplomat so slovenskými koreňmi na dvore chána Gireja. In *Krym v kontexte európskej politiky a diplomacie na ceste k súčasnosti*. Bratislava : Stimul, 2019, s. 162). Genealógii rodu sa podrobne

a po porážke Rákociho povstania sa usadil so skupinkou exulantov v Osmanskej ríši. Tam sa naučil po turecky a tatársky. V roku 1720 sa vypravil do Francúzska, kde sa zapojil do novozriadeného berčéniovského pluku a neskôr pôsobil v diplomatických službách francúzskeho kráľa.<sup>7</sup> Na misiu do Osmanskej ríše v roku 1755 so sebou zobral aj svojho prvorodeného syna Františka, ktorého chcel nasmerovať na diplomatickú dráhu. Ako písal v hlásení grófovi d'Argenson, František „pokračuje v snahe naučiť sa turecký jazyk, [...] ľahko sa učí čítať a písať a zakrátko ho bude možné zamestnať v nejakej záležitosti“.<sup>8</sup> Mladý František sa naozaj naučil v *école des jeunes de langue* v istanbulskej štvrti Pera po turecky a perzsky. Podobnou cestou sa vydal aj jeho brat André, ktorý tiež pôsobil v službách francúzskej diplomacie, často sa zdržiaval v Sankt-Peterburgu a vykonával príkazy francúzskeho veľvyslanca Rossignola až do 20. decembra 1768, kým ho z Ruska nevyhostili.<sup>9</sup>

Francois de Tott prvú diplomatickú misiu dostal v roku 1767 v Neuchâтели, no po odhalení miestnych úradov ho z kantónu vyhostili.<sup>10</sup> Napriek tomu si získal priazeň ministra zahraničných vecí vojvodu de Choiseul, ktorý ho v roku 1767 vyslal ako konzula do tatárskeho chanátu na Krym. Tam zostal až do smrti chána Gireja v roku 1769. Potom sa vrátil do Istanbulu, kde vďaka svojim jazykovým, ale najmä odborným znalostiam pomáhal zmodernizovať obranný systém pevností na Dardanelách. V Istanbulu založil matematickú školu, zasadil sa o výstavbu dielne na odlievanie diel a takisto vytvoril delostrelecký vojenský útvar. V roku 1777 dostal de Tott poverenie od francúzskej vlády, aby vykonal inšpekciu obchodných kolónií na pobreží a v Stredozemnom mori. Mimochodom, tento výkon inšpekcie de Tott v memoároch priznáva, no o tajnom poverení francúzskej vlády na vypracovanie plánu ohľadom obsadenia Egypta, ktorým bol tiež poverený, prirodzene mlčí.<sup>11</sup> Poslednou funkciou, ktorú barón zastával, bolo miesto guvernéra pevnosti v Douai (1785). Po vzbure vojakov v roku 1789 však mal správny inštinkt a ako mnohí iní predstavitelia francúzskej šľachty a zástancovia *Ancien régime* emigroval. Zomrel vo veku sedemdesiat rokov (1793) na panstve priateľa grófa Tivadára Batthiányiho vo Vašskej stolici (Tarcsafüred, dnes Bad Tatzmannsdorf, Rakúsko).

Zovšeobecňujúco sa dá povedať, že František Tóth, ako aj jeho brat Andrej sa vydali cestou diplomacie, ktorú im vydláždil ich otec, uhorský emigrant Andrej Tóth. Tá ich síce zaviedla do vtedajšieho exotického sveta (Orient v prípade Františka, Rusko v prípade

---

venoval Zsolt Horbulák (HORBULÁK, Zsolt. Novšie fakty o genealógii rodu baróna Františka Tótha. In *Acta Historica Posoniensia*, 2010, s. 126-144). Keby sme chceli použiť súčasnú kategóriu štátnej príslušnosti, Andrej (András) Tóth bol Uhor, jeho syn, František Tóth, Francúz, keďže sa narodil vo Francúzsku.

<sup>7</sup> Viac o tejto misii DANIŠ, M. – BACHORÍKOVÁ, P. *Životné osudy baróna Andreja Tótha a jeho syna Františka*. In DANIŠ, Miroslav et al. *Spomienky baróna Tótha na Turkov a Tatárov*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2022, s. 21-22.

<sup>8</sup> TÓTH, Ferenc. Entre voyage et écriture: la genèse et la réception des Mémoires de baron de Tott. In *Archivum Ottomanicum*, 29, 2012, s. 212.

<sup>9</sup> TÓTH, Ferenc – HORBULÁK, Zsolt. François de Tott (1733 – 1793), život a dielo jedného osvieteného diplomata. In *Historický časopis*, roč. 67, 2019, č. 2, s. 215-240.

<sup>10</sup> TÓTH, Ferenc – HORBULÁK, Zsolt. François de Tott (1733 – 1793), s. 19.

<sup>11</sup> Tento plán bol nakoniec použitý až roku 1798 pri Napoleonovej výprave do Egypta.



Andreja), kde neraz museli preukázať odvahu a dôvtip, no zďaleka sa nemohla rovnať životnému itineráru Mórica Beňovského, ktorý na začiatku svojej cesty a mnohokrát počas nej nemal žiadne spoločenské konexie, žiadneho protektora a ako vojak, dobrodruh a „cestovateľ z existenčnej nutnosti“<sup>12</sup> si dosiahnutie úspechu musel vydobýjať rôznymi prostriedkami, medzi ktoré patrilo aj prikrášľovanie skutočného stavu vecí a vylepšovanie vlastného obrazu.

Móric August Beňovský sa narodil v roku 1746 vo Vrbovom<sup>13</sup> v starej šľachtickej rodine, ktorá odvodzovala svoj pôvod z Beňova (dnes súčasť Bytče).<sup>14</sup> Čo sa týka jeho etnického pôvodu, až na niekoľko výnimiek<sup>15</sup> v dobových i súčasných zdrojoch je považovaný za Maďara (*Hungarian, Hongrois*), Poliaka, dokonca Francúza. O jeho vzdelaní a jazykových znalostiach môžeme vysloviť len dohady na základe niektorých faktov. V rokoch 1759 a 1760 študoval na piaristickom gymnáziu v Svätom Jure, pričom v roku 1759 je pri jeho mene uvedené „*praenobilis hungaricus*“ a v roku 1760 už „*praenobilis Slavus*“, čo by naznačovalo jeho slovenský pôvod. To potvrdzuje aj fakt, že ovládal alebo veľmi rýchlo bol schopný sa naučiť slovanské jazyky. Možno predpokladať, že s poľskými konfederátmi, po boku ktorých neskôr bojoval, sa nerozprával po latincky, teda *linguou franco*u vzdelancov, ktorú sa zrejme učil na gymnáziu, ale po poľsky. Takisto, keď padol do ruského zajatia a viac ako rok putoval na Sibír, naučil sa po rusky, keďže nejaký čas po príchode do pevnosti

<sup>12</sup> Týmto výrazom charakterizuje Beňovského osobnosť v štúdiu Patrik KUNEC. KUNEC, Patrik. Móric Beňovský – cestovateľ z existenčnej nutnosti alebo podnikavý dobrodruh? In *Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis: Cesty a návraty v dějinách*, 2010, č. 3, s. 53-70.

<sup>13</sup> Dátum jeho narodenia zostával dlhú dobu nejasný. Dokonca aj veľkí znalci Beňovského ako napríklad maďarský historik Ferenc Tóth uvádza, že Beňovský sa narodil v roku 1741 (TÓTH, Ferenc. Maurice-Auguste de Benyovszky et ses Mémoires et voyages. In *Les mémorialistes d'ancien régime à la découverte de l'étranger (XVIIe-XIXe siècles)*. Nantes : Éditions Cécile Défaud, 2015, s. 123-135, s. 124). Rok 2016 bol v Maďarsku vyhlásený za rok Mórica Beňovského a bol prezentovaný ako 275. výročie narodenia Beňovského; sprevádzalo ho mnoho kultúrnych podujatí, napríklad v Štátnej Széchényiho knižnici sa konala vedecká konferencia. Ide o omyl, lebo matričné dokumenty dokazujú, že otec Beňovského Samuel Beňovský sa oženil s Rozáliou Révaiovou v roku 1743, v roku 1744 sa im narodil syn Kleofáš a v roku 1746 syn Móric (por. tabuľka matričných výpisov, BOSÁK, Lubomír – KÝŠKA, Patrik. *Benovskiana*. Vrbové, 2021, s. 54). Maďarskí historici a kultúrni pracovníci vychádzali z Beňovského memoárov, v ktorých gróf nešetří fabuláciou – pridala si na veku päť rokov, aby svojmu rozprávaniu dodal vážnosť.

<sup>14</sup> LUKAČKA, Ján. Pôvod a predkovia Mórica Beňovského. In *Móric Beňovský, cestovateľ, vojak, kráľ (1746 – 1786 – 1996)*. Martin : Matica slovenská, 1997, s. 80-83.

<sup>15</sup> Heslo o Beňovskom v *La Grande Encyclopédie: inventaire raisonné des sciences, des lettres et des arts* z roku 1886 (Louis Léger, 6. zv., H. Lamirault et Cie : Paríž, 1886, s. 184-185) jeho pôvod opisuje nasledovne: „Beniowski, slávny slovanský dobrodruh, narodil sa vo Verbove (Verbo) v roku 1741, zomrel 23. mája 1786. Zvykne sa považovať za Poliaka, ale v skutočnosti bol Slovákom z Uhorska a patril k šľachtickej rodine z Nitrianskej stolice.“ („Beniowski, célèbre aventurier slave, né à Verbovo (Verbo) en 1741, mort le 23 mai 1786. On le considère volontiers comme Polonais; en réalité, c'était un Slovaque de Hongrie, il appartenait à une famille noble de comitat de Nyitra“). Noémi Godefroy, pôsobiaca ako profesorka na Štátnom inštitúte orientálnych jazykov v Paríži (INALCO), vo svojej doktorskej práci v súvislosti s Beňovským na rôznych miestach uvádza: „Comte autoproclamé d'origine slovaque, un Slovaque du nom Móric Benyowsky, un prisonnier slovaque.“ (Autour de l'Ile d'Ezo: évolution dans les rapports de domination septentrionale et des relations avec l'étranger au Japon, des origines au 19ème siècle. Thèse. Paris : Institut national des langues et des civilisations orientales. Obhájená 23. 11. 2013. Vedúci François Macé).

Boľšereckoje bol schopný získať si priazeň guvernéra a jeho dcéry<sup>16</sup> a popritom tajne spolu s ďalšími ruskými vyhnancami zorganizovať únos lode a následný útek (jar 1771). Podobne v *Memoároch* uvádza, že pri plavbe po južných moriach použil „slovanský“ preklad knihy od anglického moreplavca admirála Georgesa Ansona (1697 – 1762) z roku 1748 *A Voyage Round the World in the Years MDCCXL, I, II, III, IV* (po rusky vyšla v roku 1751 v Sankt-Peterburgu a podľa memoárov ju Beňovskému dal jeden z vyhnančov v Boľšerecku na Kamčatke). Otáznou zostáva jeho znalosť francúzštiny, ktorá musela byť vynikajúca, keďže ho ruský guvernér požiadal, aby sa stal „učiteľom jazykov“ jeho troch dcér a syna,<sup>17</sup> a neskôr dokázal presvedčiť francúzske ministerstvo pre kolónie, aby mu poskytlo finančné prostriedky na založenie kolónie na Madagaskare. Po dobrodružnej a strastiplnej ceste na odcudzenej lodi sa dostal z Kamčatky až do Francúzska, kde ho v roku 1772 kráľ Ľudovít XV. vymenoval za plukovníka a veliteľa oddielu dobrovoľníkov a rozhodol, že bude vyslaný za Mys dobrej nádeje. V roku 1773 z prístavu Lorient vyrazil aj so svojou manželkou Zuzanou, na Madagaskar dorazil vo februári 1774 a hneď sa pustil do stavby obchodnej faktórie nazvanej Louisbourg, ktorý sa stal jeho sídlom až do odchodu v roku 1776. V tomto roku pre neistú situáciu sa vrátil do Francúzska, kde mu bol v roku 1777 vyplatený žold a kompenzácia výdavkov vo výške 50 000 libier. Za tieto peniaze si kúpil majetok v Beckovskej Vieske. V roku 1778 sa vrátil znova do Paríža, kde mu za zásluhy počas dvaapoloročného pôsobenia na Madagaskare bol udelený Kríž sv. Ľudovíta, ktorý sa bežne udeľoval len plukovníkom po dvadsaťročnej službe. Na príhovor Márie Antoinetty bol povýšený na brigádneho generála a ministerstvo námorníctva mu vyplatilo zvyšnú sumu jeho výdavkov. Nato požiadal o uvoľnenie zo služieb francúzskeho kráľovského dvora, zapojil sa do tzv. vojny o bavorské dedičstvo (1779), pokúsil sa o rozbehnutie projektu dopravy tovaru z uhorského vnútrozemia do Rijeky, ktorý sa skončil neúspechom. V roku 1782 prišiel do Filadelfie, kde predložil kontinentálnemu kongresu návrh na zriadenie cudzineckej légie. Po zamietavom stanovisku odišiel do Európy, kde v júni 1783 predložil kráľovi návrh na vytvorenie nezávislého štátu na Madagaskare. Keď nepochodil, obrátil sa s týmto plánom na britskú vládu. Keď i tá odmietla, rozhodol sa založiť akciovú spoločnosť na obchodovanie s tovarom z Madagaskaru. Účastinárov spoločnosti našiel až v americkom Baltimore, odkiaľ sa odplavil na Madagaskar. Začal tam budovať novú obchodnú kolóniu a založil tu osadu Mauretániu (po ňom pomenovanú). Francúzska koloniálna správa ho však považovala za nebezpečného konkurenta, preto guvernér ostrova Ile de France (dnes

---

<sup>16</sup> O jeho znalosti ruštiny svedčí aj jeho rozhovor s Afanáziovou Nilovovou: „Aphanasie me dévoila ses sentiments de son coeur avec une franchise et une simplicité qui peut-être eussent paru fort étranges dans les contrées européennes. En ce moment *la langue russe* me parut la plus douce et la plus harmonieuse de toutes les langues du monde.“ (*Mémoires et voyages*, s. 114).

<sup>17</sup> *Mémoires et voyages*, s. 98 a ďalej. Na ďalších stranách opisuje, ako dával „prvú hodinu jazykov“ a naučil deti hlásť slová, pričom si pripravil abecedu latinskú, francúzsku a nemeckú, a ako ho gubernátor Nilov požiadal, aby založil v Boľšerecku školu, kde by sa vyučovali „jazyky, počty a zemepis“. Latinčinu ovládal veľmi pravdepodobne zo štúdií z piaristického gymnázia vo Svätom Jure, používanie nemčiny bolo v jeho rodine bežné (s bratom Emanuelom si dopisoval po nemecky).

Maurícius) proti nemu vyslal trestnú výpravu. Beňovský zomrel zásahom do hrude v prestrelke 23. mája 1786 vo veku štyridsať rokov.<sup>18</sup>

### Genéza Beňovského a de Tottových memoárov

Ako sme už uviedli, memoárovo-cestopisný žáner bol v osemnástom storočí veľmi obľúbený u čitateľov kvôli rozprávaniu o netušených a exotických krajoch či ľudských spoločnostiach, ale aj u autorov – poskytoval totiž priestor na sebareprezentáciu a v mnohých prípadoch šlo o pomník, ktorý si postavil sám autor. Rozprávanie o sebe totiž poskytovalo neobmedzené možnosti „vylepšiť“ svoju životnú dráhu zamľčaním istých udalostí alebo ich prikrášlením,<sup>19</sup> čo sa vo veľkej miere odráža práve v Beňovského pamätiach. Memoáre ako žáner sa síce deklarovane snažia o objektívnosť, ale je to práve autorovo Ja, ktoré determinuje dej a priznáva len tie udalosti, ktoré sa mu hodia na vytvorenie dokonalého obrazu vlastnej osobnosti. Je to priestor na „self-fashioning“, teda konštruovanie identity osoby v literárnom a verejnom priestore.<sup>20</sup> Navyše, rozprávanie deja neraz provokuje v pisateľovi románovú predstavivosť, lebo (pod)vedome počíta s efektom, ktorý bude mať text na čitateľa.

František Tóth nebol síce typ dobrodruha ako Beňovský, no zmysel pre sebareprezentáciu mu nechýbal a použitím rôznych literárnych postupov v memoároch pracoval na vylepšení svojho obrazu. Prvé texty, ktoré mali tvoriť jadro prvej a druhej časti memoárov, vznikali dvadsať rokov pred ich vydaním. Na konečnej verzii memoárov začal pracovať v roku 1778, keď sa vrátil z inšpekčnej cesty po Stredomorí. Tóth mal v úmysle realizovať svoje publikačné plány už oveľa skôr, teda po návrate z prvej cesty po Osmanskej ríši. Svedčí o tom zachovaná korešpondencia s jeho švagrom grófom de Vergennes,<sup>21</sup> ale aj poznámka Tóthovho kritika Pierre-Augustina Guysa, ktorý sa v jednom liste zmieňuje o „Tottovi, ktorý sa v roku 1755 objavil v Marseille [...] a zrejme čoskoro oznámi existenciu kvalitného diela o tureckej vláde a ich mravoch“.<sup>22</sup> Rukopisy pod názvom *Správa o Turecku a Dobré i zlé anekdoty o Turkoch* poslal už pred rokom 1766 svojim priateľom, grófovi de Vergennes a vojvodovi de Choiseul, ministrovi zahraničných vecí. V roku 1767 ich poslal aj Voltairovi, ktorý mu za ne poďakoval so slovami, že pôvodne očakával len poučenie, no na svoje prekvapenie sa aj pobavil.<sup>23</sup> Je pravdou, že prvá časť memoárov v podstate predstavuje len sled drobných príbehov a anekdot a chýba jej chronologická, dynamická náracia, ktorá je typická pre Beňovského memoáre, zvyšuje napätie a prispieva k ich čítavosti. Podobným štýlom je napísaná aj tá časť memoárov,

<sup>18</sup> Všetky historické údaje vzťahujúce sa na Beňovského životnú dráhu pochádzajú zo štúdie Patrika Kuneca *Móric Beňovský – cestovateľ z existenčnej nutnosti alebo podnikavý dobrodruh?*

<sup>19</sup> Nevyhol sa tomu ani František Tóth, ktorý v svojich pamätiach zamlčal neúspešnú misiu v Neuchâтели.

<sup>20</sup> Porov. TRICOIRE, Damien. Beňovský on Madagascar: The Self-fashioning, Career and Knowledge Production of a Central European Actor in the French Colonial Empire. In *European Review*, roč. 26, 2018, č. 3, s.471-480.

<sup>21</sup> RYBÁR, Lukáš. František Tóth a osmansko-islamský svet. In DANIŠ, Miroslav et al. *Spomienky baróna Tótha na Turkov a Tatárov*, s. 49.

<sup>22</sup> TÓTH, Ferenc. Entre voyage et écriture: la genèse et la réception des Mémoires de baron de Tott, s. 168.

<sup>23</sup> TÓTH, Ferenc. Entre voyage et écriture: la genèse et la réception des Mémoires de baron de Tott, s. 170.

ktorá sa venuje Tóthovmu pobytu na dvore krymského chána. Tu je však rozprávanie obohatené o takpovediac zárodky etnografických pozorovaní, ktoré sa neskôr rozvinú v cestopisoch devätnásteho storočia. Najdynamickejšou časťou memoárov je tretia časť, ktorá opisuje rekonštrukciu systému pevností na Dardanelách, slávnu námornú bitku pri Česmé a ďalšie barónove úspechy (reforma delostrelectva, založenie matematickej školy, oprava systému pevností na Dardanelách). Ani v tomto dieli však nechýbajú anekdoty poukazujúce na poverčivosť a „nevedomosť“ (*ignorance*) Turkov: jedna z najfrapantnejších scén je zapísaná vo forme divadelného dialógu, kde Tótha intrigáni z Porty obvinili pri prezentácii nových diel pred sultánom a desaťtisícovým davom z toho, že pri obsluhu diel používa vyteráky z prasacej srsti.<sup>24</sup> Štvrtá časť memoárov je venovaná inšpekčnej ceste baróna po Egypte a Levante; prirodzene, v memoároch barón nepriznáva svoje skutočné poslanie, teda vypracovať plán na možné dobytie Egypta, no používa celé pasáže z tajnej správy, ktorú vypracoval. Podľa výskumu predstavuje až 44 % textu tejto časti memoárov presnú kópiu tejto tajnej správy a 24 % textu tvoria pozmenené pasáže tejto tajnej správy.<sup>25</sup> Aj tu nájdeme pasáže etnografického rázu a architektonické opisy antických pamiatok, ktoré prispievajú k statickosti textu.

Memoáre sa končia konštatovaním, že autor by ich „nikdy nenapísal, keby nebol presvedčený, že prinesú úžitok“.<sup>26</sup> Predpokladal teda, že prinesú objektívne poznatky o obyvateľoch Osmanskej ríše, Egypta, Levantu a o tamojších krajinách, a to v dobe, keď medzi filozofmi a literátmi na stránkach európskych vestníkov prebiehala diskusia o orientálnom despotizme. Tóth svojimi memoármi zamýšľal zapojiť sa do tohto diskurzu a podložiť všeobecné tvrdenia o krutých despotoch faktmi a zažitými udalosťami.

Beňovský mal oveľa praktickejšie dôvody, pre ktoré vydal svoj cestopis. Potreboval totiž získať pre svoju vec zámožných donorov, ktorí by sa finančne podieľali na jeho podnikoch. Fakt, že nemal také literárno-filozofické ambície ako Tott, prezrádza aj samotná podoba finálneho textu memoárov, ktorým chýba homogénna štruktúra. Prvá časť predstavuje krátky úvod vydavateľa, kde opisuje, ako sa dostal k samotnému rukopisu. Po úvode nasleduje rozprávanie v tretej osobe o Beňovského pôvode (aj s chybným rokom narodenia – 1741), o jeho pôsobení v Poľsku, o zatknutí v Rusku a o odsúdení na exil na Sibír. Tento text, pod ktorým nie je podpísaný autor, sa končí slovami: „Tu končíme rozprávanie o grófových dobrodružstvách tak, ako sme si ich vypočuli, a necháme rozprávať samotného grófa.“<sup>27</sup> Nasleduje text, ktorý je rozprávaním v prvej osobe jednotného čísla a často prechádza do prvej osoby množného čísla. Nekoherentné sú aj dva nadpisy diela. Celé dielo nesie nadpis *Voyages et mémoires du comte Maurice Auguste de Benyowsky* (teda cesty a pamäte), no po prvej časti figuruje nadpis *Journal des voyages du comte de Benyowsky* (denník). To je zapríčinené faktom, že základný text memoárov nebol

<sup>24</sup> DANIŠ, Miroslav et al. *Spomienky baróna Tótha na Turkov a Tatárov*, s. 322-324.

<sup>25</sup> FARNAUD, Christophe. *Culture et politique: la mission secrète du baron de Tott au Levant (1776 – 1779)*, diplomová práca, vedúci práce: Jean Meyer, Université de Paris-Sorbonne (Paris IV), 1988, cit. podľa TÓTH, Ferenc. *Entre voyage et écriture: la génèse et la réception des Mémoires de baron de Tott*, s. 179.

<sup>26</sup> DANIŠ, Miroslav et al. *Spomienky baróna Tótha na Turkov a Tatárov*, s. 442.

<sup>27</sup> „Nous terminerons ici le récit des aventures du comte, que nous avons recueillies, pour le laisser parler lui même“. *Mémoires et voyages*, s. 32.

autorom pôvodne koncipovaný ako memoáre. Prvú časť zrejme vydavateľ alebo editor napísal na základe rozprávania Beňovského, no druhá časť už predstavuje denník, ktorý si Beňovský začal viesť po tom, ako sa vydal s ostatnými vyhnancami na cestu na Sibír. O tom, že pôvodným textom bol denník, svedčia veľmi podrobné záznamy každodenných udalostí a takisto presné záznamy ceny komodít, ktoré sa opakujú a prezrádajú Beňovského obchodníckeho ducha.<sup>28</sup> Až v kapitole, keď dorazí Beňovský na Kamčatku, môžeme naraziť na prvú pasáž historického a prírodovedného rázu.

Hoci správy o Beňovského dobrodružnej plavbe sa objavovali v európskych vestníkoch už od roku 1772, jeho memoáre vyšli až štyri roky po jeho smrti v roku 1790 a ich cesta na svetlo sveta nebola celkom priamočiara.<sup>29</sup> Hlavnú úlohu pritom zohral Hyacinth de Magellan (1723 – 1790), augustiniánsky mních zo španielskej Talavery a vzdialený potomok slávneho moreplavca. Bol vedcom, zaoberal sa optickými prístrojmi a bol takisto členom Kráľovskej spoločnosti v Londýne. S Beňovským sa určite poznal ešte pred rokom 1783, keďže v tom roku Beňovský pricestoval aj s rodinou do Londýna, kde s pomocou Magellana a uznávaného vedca Josepha Banksa prezentoval britskej vláde projekt vytvorenia nezávislého Madagaskaru pod protektorátom anglickej koruny.<sup>30</sup> Jeho projekt britská vláda zamietla, no Beňovský sa svojich plánov nevzdával a v marci 1784 založil obchodnú akciovú spoločnosť, ktorá mala obchodovať s tovarom z Madagaskaru. Do tejto spoločnosti investoval aj Magellan, čo je pre príbeh zverejnenia Beňovského memoárov veľmi dôležité. Pri svojom pobyte mu Beňovský odovzdal aj podpísaný rukopis memoárov v troch zväzkoch. V roku 1783 alebo 1784 prezentoval Magellan Williamovi Nicholsonovi (1753 – 1815), autorovi mnohých diel zameraných na chémiu a vydavateľovi, návrh na vydanie memoárov, ktoré sa mali zasielať predplatiteľom; tento plán bol v tej dobe pozastavený.<sup>31</sup> Postupom času bolo jasné, že z obchodných projektov Beňovského nič nebude a Magellan svoje peniaze nikdy neuvidí. Preto sa Magellan rozhodol, že sa do vydania memoárov pustí, veľmi pravdepodobne s nádejou, že sa mu aspoň časť

---

<sup>28</sup> Napríklad na s. 49 sa uvádza tovar, ktorý predávajú a kupujú „lovci a vyhnanci v Il'imsku: libra pušného prachu – tri ruble; libra tabaku – jeden a pol rubľa; štyridsať libier múky – päť rubľov; desať libier masla – šesť rubľov; súdok vodky v objeme osemnásť pínt – päťdesiat rubľov; jedna sobolia kožušina – jeden rubel; jedna kožušina čiernej lišky – tri ruble; jedna medvedia koža – pol rubľa; päťdesiat koží burunduka (šedá) – jeden rubel. (*Mémoires et voyages*, s. 49).

<sup>29</sup> Napríklad v roku 1772 vplyvný anglický časopis *The Gentleman's Magazine* uverejnil „nezvyčajné rozprávanie“, ktorého autor bol istý de Benyofsky, o jeho dobrodružstvách na Sibíri a v Macau. Rozprávanie je v tretej osobe, „podľa informácií autora“, a opisuje účasť Beňovského na Barskej konfederácii („Kráľovná Uhorska ho aj s päťtisíc mužmi poslala bojovať proti poľským protestantom.“), o jeho zatknutí Rusmi, o zajatí na Kamčatke i o úniku. Nasleduje kópia listu „istému gentlemanovi v Kantone od baróna“, kde je takisto v tretej osobe poznámkovým štýlom zaznačená jeho cesta z Kamčatky do Macaa (Makaw). List je podpísaný nasledovne: „baron Maurice Aout of Aladar and Benyofsky, Colonel in Her Imperial Majesty service, and Regimentary General of Confederates“. Nadpis správy „This extraordinary Account in a Letter from Canton, dated Nov. 19, 1771, is said to be Authentic. *Gentlemen's Magazine*, 1772, s. 272- 273. Dostupné na: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015018405392&view=1up&seq=307>, konzultované 21. 2. 2023.

<sup>30</sup> KUNEC, Patrik. *Móric Beňovský – cestovateľ z existenčnej nutnosti alebo podnikavý dobrodruh?*, s. 67.

<sup>31</sup> INKSTER, Ian. Oriental Enlightenment: The Problematic Military Experiences and Cultural Claims of Count Maurice Auguste comte de Benyowsky in Formosa during 1771. In *Taiwan Historical Research*, roč. 17, 2010, č. 1, s. 44.



investovaných peňazí vráti. Preto predal autorské práva Williamovi Nicholsonovi. V roku 1788 Magellan ochorel a Nicholson sa rozhodol text publikovať. V roku 1790 memoáre vyšli vo francúzštine a v tom istom roku aj v angličtine.<sup>32</sup>

### Kultúrna stopa oboch memorialistických textov

Beňovského memoáre pre svoju dramatickosť a dynamický dej okamžite upútali pozornosť dobových kultúrnych tvorcov v celej Európe. Beňovského príbeh sa najprv hral, neskôr rozprával v románoch. Prvým dramatikom, ktorý predstavil tohto dobrodruha dobovému publiku, bol nemecký autor August von Kotzebue (1761 – 1819). Jeho hra *Graf Benjowsky oder der Verschwörung auf Kamtschatka* mala premiéru v roku 1794 v Hamburgu. V prekladoch (anglickom, holandskom, talianskom, dánskom, ruskom, poľskom, českom a maďarskom) sa dostala do celej Európy a hrala sa aj v Amerike. Napríklad v roku 1837 sa hrala aj v Strahovskom divadle v Prahe, v roku 1842 na Myjave a v Brezovej, v Martine v rokoch 1861 a 1862 a v Liptovskom Svätom Mikuláši v rokoch 1862 a 1864. V roku 1800 predviedli v Paríži operu *Béniowski ou les exilés du Kamchatka* od hudobného skladateľa François-Adriena Boieldieua (1775 – 1834), autor libreta bol Alexandre Vincent Pineux Duval. Čoskoro ju uviedli v Liège, Hamburgu, Bruseli a Viedni, v roku 1817 vo Varšave. Jestvujú tiež dve paródie od francúzskych autorov, ktoré sa objavili takmer okamžite po premiére.<sup>33</sup>

V polovici devätnásteho storočia sa začali objavovať prvé románové diela opisujúce život Beňovského. Literárna fikcia od nemeckej autorky Louise Mühlbachovej *Graf von Benjowski* (1865) vyšla v slovenskom preklade v štyroch zväzkoch v roku 1870 v Pešti. Nebola to prvá literárna fikcia na území vtedajšieho Rakúska-Uhorska, lebo už v roku 1793 generál Jozef Gvadáni, ktorý študoval filozofiu na Trnavskej univerzite, napísal v maďarčine zveršovaný román o Beňovskom.<sup>34</sup> Presne o pätnásť rokov neskôr v rovnakom vydavateľstve (Peter Šimon Weber, Prešporok) vyšiel prvý preklad Beňovského cestopisu v biblickej češtine.<sup>35</sup> Nejde o úplný text, ale o zostručenú verziu originálu. Autor prekladu evanjelický farár Samuel Čerňanský (1759 – 1809) veľmi pravdepodobne vychádzal z nemeckého prekladu memoárov. Úvod napísal Juraj Palkovič, ktorý v tom čase viedol katedru reči česko-slovenskej na evanjelickom lýceu v Bratislave. V tomto predhovore upozorňuje, že Beňovský bol Slovák.

<sup>32</sup> Niektorí historici a literárni vedci predpokladajú, že William Nicholson vyhotovil anglický preklad na základe Beňovského rukopisu, preto obe jazykové verzie vyšli v takmer rovnakom čase. Porov. MARTIN, Alison, Foreign Credit. Travel Writing and Authenticity in the Dutch Translation of the Memoirs and Travels of Mauritius Augustus, Count de Benyowsky (1790). In *InTRAlinea*, 2013, Special Issue: Travel Writing and Translation. Dostupné na: [https://www.intralinea.org/print/article\\_specials/1966](https://www.intralinea.org/print/article_specials/1966), konzultované 27. 2. 2023.

<sup>33</sup> Údaje o divadelných a literárnych dielach, ktoré sa inšpirovali postavou a životom Beňovského, pochádzajú z encyklopédie BOSÁK, Lubomír – KÝŠKA, Patrik. *Benovskiana*, heslo Kotzebue (s. 210-213), Boieldieu (s. 67-68).

<sup>34</sup> *Rontó Pálnak, egy Magyar lovas Köz Katonának és gróf Benyovszki Mórítznak életek*. Pozsony – Komárom : Péter Simon Weber, 1793.

<sup>35</sup> *Pamatné Příhody hraběte Beňowského, na wětssim dile od něho samého sepsané, we wýtah pak uwedené a Preložené od Samuele Čerňanského. Péčí a nákladem Insstytutu Literatury Slowenské*. Pressburk : Pjsemem Ssimona Petera Webera, 1808.

Ak stopa Beňovského na európskom kultúrnom poli najmä ku koncu devätnásteho storočia a neskôr i v dvadsiatom storočí nie je výrazná, možno tvrdiť, že v priestore strednej Európy je devätnáste storočie obdobím, keď jeho postavu začínajú objavovať bardi národných stredo európskych literatúr. V roku 1841 Juliusz Słowacki napísal (a neskôr viackrát doplnil a prepracoval) poému *Beniowski*, kde Beňovský vystupuje ako poľský šľachtic. Mór Jókai v rokoch 1888 až 1891 vydal štvorzväzkovú knihu<sup>36</sup> o Beňovskom, pričom prvé dva zväzky tvorí literárne spracovaný Beňovského životopis a druhé dva zväzky Jókaiho preklad memoárov (prekladateľ vychádzal z anglického prekladu). Slovenskí literárni tvorcovia objavili Beňovského až v tridsiatych rokoch dvadsiateho storočia, keď úspešný a literárnou kritikou preklínaný autor historických románov Jožo Nižnánsky napísal historický román *Dobrodružstvá Mórica Beňovského*, ktorý vyšiel v Prahe u vydavateľa slovenskej literatúry Leopolda Mazáča v roku 1933. Nižnánskeho dielo dosiahlo veľký úspech vďaka farbistej predstavivosti, napínavému deju a priznajme, že aj vďaka prístupu autora, ktorý spočíval v jasnom rozlišovaní „dobrých“ a „zlých“ postáv, čo uľahčovalo recepciu diela u širokého čitateľského publika. O úspešnosti tohto diela svedčí aj to, že za sedemdesiat rokov vyšlo sedem reedícií tohto historického románu v nákladoch od 3 000 až do 50 000, čo je na slovenský knižný trh obdivuhodné číslo.<sup>37</sup> Táto prvá literárna fikcia o Beňovskom predstavuje grófa ako Slováka, ktorý preslávil Slovensko po celom svete.

V druhej polovici dvadsiateho storočia sa osudy Beňovského dostali na strieborné plátno i na obrazovky televízií. V roku 1975 bol v premiére uvedený seriál *Vivat Beňovský* (1975), ktorý vznikol v koprodukcii slovenskej a maďarskej televízie pod taktovkou režiséra Igora Ciela. V pasáži, kde je zachytený rozhovor Beňovského s gubernátorom Kamčatky Nilovom, sa Beňovský prezentuje ako „Slovák, ktorého rod pochádza z Vrbového“.

Príznačné je, že Beňovského memoáre, teda pramenný materiál všetkých literárnych fikcií inšpirovaných grófovým životom, boli do slovenčiny preložené až v roku 1966, aj to len čiastočne,<sup>38</sup> pričom autor čerpal z nemeckého prekladu. Prvý slovenský preklad celého textu vyšiel až v roku 2006.<sup>39</sup> Filmoví tvorcovia sa inšpirovali románom Joža Nižnánskeho, čo potvrdzuje aj fakt, že v seriáli sa po boku historických postáv (Beňovský, Afanázia Nilovová. Wyndsblath) objavila aj literárna postava zradcu a podliaka Juraja Omachela, ktorú vymyslel Nižnánsky, aby ešte pridal zápletku na napínavosti a ešte silnejšie zvýraznil Beňovského šľachtetné črty, typické pre kladného hrdinu.

Beňovského osud a pamäti zaujímajú nielen široké publikum, ale aj historikov a literárnych vedcov.<sup>40</sup> Konferencie (s výnimkou viedenskej) sa konali pod záštitou

<sup>36</sup> *Gróf Benyovszky Móricz életrajza, sajt emlékiratai* (Životopis, pamäti a opis cesty grófa Mórica Beňovského).

<sup>37</sup> V roku 1933 (prvé vydanie) vyšlo v náklade 3 000 výtlačkov, v roku 1957 10 400 výtlačkov, v roku 1965 30 000 výtlačkov, v roku 1971 50 000 výtlačkov, v roku 1988 50 000 výtlačkov, v roku 2000 8 000 výtlačkov. Údaje podľa BOSÁK, Lubomír – KÝŠKA, Patrik. *Benovskiana*, s. 309.

<sup>38</sup> *Dennik Mórica A. Beňovského (výber)*. Z nemčiny preložil A. Špiesz. Bratislava : Tatran, 1966.

<sup>39</sup> BEŇOVSKÝ, Móric. *Pamäte a cesty*, 2 zväzky. Z francúzštiny preložila A. Černáková, poznámkový aparát L. Bosák a Patrik Kýška. Bratislava : Lúč, 2006.

<sup>40</sup> V roku 2016, teda na 230. výročie Beňovského úmrtia, sa v Bratislave na Hrade konal „medzinárodný workshop“ pod názvom, ktorý sa niesol v duchu doby: „Móric Beňovský, popredný euroobčan a svetobežník

rôznych orgánov verejnej moci, či už v Maďarsku, alebo na Slovensku, čo svedčí o tom, že postava Beňovského má stále význam pre posilňovanie národnej identity v Maďarsku a na Slovensku, i keď podľa názvu slovenskej konferencie možno predpokladať, že usporiadatelia Beňovského chceli vidieť v európskych súvislostiach viac ako v slovenských.

Ak sa vrátíme k memoárom Františka Tótha, možno konštatovať, že jeho memoáre napriek tomu, že boli na oveľa vyššej literárnej úrovni ako cestopis Beňovského, nezanechali žiadnu stopu v kultúrnej, ani historickej pamäti strednej Európy. Zo synchronného hľadiska vývinu literatúry, z hľadiska myšlienkového i umeleckého bolo jeho dielo na oveľa vyššej úrovni ako memoáre Beňovského, ktorého jadro tvoria cestovné zápisky a z naratívneho hľadiska je lineárne. Tóth bol sčítaný intelektuál svojej doby, ktorý v úvodnej eseji svojho textu polemizuje s Montesquieuovou teóriou povahy národov a zamýšľa sa nad pôvodom orientálneho despotizmu. Bol to všestranný osvietenecký diplomat s rozhľadom v literatúre, vo filozofii, umení a histórii. Z jeho memoárov vyplýva, že na svoje diplomatické misie si so sebou brával alebo nechal si posielat' najnovšie publikácie, veď pri úspešnom zvládnutí úloh (napríklad zariaďovanie kovolejárskej dielne) pomohol Diderotov edičný počín – *Encyklopédia*.

Jedinou stopou, ktorú Tóth zanechal v európskej literatúre, je jeho príspevok k archetypálnej postave baróna Prášila. Tott bol prototypom rozhladeného a osvieteného vzdelanca 18. storočia, zanietene a zainteresovane sa v memoároch vyjadruje o histórii, architektúre, poľnohospodárstve, teda snáď o každej oblasti ľudskej činnosti; hovorí po turecky i tatársky, v Egypte kreslí pyramídy, v Istanbule zhotovuje nákresy kovolejárskej dielne; vypracúva nákresy pre konštrukciu fregát, riadi rekonštrukciu delostreleckého systému na Dardanelách; vďaka chirurgickým nástrojom, ktoré nosí so sebou, úspešne vykoná ľahký zásah na nohe krymského chána, ktorý sa následne zotaví, brilantne zvládne výcvik budúcich delostrelcov, zakladá matematickú školu, v ktorej sám vyučuje – skrátka, polyvalentná osobnosť, priam génius, až sa čitateľovi nechce veriť, že to všetko dokázal jeden jediný človek (nezabúdajme, že text autobiografických memoárov predpokladá, že čitateľ ho bude považovať za čisto objektívny). Tieto pochybnosti zmiešané s obdivom či neveriacim údivom museli pociťovať aj súdobí čitatelia, ktorí v živote často neprekročili hranicu vlastného kraja, oveľa hlbšie a nástojčivejšie. Koniec koncov, spoločenský kontext v Európe osemnásteho storočia predstavoval liaheň pre originálnych dobrodruhov, často pochádzajúcich z nižších spoločenských pomerov, ktorí po plodnom a pohnutom živote napísali viac či menej fabulizované memoáre, ako napríklad slávny Giacomo Girolamo Casanova (1725 Benátky – 1798 Duchcov), ktorý sa poznal s Tóthovým bratom Andrejom.<sup>41</sup>

---

vo svetle najnovších medzinárodných objavov“, pod záštitou Národnej rady Slovenskej republiky, Ministerstva obrany Slovenskej republiky a ďalších. Konferencia o Beňovskom sa konala aj na Viedenskej univerzite v dňoch 22. – 26. mája 2019, jej výsledky sú zoskupené v zborníku BLASKÓ, Katalin – WOLDAN, Alois (eds.). *Moritz Benjowsky, ein (mittel)europäischer Held*. Berlin : Peter Lang, 2021. V Maďarsku sa konali konferencie v roku 2011, 2016 a v roku 2021 (napr. 22. november 2021, Petöfiho literárne múzeum v Budapešti, literárna konferencia na tému Príťažlivosť ideálov spisovateľa a hrdinu – Móra Jókai a grófa Mórica Beňovského).

<sup>41</sup> Casanova je jednou z osôb, na ktorú narazili obaja memorialisti, aj Tóth, aj Beňovský. Beňovský sa s ním stretol v roku 1783 v belgickom kúpeľnom meste Spa. Casanova akurát nemal žiadne plány a zvažoval, že



Niet divu, že nedôverčivosť niektorých čitateľov mohla viesť k pochybnostiam o pravdivosti rozprávania o autorových triumfoch, no a od pochybovačného skepticizmu je len krôčik k satire. A tak sa zrodila slávna literárna postava baróna Prášila, teda baróna von Münchhausena, ktorej literárnym otcom bol nemecký spisovateľ a prírodovedec Rudolf Erich Raspe (1736 – 1794). A čo je v kontexte tejto štúdie signifikantné, svojím dielom ku kreácii tejto postavy chtiac-nechtiac prispel aj sám barón François de Tott. V hlavičke štrnástej kapitoly *Rozprávania baróna Münchhausena o neveriteľných cestách a ťaženiach v Rusku* (1785, kniha vyšla anonymne a pôvodne v anglickom preklade) nájdeme nasledovné zhrnutie deja kapitoly: „Náš barón Münchhausen neporovnateľne prevýši baróna Totta, no jeho pokus je šťastie neúspešný – pohnevá si najjasnejšieho sultána, ktorý rozkáže, aby mu odňali hlavu – náš hrdina utečie a dostane sa na palubu lode, v ktorej ho odvezú do Benátok, teda mesta, odkiaľ barón Tott pochádza – nasleduje krátke rozprávanie o rodičoch tohto veľkého muža.“<sup>42</sup> Autor v kapitole cituje presné znenie Tottových memoárov a príhodu o tom, ako Tott do prevádzky uviedol obrovské delo na dardanelskej pevnosti (tretia kniha *Spomienok*), takže je jasné, že musel pracovať priamo s francúzskym originálom. Vo výklade o barónom pôvode však autor úplne popustil uzdu fantázií a sklzol do invektívnej satiry. Ako vidno, memoárový a cestopisný žáner v osemnástom storočí nadobudol rôzne podoby a aj prostredníctvom neho v literárnom svete vznikli dve archetypálne postavy s prienikom do reálneho sveta aj do oblasti psychológie – Casanova ako symbolická postava zvodcu a barón Prášil ako archetyp nenapraviteľného klamára s bujnou fantáziou, ku kreácii ktorého prispel nechtiac malým dielom aj František Tóth.

## Záver

Oba texty, ktoré sú predmetom záujmu tejto štúdie, sa stali v dobe svojho vydania a na prelome osemnásteho a devätnásteho storočia žiadanými publikáciami, ktoré sa výborne predávali a čitatelia si ich radi často požičiavali z verejných knižníc<sup>43</sup>. Avšak kým František Tóth upadol do zabudnutia a v súčasnosti je predmetom záujmu veľmi úzkeho okruhu historikov a literárnych vedcov, Móric Beňovský naďalej žije v kultúrnej pamäti minimálne dvoch stredoeurópskych národov v historických románoch a filmoch. Najnovším audiovizuálnym dielom je celovečerný film *The Rebel Count*, ktorý bol uvedený do kín v roku 2015 v maďarskej, rumunskej, americkej a ruskej koprodukcii.

Tóthove memoáre sa síce v dobe vydania stali bestsellerom, no literárni tvorcovia devätnásteho a dvadsiateho storočia v nich nenachádzali potrebný dramatický náboj. V jeho príbehu chýbal zmysel pre transgresiu, dobrodružnosť a napínavosť. Tóth bol svojou podstatou poslušný a opatrný diplomat, ktorému životnú cestu pripravil otec, a jediné skutočné život ohrozujúce nebezpečenstvo, ktoré prežil, bola zrejme revolúcia vo Francúzsku v roku 1789, následkom ktorej prišlo o život mnoho príslušníkov šľachty. Vďaka

---

sa bude podieľať na Beňovského plánoch na Madagaskare.

<sup>42</sup> RASPE, Rudolf Erich. *The travels and surprising adventures of Baron Munchhausen*. Londýn : Trübner and Co., 1859, s. 56.

<sup>43</sup> Anglický preklad diela sa stal v roku 1789 najčastejšie vypožičiavanou knihou v New York Society Library v roku 1789. TÓTH, Ferenc – HORBULÁK, Zsolt. François de Tott (1733 – 1793), s. 237.

svojim konexiám sa František Tóth šťastne vyhol jej zničujúcim následkom a v pokoji dožil svoje dni na panstve grófa Tivadára Batthiányiho vo Vašskej stolici (teraz Bad Tatzmannsdorf, Rakúsko), kde pokračoval v svojom koníčku v pokusoch s elektrickým prúdom. Preto dedinčania čoskoro začali nazývať barónov príbytok *Hexenhaus*.<sup>44</sup>

Naopak, Beňovský žil zo dňa na deň, ako sa vyznáva v memoároch: „V nešťastnom položení som sa správal podľa jediného pravidla: využiť všetky prostriedky na to, aby som sa vyhol ešte väčšiemu nešťastiu, prekonať súčasné trápenia a príliš sa neznepokojoval budúcnosťou.“<sup>45</sup> Zomrel v prestrelke vo veku štyridsať rokov a miesto jeho hrobu zostáva neznáme. Jeho cestopisné memoáre, napínavo napísané a bez filozofických úvah, sú plné fabulácií rôzneho typu: niektoré sú vylepšením skutočnosti a niektoré aj jej protirečením. Stačí spomenúť dátum narodenia 1741, ktorý uvádza v memoároch: Beňovský si pridal roky, lebo keby uviedol skutočný rok narodenia, znamenalo by to, že v prvej vojenskej bitke, v ktorej bojoval (Swidnica, Sliezske, 1756), by sa musel zúčastniť vo veku desať rokov. O tejto bitke zrejme počul od svojho bratranca Jána Andreja Beňovského (Johann Andreas Benjowsky von Benjow und Urbanow, 1737 – 1822), ktorý bol generálmajorom a podmaršalom.<sup>46</sup> Otázne je aj jeho vymenovanie za *ampansakabého*, teda za „kráľa kráľov“, zo strany náčelníkov kmeňov na Madagaskare. Jediným zdrojom tohto vymenovania sú Beňovského memoáre. Jeho cestopis nám predkladá postavu osvieteného kolonizátora, ktorý má výborné vzťahy s domorodým obyvateľstvom, správa sa k nim ohľaduplne, takže černošskí náčelníci kmeňov si ho dobrovoľne vyvolia za kráľa. Bretónsky moreplavec Yves-Joseph de Trémarec de Kerguelen (1734 – 1797) však podal trocha iné správy. Po jeho príchode na Madagaskar sa domorodci na Beňovského sťažovali a „náčelníci, muži, ženy, dievčatá i deti ho nenazývali inak, ako zlý beloch“. Dva kmene naňho dokonca zaútočili. Keď sa ho Kerguelen opýtal, ako sa k tejto situácii stavia, Beňovský mu odpovedal, že „by ich skrotil raz-dva, keby mal dostatok mužov“.<sup>47</sup> Napriek tomu všetkému v kolektívnej pamäti Slovákov Beňovský prežíva ako „kráľ Madagaskaru“. Štúdie z pera anglofónnych vedcov, písané v duchu postkolonializmu, však poukazujú na jeho kruté správanie k domorodej populácii.<sup>48</sup> Budúcnosť ukáže, či tento dekonštruktivistický prístup, ktorý v súčasnosti vládne v humanitných vedách západného sveta, dokáže zhodiť slovenskému *ampansakabému* korunu z hlavy a ukončiť jeho nesmrteľnosť, akej sa teší v kolektívnom vedomí národov pod karpatským oblúkom.

<sup>44</sup> TÓTH, Ferenc – HORBULÁK, Zsolt. François de Tott (1733 – 1793), s. 221.

<sup>45</sup> „[J’ ai eu] toujours pour principe, dans l’infortune, de mettre tout en oeuvre pour éviter une infortune plus grande, de surmonter les malheurs présents et de m’inquiéter peu de l’avenir“. BENIOWSKI. *Mémoires et voyages*, s. 80.

<sup>46</sup> SEGEŠ, Vladimír. Podmaršál z rodu Beňovských. Ján Andrej Beňovský. In *História. Revue o dejinách spoločnosti*, 2011, č. 1-2, s. 60.

<sup>47</sup> KERGUELEN, Yves-Joseph de Trémarec de. *Relation de deux voyages dans les mers Australes & des Indes, faits en 1771, 1772, 1773 & 1774*, s. 174: „Ces noirs [...] ne parloient que de M. de Beniowzky qu’ils nommaient le *mauvais blanc*. Lis répétoient continuellement qu’après notre départ ils lui feroient *bonne guerre*. Chefs, hommes, femmes, filles et enfants tous répétoient M. le baron Beniowzky, mauvais blanc.“

<sup>48</sup> Porov. INKSTER, Ian. *Oriental Enlightenment*. Inkster dokonca vidí v Beňovského „farbistom príbehu mužný a hypotetický nebezpečný orientalizmus“ (s. 27).

## Zoznam použitých prameňov a literatúry

### Publikované pramene

BENIOWSKI, Maurice Auguste, comte de. *Voyages et mémoires du Maurice Auguste comte de Benyowsky, magnat des royaumes de Hongrie, de Pologne, etc.etc., contenant ses Opérations militaires en Pologne, son exil au Kamchatka, son Evasion et son Voyage à travers l'Océan pacifique, au Japon, à Formose, à Canton en Chine, et les détails de l'Etablissement qu'il fut chargé par le Ministère François de former à Madagascar*. Paris : Ch. Buisson, 1791.

BENYOWSKY, Maurice Auguste. *Protocollé du Régiment des Volontaire de Benyowszky créée en 1772*. Budapest : Országos Széchényi Könyvtár: Magyar-Madagaszkári Baráti Társaság: Kossuth, 2004.

BEŇOVSKÝ, Móric. *Pamäte a cesty*, 2 zväzky. Bratislava : Lúč, 2006.

DANIŠ, Miroslav et al. *Spomienky baróna Tótha na Turkov a Tatárov*. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2022.

TOTT, François de. *Mémoires du baron de Tott*. Amsterdam, 1784.

TOTT, François de. *Memoirs of Baron de Tott on the Turks and the Tatars*. Dublin : L. White, J. Cash, and R. Marchbank, 1785.

### Literatúra

ANTONOWICZ, Michal. Maurycy August Beniowski w pamieci kulturowej w Polsce, Słowacji i Węgrzech. In *Dziedzictwo kulturowe: aksjologia i transgranicznosc*. Poznan, Kalisz : Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Wydział Pedagogiczno-Artystyczny, 2018, s. 67-85.

BLASKÓ, Katalin – WOLDAN, Alois (eds.). *Moritz Benjowsky, ein (mittel) europäischer Held*. Berlin : Peter Lang, 2021.

BOSÁK, Ľubomír – KÝŠKA, Patrik. *Benovskiana*. Vrbové, 2021.

DANIŠ, Miroslav. Barón František Tóth, diplomat so slovenskými koreňmi na dvore chána Gireja. In *Krym v kontexte európskej politiky a diplomacie na ceste k súčasnosti*. Bratislava : Stimul, 2019.

DELON, Michel – MALANDAIN, Pierre. *Littérature française du XVIIIe siècle*. Paris : Presses universitaires françaises, 1996.

FERRACCIOLI, Marcella – GIRAUDO, Gianfranco. Two adventurers without fortune in Madagascar. Pierantonio Gratarol, Venetian, and Maurycy August Beniowski, Polish – Magyar – Slovak. In *Crisia*, roč. 49, 2019, s. 224-245.

FERRACCIOLI, Marcella – GIRAUDO, Gianfranco. Around the World of Beniowski or the World Revolves Around Beniowski: Gleanings. In *Annals of Oradea University. Fasciola History-Archaeology / Analele Universitatii din Oradea. Fascicola Istorie-Arheologie*, roč. 29, 2019, s. 7-42.

HORBULÁK, Zsolt. Novšie fakty o genealógii rodu baróna Františka Tótha. In *Acta Historica Posoniensia*, 2010, č. 13, s. 126-144.

HORVÁTH, Tomáš. Pamäti, cesty, dobrodružný román, história. In *Slovenská literatúra*, roč. 45, 1998, č. 2, s. 81-102.

HORVÁTH, Tomáš. *Rétorika histórie*. Bratislava : Veda, 2002.

INKSTER, Ian. Oriental Enlightenment: The Problematic Military Experiences and Cultural Claims of Count Maurice Auguste comte de Benyowsky in Formosa during 1771. In *Taiwan Historical Research*, roč. 17, č. 1, s. 27-70.

KAJDANSKI, Edward. The Authenticity of Maurice Benyowsky Account of His voyage through the Bering Sea. In *Terrae Incognitae*, roč. 23, January 1991, s. 51-80.

KÁKOŠOVÁ, Zuzana. Formovanie slovenskej dobrodružnej literatúry v 17. – 18. storočí. In *Studia Academica Slovaca*, 2019, č. 48, s. 139-153.

KUNEC, Patrik. Móric Beňovský – cestovateľ z existenčnej nutnosti alebo podnikavý dobrodruh? In *Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis: Cesty a návraty v dejinách*, 2010, č. 3, s. 53-70.

LUKAČKA, Ján. Pôvod a predkovia Mórica Beňovského. In *Móric Beňovský, cestovateľ, vojak, kráľ (1746 – 1786 – 1996)*. Martin : Matica slovenská, 1997, s. 80-83.

MARTIN, E. Alison. Foreign credit: travel writing and authenticity in the Dutch translation of The memoirs and travels of Mauritius Augustus, Count de Benyowsky (1790). In *InTRAlinea*, 2013 (Special Issue: Travel Writing and Translation). Dostupné online: <[https://www.intralea.org/print/article\\_specials/1966](https://www.intralea.org/print/article_specials/1966)>.

MOLNÁR, Miklós. Héros ou imposteur? Un aventurier au XVIII<sup>e</sup> siècle. In *Revue européenne des sciences sociales*, roč. 27, 1989, č. 85.

PAWLIKOVÁ-VILHANOVÁ, Viera. Gróf Móric Beňovský na Madagaskare: čo odhaľujú dobové pramene o pobytoch, aktivitách a poslaní Mórica Beňovského na Madagaskare. In *História. Revue o dejinách spoločnosti*, roč. 15, 2016, č. 1-2, s. 41-47.

RASPE, Rudolf Erich. *The travels and surprising adventures of Baron Munchhausen*. Londýn : Trübner and Co., 1859.

RYBÁR, Lukáš. František Tóth a osmansko-islamský svet. In DANIŠ, Miroslav a kol. *Spomienky baróna Tótha na Turkov a Tatárov*. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2022, s. 34-50.

SEGEŠ, Vladimír. Podmaršál z rodu Beňovských. Ján Andrej Beňovský. In *História. Revue o dejinách spoločnosti*, 2011, č. 1-2, s. 59-61.

TÓTH, Ferenc. *Ascension sociale et identité nationale. Intégration de l'immigration hongroise dans la société française au cours du XVIII<sup>e</sup> siècle (1692 – 1815)*. Budapest : Officina hungarica IX, 2000.

TÓTH, Ferenc. Entre voyage et écriture: la genèse et la réception des Mémoires de baron de Tott. In *Archivum Ottomanicum*, 29, 2012, s. 149-190.

TÓTH, Ferenc. *La correspondance consulaire de Crimée de baron de Tott (1767 – 1770)*. Istanbul : Isis, 2014.

TÓTH, Ferenc. *Maurice-Auguste de Benyovszky et ses Mémoires et voyages*. In *Les mémorialistes d'ancien régime à la découverte de l'étranger (XVI<sup>e</sup>-XIX<sup>e</sup> siècles)*. Nantes : Éditions Cécile Défaud, 2015, s. 123-135.

TÓTH, Ferenc – HORBULÁK, Zsolt. François de Tott (1733 – 1793), život a dielo jedného osvieteného diplomata. In *Historický časopis*, roč. 67, 2019, č. 2, s. 215-240.

TRICOIRE, Damien. Beňovský on Madagascar: The Self-fashioning, Career and Knowledge Production of a Central European Actor in the French Colonial Empire. In *European Review*, roč. 26, 2018, č. 3, s. 471-480.

ŽÁRY, Štefan. *Spanilej múzy osídla a vnady alebo malé literárne múzeum*. Bratislava : Q111, 2001.

Mgr. Stanislava Moyšová, PhD.

Katedra romanistiky, Filozofická fakulta Univerzity Komenského

Gondova 2

811 02 Bratislava, Slovakia

stanislava.moysova@uniba.sk

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-3072-4031>

# MATERIÁLŸ



# Cesty slovenských historikov a archivárov do Talianska v období komunistického režimu

Ivan A. Petranský

PETRANSKÝ, Ivan A. Journeys of Slovak Historians and Archivists to Italy During the Period of Communist Regime. In *Historický zborník*, Vol. 33, 2023, No. 1, pp. 55-83.

Abstract: After 1948, the possibilities of Slovak historians and archivists to travel to Italy and carry out their scientific activities there were severely limited for political reasons. In the 1950s, research trips or trips to present scientific results to Italian and other foreign colleagues were almost nonexistent. The possibilities opened up to a limited extent in the 1960s and this situation persisted until 1989. They were implemented in two main directions. The first was the activities of the scientific staff of the Historical Institute of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, which also included research in the Secret Vatican Archives. The second line was related to the activities of Slovak archivists dealing with the inventory and collection of foreign Slovak language-related and/or Slovakia culture-related archival documents. It is these two essential areas that this article is devoted to. A considerable amount of work was carried out in both lines of travels to Italy, even under difficult conditions, which could be followed up after the fall of the regime in 1989.

Keywords: Slovak historiography; Slovak archiving; Slovak-Italian relations; historical research in Rome.

V druhej polovici štyridsiatych rokoch 20. storočia sa Československo a Taliansko ocitli na opačných stranách Európy rozdelenej železnou oponou. Táto skutočnosť, ktorej podstata mala politický charakter, ovplyvnila aj kultúrne a vedecké vzťahy medzi týmito krajinami a zásadne obmedzila možnosti slovenských vedcov, vrátane historikov a archivárov, cestovať do Talianska a realizovať tam svoje vedecké aktivity. V päťdesiatych rokoch boli možnosti na Slovensku žijúcich odborníkov venujúcich sa dejinám uskutočňovať historický výskum v Taliansku alebo cestovať tam s cieľom prezentovať vedecké výsledky pred talianskymi a inými zahraničnými kolegami takmer nulové. V obmedzenej miere sa otvorili v šesťdesiatych rokoch a tento stav pretrval až do roku 1989. Realizovali sa v dvoch hlavných smeroch. Prvý predstavovali aktivity vedeckých pracovníkov Historického ústavu Slovenskej akadémie vied v Bratislave (HÚ SAV), ktorý bol rozhodujúcim vedeckým historickým pracoviskom na Slovensku. Druhá línia súvisela s činnosťou slovenských archivárov venujúcich sa súpisu a zhromažďovaniu zahraničných slovacikálnych archívnych dokumentov. Práve týmto dvom najpodstatnejším okruhom je venovaný tento príspevok.



Historický ústav vznikol v roku 1943 ako súčasť Slovenskej akadémie vied a umení (SAVU). Ústavom Slovenskej akadémie vied (SAV) sa stal po jej vzniku v roku 1953. Na jeho čele zostal Ľudovít Holotík, ktorý riadil ústav ako administratívny riaditeľ ešte ako súčasť SAVU.<sup>1</sup> Z hľadiska zahraničných vzťahov sa ústav – tak ako celá Slovenská akadémia vied – sústreďoval na krajiny sovietskeho bloku. Boli predovšetkým postavené na dohodách s akadémiami týchto krajín, ktoré uzatvárala Československá akadémia vied (ČSAV).<sup>2</sup> Pre výskum histórie bola z pochopiteľných dôvodov prioritná spolupráca s Maďarskom. Pracovné cesty pracovníkov HÚ SAV na Západ boli v päťdesiatych rokoch vzácnymi výnimkami, na ktoré museli byť vážne dôvody. Takými boli napríklad politicky odsúhlasená prítomnosť na zásadných medzinárodných podujatiach. Ľudovít Holotík<sup>3</sup> ako riaditeľ ústavu sa pravidelne zúčastňoval na medzinárodných kongresoch historických vied. Po prvýkrát to bolo práve v Ríme, kde sa v septembri 1955 uskutočnil desiaty kongres. Usporiadal ho Medzinárodný výbor historických vied za účasti približne dvetisíc účastníkov z vyše troch desiatok štátov. Holotík bol ako jediný slovenský historik členom československej delegácie vedenej riaditeľom Historického ústavu ČSAV Josefom Macekom. Účastníkom kongresu predložil v písomnej podobe svoj referát na tému *Vznik Československej republiky roku 1918*. Okrem kongresu sa spolu s Macekom zúčastnil ako delegát za Československo aj na valnom zhromaždení Medzinárodného výboru historických vied.<sup>4</sup>

Od začiatku šesťdesiatych rokov smerovali kroky historikov čoraz viac aj do krajín západného bloku. Bolo to v súlade s celkovým zahraničnopolitickým vývojom, ktorý sa v rámci československej vedy prejavoval rozširovaním spolupráce s „kapitalistickými štátmi“, a Československá akadémia vied v tom videla – citujúc z jej výročnej správy za rok 1965 – súlad so „zásadou mierového spolužitia štátov s rôznym spoločenským zriadením a s potrebami československej vedy“.<sup>5</sup> Historici zo Slovenskej akadémie vied cestovali hlavne do Rakúska, ďalej do Švédska, Spojeného kráľovstva, Francúzska, Nemeckej spolkovej republiky, Spojených štátov amerických, ale aj Talianska. Cesty

<sup>1</sup> Pozri HUDEK, Adam. *Najpolitickejšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1948 – 1968*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 97-100.

<sup>2</sup> KAMENCOVÁ, Lýdia. Zahraničná spolupráca SAV. In KOVÁČ, Dušan a kol. *Dejiny Slovenskej akadémie vied*. Bratislava : Veda, 2014, s. 328.

<sup>3</sup> Ľudovít Holotík (1923 – 1985). Narodil sa v Seredi. Absolvoval Vysokú školu politickú a sociálnu v Prahe. Od roku 1951 bol riaditeľom Historického ústavu SAVU a ústav viedol aj po jeho začlenení do Slovenskej akadémie vied v roku 1953, a to až do roku 1968. Po odchode z funkcie v ňom zostal pracovať až do dôchodku. V päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch 20. storočia bol jednou z hlavných postáv organizačného i ideologického budovania monopolnej marxistickej historickej vedy na Slovensku. Odborne sa venoval dejinám 20. storočia, predovšetkým problematike komunistického a robotníckeho hnutia či vzniku Československa. Bližšie pozri MARSINA, Richard. Historik Ľudovít Holotík (1923 – 1985) (K 80. výročiu narodenia). In *Historický zborník*, roč. 13, 2003, č. 1-2, s. 262-263; Za Ľudovítom Holotíkom. In *Historický časopis*, roč. 34, 1986, č. 1, s. 159-160; Životné jubileum člena korešpondenta ČSAV a SAV Ľudovíta Holotíka. In *Historický časopis*, roč. 31, 1983, č. 3, s. 483-486.

<sup>4</sup> HOLOTÍK, Ľudovít. Z Medzinárodného kongresu historických vied v Ríme. In *Historický časopis*, roč. 4, 1956, č. 2, s. 235-240.

<sup>5</sup> Archív Slovenskej akadémie vied, Bratislava (A SAV), f. Riadiace orgány Slovenskej akadémie vied I (RO SAV I), šk. č. 234. Výročná správa o činnosti ČSAV za rok 1965.

do tejto krajiny mali spočiatku predovšetkým charakter účasti na rôznych podujatiach – rokovaníach či kongresoch.

Takýto charakter mala na prelome marca a apríla 1961 niekoľkodňová cesta Miroslava Kropiláka.<sup>6</sup> Bol odborníkom na najnovšie dejiny, ktorý sa systematicky venoval témam odboja a v Miláne sa zúčastnil na medzinárodnom kongrese historikov o hnutí odporu počas druhej svetovej vojny.<sup>7</sup> V roku 1966 cestovali do Talianska až traja pracovníci HÚ SAV. Každý z nich z odlišných dôvodov. Okrem riaditeľa ústavu Ľudovíta Holotíka, ktorý sa v marci 1966 zúčastnil ako člen československo-talianskej komisie historikov v Ríme na jej druhom zasadnutí, to boli Edo Friš<sup>8</sup> a Ján Čierny.<sup>9</sup> Edo Friš, niekdajší vplyvný komunistický politik a novinár, ktorý sa dostal do nemilosti moci, pracoval v ústave od roku 1961. Cieľom jeho deväťdňovej cesty do Ríma na prelome mája a júna 1966 na pozvanie parížskeho ľavicového vydavateľstva Éditions Anthropos bolo predebatovať zaradenie jeho príspevku do pripravovaného medzinárodného zborníka o otázkach revolúcie, odboja a socializmu.<sup>10</sup> Ján Čierny bol v tomto čase v ústave ešte len krátko a zaoberal sa najnovšími dejinami v medzinárodných súvislostiach. Pracoval na svojej kandidátskej práci venovanej piatej Francúzskej republike a získal na akademický rok 1966/1967 sedemmesačné štipendium Univerzitetného ústavu európskych štúdií (Institut Universitaire d'Études Européennes) v Turíne. Od pobytu na ústave, kde prednášali odborníci z rozličných krajín, mal veľké očakávania, realita však bola preňho sklamaním.

---

<sup>6</sup> Miroslav Kropilák (1918 – 1995). Pochádzal z oravskej obce Osada. Po štúdiu na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave sa na viacerých pôsobiskách venoval práci stredoškolského učiteľa. Od roku 1948 pôsobil v Ústave Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici, neskôr v Bratislave. Od roku 1953 pracoval v Historickom ústave SAV v Bratislave. Vo funkcii jeho riaditeľa, ktorú zastával v rokoch 1970 – 1980, bol jedným z kľúčových predstaviteľov oficiálnej slovenskej historiografie normalizačného obdobia. Vedecky sa zaoberal slovenskými dejinami 20. storočia, predovšetkým obdobím druhej svetovej vojny, osobitne Povstania v roku 1944. Bližšie pozri CAMBEL, Samuel. Životné jubileum člena korešpondenta SAV Miroslava Kropiláka. In *Historický časopis*, roč. 31, 1983, č. 4, s. 652-654; KAMENEC, Ivan. Za Miroslavom Kropilákom 1918 – 1995. In *Historický časopis*, roč. 43, 1995, č. 3, s. 607-608; KUŠÍK, Michal. Člen korešpondent Miroslav Kropilák sedemdesiatročný. In *Slovenská archivistika*, roč. 23, 1988, č. 2, s. 209-211.

<sup>7</sup> A SAV, f. Historický ústav Slovenskej akadémie vied (HÚ SAV), šk. č. 84. List HÚ SAV zahraničnému oddeleniu ÚP SAV, 23. 1. 1962.

<sup>8</sup> Eduard (Edo) Friš (1912 – 1978). Bol rodákom zo Starej Ľubovne. V Bratislave na univerzite vyštudoval právo. Od mladosti sa aktívne pohyboval v komunistických kultúrnych a politických kruhoch. Druhú svetovú vojnu strávil v Moskve a po nej si budoval kariéru komunistického funkcionára. Prerušili ju politické perzekúcie, ktoré ho postihli v päťdesiatych rokoch. Pôsobenie v Historickom ústave SAV, kam nastúpil v roku 1961, bolo jeho posledným pracovným miestom. Venoval sa na tomto pôsobisku najnovším slovenským dejinám. V roku 1971 musel v rámci normalizačných postihov z ústavu odísť do dôchodku. Bližšie pozri BARNOVSKÝ, Michal. Friš Eduard. In PEŠEK, Jan a kol. *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948:1989. Personifikácia politického vývoja*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003, s. 109-111.

<sup>9</sup> Ján Čierny (1922 – 2001). Pochádzal z obce Hložany v srbskej Vojvodine. Bol účastníkom Povstania. Predtým, než sa stal vedeckým pracovníkom, pracoval ako novinár v komunistickom denníku *Pravda*, ako zahraničný spravodajca rozhlasu vo Francúzsku i v diplomatickej službe. Od polovice šesťdesiatych rokov pôsobil vo vedeckom výskume. Pracoval v Bratislave v Historickom ústave SAV i v Ústave marxizmu-leninizmu ÚV KSS. Venoval sa problematike politického vývoja a medzinárodných vzťahov v najnovšom období. Bližšie pozri KAMENEC, Ivan. Docent PhDr. Ján Čierny, CSc., 60-ročný. In *Historický časopis*, roč. 30, 1982, č. 2, s. 366-367.

<sup>10</sup> A SAV, f. HÚ SAV, šk. č. 87. Správa E. Friša o pobyte v Ríme 24. 5. – 1. 6. 1966.

Do Turína prišiel v novembri 1966, no zostal tam len vyše mesiaca. Dôvodom bolo, že prednášky preňho boli tematicky nezaujímavé a ich úroveň nízka, dostupnú literatúru stihol vyexcerpovať a devízové prostriedky pridelené ako vreckové minul.<sup>11</sup>

V roku 1968 uskutočnil cestu do Talianska Anton Vantuch.<sup>12</sup> Bol expertom na francúzsku literatúru, ktorej sa venoval ako historik i ako prekladateľ. Okrem toho sa špecializoval na slovenský humanizmus. Tomu venoval aj svoj pobyt v Taliansku. Na rozdiel od dovtedajších návštev historikov v tejto krajine mal jeho pobyt výskumný charakter. Trval dvanásť dní na prelome septembra a októbra 1968 a Vantuch počas neho za vlastné prostriedky navštívil niekoľko talianskych miest. Zaujímal sa najmä o korešpondenciu humanistov zo Slovenska. Keďže pre stratu dokladov, v ktorých bola aj korešpondencia s archívnymi úradmi, sa musel vzdať výskumu v archíve ministerstva zahraničných vecí v Ríme, sústredil sa miesto toho na inštitúcie, kde doklady nevyžadovali. V Apoštolskej vatikánskej knižnici študoval korešpondenciu humanistických mysliteľov. Dielam humanistov sa venoval aj v národnej knižnici vo Florencii.<sup>13</sup> Návštevu v Štátnom archíve vo Ferrare (Archivio di Stato di Ferrara) chcel využiť na získanie informácií k jednej z tém, ktorej sa venoval, a to životu a dielu Jána Sambuca.<sup>14</sup> Zisťoval, či sa dá archívnymi dokumentmi overiť Sambucovo pôsobenie ako vychovávateľa na dvore vojvodu Alfonsa d'Este vo Ferrare, čo sa mu však pre nedostatok času nepodarilo. Celkovo však počas svojho pobytu prišiel k záveru, že talianske archívy majú pozoruhodné fondy týkajúce sa témy, ktorej sa venoval.<sup>15</sup>

Druhým historikom, ktorý navštívil Taliansko v roku 1968, bol Ľudovít Holotík. Počas deväťdňovej cesty na prelome októbra a novembra 1968, ktorú realizoval s manželkou, sa okrem spoznávania talianskych miest zúčastnil na pozvanie Ústavu pre históriu talianskeho Risorgimenta (Istituto per la Storia del Risorgimento Italiano) na 44. národnom kongrese talianskych historikov, ktorý sa konal v Terste pri príležitosti päťdesiateho výročia skončenia prvej svetovej vojny. Nešlo o aktívnu účasť. Pripravil si síce aj príspevok na tému československo-talianskych vzťahov v rokoch 1915 – 1918, išlo však o národný kongres, kde Holotíkov pobyt mal – podľa jeho vlastných slov – „zo strany hostiteľov do značnej miery kurtoázny charakter“ a vystúpenie sa neočakávalo. Dohodol sa teda, že svoj text po rozšírení poskytne na časopisecké uverejnenie.<sup>16</sup>

<sup>11</sup> A SAV, f. HÚ SAV, šk. č. 87. Cestovná správa J. Čierneho 5. 11. – 10. 12. 1966.

<sup>12</sup> Anton Vantuch (1921 – 2001). Bol rodákom z moravského mesta Brušperk. V roku 1947 absolvoval štúdium francúzštiny a filozofie. Pracoval ako stredoškolský i vysokoškolský pedagóg. Od roku 1961 do roku 1981 bol pracovníkom Historického ústavu SAV v Bratislave. Bol prekladateľom francúzskej literatúry a francúzskym kultúrnym dejinám sa aj odborne venoval. Okrem toho sa vedecky zaoberal slovenskou históriou, predovšetkým dejinami slovenského humanizmu a renesancie. Bližšie pozri FRIMMOVÁ, Eva. Významné životné jubileum historika Antona Vantucha. In *Historický zborník*, roč. 11, 2001, č. 1, s. 231-233; TRUHLÁŘOVÁ, Jana (ed.). *Anton Vantuch (1921 – 2001) – romanista, literárny vedec, kultúrny historik a prekladateľ*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2018.

<sup>13</sup> A SAV, f. HÚ SAV, šk. č. 89. Správa A. Vantucha o študijnej ceste do Talianska 24. 9. – 5. 10. 1968.

<sup>14</sup> Výskum tejto témy vyústil v roku v roku 1975 do vydania monografie VANTUCH, Anton. *Ján Sambucus. Život a dielo renesančného učenca*. Bratislava : Veda, 1975.

<sup>15</sup> A SAV, f. HÚ SAV, šk. č. 89. Správa A. Vantucha o študijnej ceste do Talianska 24. 9. – 5. 10. 1968.

<sup>16</sup> A SAV, f. HÚ SAV, šk. č. 89. Správa Ľ. Holotíka zo študijnej cesty v Taliansku 31. 10. – 8. 11. 1968.

V nasledujúcom roku na jeseň mohol do Talianska opäť vycestovať Anton Vantuch. Na začiatku novembra 1969 sa v Neapole zúčastnil na sympóziu o sedliackych hnutiach v 18. – 20. storočí. Konalo sa v rámci príprav na kongres historikov v Moskve, ktorý bol naplánovaný na nasledujúci rok. Úlohou podujatia, na ktorom sa zúčastnili štyri desiatky historikov predovšetkým z európskych krajín (Vantuch bol jediný z Československa), bolo pracovať na spoločnom referáte, ktorý by sekretariát komisie pre sedliacke hnutia, sídliači v Paríži, následne mohol predložiť kongresu.<sup>17</sup>

Najväčším výskumným lákadlom v Ríme pre historikov bol nepochybne Tajný vatikánsky archív (TVA). V šesťdesiatych rokoch sa stávali postupne čoraz reálnejšími myšlienkou, aby v ňom slovenskí a českí vedci opäť mohli bádať a nadviazať tak na výskum, ktorý tam ich predchodcovia realizovali v medzivojnovom období.<sup>18</sup> Pri príležitosti rokovania československo-talianskej komisie historikov v marci 1966 navštívili členovia jej československej časti tento archív, kde ich prijal jeho prefekt Martino Giusti a takmer tri hodiny ich s ním oboznamoval. Jednoznačne podporil možnosť vedeckého bádania historikov z Československa v archíve a vyjadril pripravenosť vyjsť im v prípade požiadaviek všestranne v ústrety. Prítomný zástupca archívnej správy Zdeněk Šamberger, keď informoval o tejto skutočnosti čitateľov periodika *Archivní časopis*, vyzdvihol túto ochotu a zároveň dodal: „Je nevyhnuté podotknúť, že vo Vatikánskom tajnom archíve je stále ešte značné množstvo doteraz neprebádaného materiálu, týkajúceho sa našich dejín.“<sup>19</sup>

Potreba výskumu vo vatikánskom archíve sa pre slovenských historikov do výraznej miery spájala s prácou na *Slovenskom diplomatári*, dlhodobom projekte publikovania stredovekého materiálu týkajúceho sa územia Slovenska do konca roku 1301 (smrť uhorského kráľa Ondreja III.). V Historickom ústave SAV bol riešený od druhej polovice päťdesiatych rokov a prácu na ňom viedol Richard Marsina. Vincent Sedlák sa zas na ústave venoval príprave *Slovenského registára*, edície obsahujúcej písomné pramene od roku 1301. V druhej polovici šesťdesiatych a v prvej polovici sedemdesiatych rokov pripravoval jeho prvý zväzok. Z hľadiska výskumu slovenských historikov vo vatikánskom archíve sa kľúčovým stal rok 1969. Skutočnosť, že vedenie Historického ústavu SAV dlhodobo vnímalo potrebu ciest do Ríma ako akútnu, viedla k rozhodnutiu sústrediť svoje pridelené devízové prostriedky v tomto roku na tieto aktivity. Aj vďaka tomu mohli v mesiacoch máj a jún 1969 vycestovať do Talianska traja vedeckí pracovníci venujúci sa stredovekým dejinám.<sup>20</sup> Boli to zástupca riaditeľa HÚ SAV Richard Marsina,<sup>21</sup> pracovník oddelenia

<sup>17</sup> A SAV, f. HÚ SAV, šk. č. 89. Správa A. Vantucha o sympóziu Sedliacke hnutia v 18. – 20. storočí v Neapole 1. – 5. 11. 1969.

<sup>18</sup> O slovenskom výskume vo vatikánskom archíve v medzivojnovom období pozri PETRANSKÝ, Ivan A. Slovenský výskum v Československom historickom ústave v Ríme v medzivojnovom období. In *Slovenský časopis historický*, roč. 2, 2022, č. 1, s. 173-203.

<sup>19</sup> Z. Š. [ŠAMBERGER, Zdeněk]. II. zasedání československo-italské komise historiků v Římě. In *Archivní časopis*, roč. 16, 1966, č. 2, s. 109.

<sup>20</sup> A SAV, f. HÚ SAV, šk. č. 18. Správa o najdôležitejších výsledkoch činnosti HÚ SAV v roku 1969.

<sup>21</sup> Richard Marsina (1923 – 2021). Bol rodákom zo Šiah. V Bratislave nedokončil štúdium medicíny a následne vyštudoval na filozofickej fakulte históriu a filozofiu. Ako archivár pracoval v Archíve mesta Bratislavy, Pôdohospodárskom archíve a Štátnom slovenskom ústrednom archíve. Od roku 1960 bol zamestnaný v Historickom ústave SAV v Bratislave. Počas pôsobenia v ústave zastával aj riadiace funkcie (vedúci

dejín feudalizmu Peter Ratkoš<sup>22</sup> a vedúci oddelenia dokumentácie a bibliografie Vincent Sedlák.<sup>23</sup>

Pobyty prvých dvoch boli financované z devízových prostriedkov zahraničného odboru SAV. Marsina, ktorý plánoval ísť do Ríma pôvodne už v roku 1968, napokon realizoval cestu v dňoch 26. mája – 7. júna 1969. Väčšinu času strávil v Ríme a študoval v Tajnom vatikánskom archíve. Jeho cieľom bolo získať dokumenty týkajúce sa slovenských dejín pre potreby *Slovenského diplomatára*. Prvý zväzok tohto diela (roky 805 – 1235) bol v tom čase už dokončený (vydaný bol v roku 1971).<sup>24</sup> Marsina pracoval na druhom dieli. Išlo o roky 1235 – 1260 a práve na toto obdobie chcel upriamiť svoj výskum vo Vatikáne.<sup>25</sup> Stihol prezrieť Vatikánske registre do roku 1255. Z registrov Gregora IX. vyhotovil sedemdesiatjeden

---

oddelenia, zástupca riaditeľa). V roku 1985 musel núteno odísť do dôchodku a vrátiť sa mohol až v roku 1990. V deväťdesiatych rokoch stál ako pedagóg pri rozvoji štúdia histórie na Trnavskej univerzite i pri obnovení činnosti Historického odboru Matice slovenskej, ktorého sa stal predsedom. Patril k najvýznamnejším odborníkom na stredoveké slovenské dejiny. Je autorom kľúčových vedeckých publikácií, medzi ktorými vynikajú dva zväzky *Slovenského diplomatára*. Podrobnejšie pozri KUŠÍK, Michal. Životné jubileum PhDr. Richarda Marsinu, DrSc. In *Slovenská archivistika*, roč. 18, 1983, č. 1, s. 218-220; MELIŠ, Jozef. Richard Marsina. In *Slovenská archivistika*, roč. 51, 2021, č. 1, s. 7-10; MULÍK, Peter. Za profesorom Richardom Marsinom. In *Historický zborník*, roč. 31, 2021, č. 1, s. 217-221; RÁBIK, Vladimír. Slovenská historiografia a profesor Richard Marsina. In MARSINA, Richard. *Ku koncepcii a vývoju slovenskej historiografie*. Bratislava : Post Scriptum, 2013, s. 11-22; RÁBIK, Vladimír. Výnimočné jubileum výnimočného historika a archívára. Profesor Richard Marsina deväťdesiatročný. In *Slovenská archivistika*, roč. 48, 2013, č. 1, s. 3-6; SEDLÁK, František. K významnému jubileu PhDr. Richarda Marsinu, DrSc. In *Slovenská archivistika*, roč. 28, 1993, č. 1, s. 176-179; SEDLÁK, Vincent. Jubileum vedeckého pracovníka, pedagóga a organizátora slovenskej historickej vedy. In *Historický zborník*, roč. 8, 1998, s. 183-185; SOKOLOVIČ, Peter. Dr. h. c. Prof. PhDr. Richard Marsina, DrSc. (nar. 4. 5. 1923 v Šahách). In *Pamäť národa*, roč. 7, 2011, č. 3, s. 80-88.

<sup>22</sup> Peter Ratkoš (1921 – 1987). Narodil sa na Liptove v obci Východná. História a slavistiku študoval na bratislavskej filozofickej fakulte, kde následne pôsobil ako asistent. Od roku 1950 pracoval v Historickom ústave SAVU (neskôr SAV). Svojimi početnými monografiami, štúdiami, edíciami prameňov i syntetickými dielami a učebnicami sa v nasledujúcich desaťročiach zaradil medzi najdôležitejších odborníkov na staršie slovenské dejiny. Zameriaval sa najmä na obdobie Veľkej Moravy a počiatky uhorských dejín, venoval sa však aj problematike husitstva, banického povstania 1525 – 1526 a rôznym témam z hospodárskych, kultúrnych a regionálnych dejín. Podrobnejšie pozri BEŇKO, Ján. K nedožitým 75 rokom Petra Ratkoša. In *Historický zborník*, roč. 7, 1997, s. 152-154; HORVÁTH, Pavel. Za doc. Dr. Petrom Ratkošom, DrSc. In *Historický časopis*, roč. 35, 1987, č. 4, s. 661-664; MRVA, Ivan. K storočnici historika Petra Ratkoša. In *Slovenský časopis historický*, roč. 2, 2022, č. 1, s. 324-367.

<sup>23</sup> Vincent Sedlák (1930 – 2009). Bol rodákom z obce Krakovany, neďaleko Piešťan. Po štúdiu na bratislavskej filozofickej fakulte sa začalo jeho vedecké pôsobenie v Historickom ústave SAV v Bratislave, počas ktorého sa venoval slovenským dejinám stredoveku. Zaslúžil sa v ústave o vytvorenie hodnotnej zbierky stredovekých prameňov. Dlhodobu sa venoval práci na *Slovenskom registári*, z ktorého stihol publikovať dva diely. Po vzniku Trnavskej univerzity v roku 1992 sa stal jedným z historikov, ktorí pôsobili na jej fakulte humanistiky (neskôr filozofická fakulta). Podrobnejšie pozri DOBROTKOVÁ, Marta. K nedožitým deväťdesiatinám prof. Vincenta Sedláka. In *Historický zborník*, roč. 30, 2020, č. 2, s. 157-160; MARSINA, Richard. Profesor PhDr. Vincent Sedlák (1930 – 2009). In *Slovenská archivistika*, roč. 44, 2009, č. 1, s. 250-254; MARSINA, Richard. Univ. profesor PhDr. Vincent Sedlák, CSc., sedemdesiatročný. In *Historický zborník*, roč. 10, 2000, č. 2, s. 265-266; MULÍK, Peter. Za profesorom Vincentom Sedlákom (1930 – 2009). In *Historický zborník*, roč. 19, 2009, č. 1, s. 312-314.

<sup>24</sup> MARSINA, Richard (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Tomus I. Inde ab a. DCCCX usque ad a. MCCXXXV*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1971.

<sup>25</sup> A SAV, f. HÚ SAV, šk. č. 89. Správa R. Marsinu zo študijnej cesty do Talianska 26. 5. – 7. 6. 1969.



záznamov (z toho osem podrobnejších) a z registrov Inocenta IV. šesťdesiat záznamov (dvanásť podrobnejších). Svoj cieľ prejsť všetky registre až do konca obdobia zahrnutého do druhého zväzku *Slovenského diplomatára* sa mu pre krátkosť času nepodarilo splniť. Rovnako nestihol urobiť ani zamýšľaný výskum v Štátnom archíve v Ríme (Archivio di Stato di Roma), kde ho zaujímal materiál o stredovekom Slovensku v archíve šľachtického rodu Orsiniovcov. Po výskume vo vatikánskom archíve Marsina upozornil, že je v ňom množstvo materiálu týkajúceho sa stredovekého aj novovekého Slovenska, ktorý nebol čisto cirkevného charakteru a nebolo ho možné ani zaradiť do diplomatára, respektíve registára. Išlo hlavne o dokumenty dôležité pre hospodárske dejiny, ktoré mohli vyplniť nedostatok priamych údajov o tejto oblasti slovenských dejín, a tak dal pre budúcnosť na zváženie výskum tohto materiálu a perspektívne spracovanie výberovej edície.<sup>26</sup>

Spoločne s Richardom Marsinom absolvoval cestu Peter Ratkoš. V Historickom ústave SAV bol popredným odborníkom na stredoveké dejiny, no venoval sa aj novoveku. Jeho hlavné výskumné ciele vo vatikánskom archíve boli dva. Prvým bolo vyhľadávanie údajov o pápežských desiatkoch v rokoch 1332 – 1337. Skúmal v tejto súvislosti údaje zo súpisov *Collectoriae decimarum* vo fonde Camera apostolica a porovnával ich s vydaným príslušným zväzkom uhorskej edície *Monumenta Vaticana* Lászlóa Fejérpatakyho. Druhou témou, ku ktorej vyhľadával informácie, bolo obdobie založenia a vzniku Academie Istropolitany. Pri štúdiu v archíve si všimol aj akékoľvek ďalšie súvislosti so slovenskými dejinami. Štúdium v rukopisnom oddelení vatikánskej knižnice už nestihol. Okrem toho mal zámer študovať aj *Cividalský evanjeliár*, uložený v mestečku Cividale del Friuli neďaleko hraníc so Slovinskom. Pre nedostatok času sa mu ani toto nepodarilo.<sup>27</sup>

Vincent Sedlák vykonal svoju taliansku cestu v dňoch 24. mája – 14. júna 1969, čiže bola dlhšia ako v prípade Marsinu a Ratkoša. Išlo o študijný pobyt na vlastné náklady výskumníka (financovaný z úspor devíz z predchádzajúcej cesty do Nemeckej spolkovej republiky).<sup>28</sup> Aj on bádal predovšetkým v Tajnom vatikánskom archíve, a to hlavne v súvislosti s prípravou prvého zväzku *Slovenského registára*.<sup>29</sup> Okrem nevyhnutného zorientovania v archívnych fondoch sa venoval už aj výskumu materiálu z Vatikánskych registrov z prvých štrnástich rokov 14. storočia a dohľadal takto stoosemnaásť relevantných záznamov. Výskum podľa neho prispel k „ďalšiemu doplneniu heuristiky k najstarším dejinám Slovenska a k práci na príprave prvého zväzku Slovenského registára“.<sup>30</sup>

Všetci traja výskumníci v Ríme študijné navštívili popri prioritnom vatikánskom archíve aj Pápežský východný inštitút (Pontificio Istituto Orientale).<sup>31</sup> Okrem Ríma išli aj

<sup>26</sup> A SAV, f. HÚ SAV, šk. č. 89. Správa R. Marsinu zo študijnej cesty do Talianska 26. 5. – 7. 6. 1969.

<sup>27</sup> A SAV, f. HÚ SAV, šk. č. 89. Správa P. Ratkoša zo študijnej cesty do Talianska 26. 5. – 7. 6. 1969.

<sup>28</sup> A SAV, f. HÚ SAV, šk. č. 18. Správa o najdôležitejších výsledkoch činnosti HÚ SAV v roku 1969.

<sup>29</sup> Prvý zväzok *Slovenského registára* (roky 1301 – 1314) vyšiel v roku 1980: SEDLÁK, Vincent (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Tomus I. Inde ab a. MCCC I usque ad a. MCCCXIV*. Bratislava : Veda, 1980. Druhý zväzok (roky 1315 – 1323) vyšiel v roku 1987: SEDLÁK, Vincent (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Tomus II. Inde ab a. MCCCXV usque ad a. MCCCXXIII*. Bratislava : Veda, 1987.

<sup>30</sup> A SAV, f. HÚ SAV, šk. č. 89. Správa V. Sedláka zo služobnej cesty do Talianska 24. 5. – 14. 6. 1969.

<sup>31</sup> A SAV, f. HÚ SAV, šk. č. 89. Správa R. Marsinu zo študijnej cesty do Talianska 26. 5. – 7. 6. 1969; Správa P. Ratkoša zo študijnej cesty do Talianska 26. 5. – 7. 6. 1969; Správa V. Sedláka zo služobnej cesty

do iných miest Talianska. Sedlák strávil jeden deň štúdiom v Štátnom archíve v Neapole (Archivio di Stato di Napoli), kde sa zaujímal o anjouovský materiál.<sup>32</sup> Historici navštívili aj Florenciu, kde pôvodne chceli bádať v knižnici, no keďže bol sviatok, nemohli tento plán uskutočniť. Odtiaľ smerovali do Padovy, kde sa stretli s exilovým historikom Milanom S. Ďuricom.<sup>33</sup> Počas svojho pobytu v Taliansku vyhľadávali spoločnosť príslušníkov slovenskej katolíckej emigrácie, ktorých hlavným strediskom bol Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme. Viacerí, predovšetkým historici v ich radoch, im poskytli aj odbornú pomoc či konzultácie. Nech už to bol v Padove zmienený Milan S. Ďurica alebo v Ríme Michal Lacko v Pápežskom východnom inštitúte či Félix J. Litva z Gregoriánskej univerzity, ktorý pomohol ako ručiteľ pri získaní súhlasu na štúdium vo vatikánskom archíve. Naopak, na návštevu československého veľvyslanectva v Ríme sa historici neodhodlali. Ako v správe z cesty uviedol Richard Marsina: „Nebolo mojou povinnosťou a ani som nepociťoval potrebu navštíviť naše diplomatické zastupiteľské orgány.“<sup>34</sup>

Po absolvovaní výskumu troch pracovníkov vo Vatikáne mal Historický ústav SAV záujem dosiahnuť, aby nešlo len o ojedinelý jav, ale aby začatý výskum mohol systematicky pokračovať. Riaditeľ Július Mésároš, ktorý ho viedol od januára 1969, v liste ministerstvu zahraničných vecí v októbri 1969 pripomenul, že záujem o bádanie majú aj ďalší pracovníci ústavu zaoberajúci sa staršími slovenskými dejinami. „Ústav má na tomto výskume eminentný záujem, pretože od jeho výsledkov závisí plnenie niektorých výskumných úloh zahrnutých do štátneho plánu vedeckého výskumu.“<sup>35</sup> Hoci na ministerstve nemali v tomto čase s takouto myšlienkou problém a prebiehala komunikácia, ako začleniť požiadavky ústavu do plánu kultúrnych, školských a vedeckých aktivít na nasledujúci rok, situácia sa napokon vyvinula inak a ukázalo sa, že cesty slovenských bádateľov do vatikánskeho archívu v roku 1969 ostanú dlho neopakovanou udalosťou.

Normalizácia sa na prelome šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov naplno prejavila aj v otázkach zahraničnej spolupráce československej vedy. Kroky realizované na pôde ČSAV a SAV smerovali k posilňovaniu stykov s akadémiami štátov sovietskeho bloku. Naopak, vzťahy so západnými krajinami sa cielene znižovali, keďže – ako konštatovala výročná správa o činnosti ČSAV za rok 1970 – „na tomto úseku sa v predchádzajúcom období zvlášť výrazne prejavovali tendencie, ktoré poškodzovali záujmy čs. vedy i dobré meno ČSSR v zahraničí“.<sup>36</sup> Tam, kde sa vzťahy so západnými krajinami predsa realizovali, súviseli vo veľkej väčšine s prírodovednými a technickými odbormi a sústreďovali sa na krajiny, kam mohla ČSAV vysielat' vedcov na základe dvojstranných dohôd s tamojšími vedeckými inštitúciami.<sup>37</sup> To v tomto čase ešte nebol prípad Talianska. V roku 1970 nastal

---

do Talianska 24. 5. – 14. 6. 1969.

<sup>32</sup> A SAV, f. HÚ SAV, šk. č. 89. Správa V. Sedláka zo služobnej cesty do Talianska 24. 5. – 14. 6. 1969.

<sup>33</sup> A SAV, f. HÚ SAV, šk. č. 89. Správa R. Marsinu zo študijnej cesty do Talianska 26. 5. – 7. 6. 1969; Správa P. Ratkoša zo študijnej cesty do Talianska 26. 5. – 7. 6. 1969.

<sup>34</sup> A SAV, f. HÚ SAV, šk. č. 89. Správa R. Marsinu zo študijnej cesty do Talianska 26. 5. – 7. 6. 1969.

<sup>35</sup> Archív Ministerstva zahraničných vecí České republiky, Praha (A MZV ČR), f. Teritoriální odbor – obyčejné spisy Itálie (TO – O Itálie) 1969 – 1974, šk. č. 2. List HÚ SAV MZV, 25. 10. 1969.

<sup>36</sup> A SAV, f. RO SAV I, šk. č. 234. Výročná správa o činnosti ČSAV za rok 1970.

<sup>37</sup> A SAV, f. RO SAV I, šk. č. 234. Výročná správa o činnosti ČSAV za rok 1970.

aj celkový pokles stykov Historického ústavu SAV s „kapitalistickými štátmi“. Vedenie ústavu, na ktorého čele v septembri 1970 vystriedal Mésároša Miroslav Kropilák, dávalo opatrne najavo nespokojnosť s takouto tendenciou. V správe za rok 1970 upozornilo, že v niektorých západných štátoch (okrem Talianska zmienilo Rakúsko, no aj Nemeckú spolkovú republiku a Spojené štáty americké) je „dôležitý archívny materiál, bez používania ktorého je ťažko možno primerane a na úrovni spracovávať niektoré témy nášho pracovného plánu“.<sup>38</sup> Podobné konštatovanie sa objavilo aj v Kropilákovej správe za nasledujúci rok.<sup>39</sup>

Keď v apríli 1973 riaditeľ Kropilák písal Vedeckému kolégiu histórie SAV o problematike zahraničných stykov, uviedol aj to, že v Taliansku sa nachádza „veľmi cenný materiál“ k dejinám Slovenska, a to v rímskych archívoch a v Štátnom archíve v Padove (Archivio di Stato di Padova).<sup>40</sup> Vzhľadom na obmedzenosť zdrojov, no v neposlednom rade aj ideologickú ostraiťnosť, bolo vysielanie do „kapitalistického zahraničia“, vrátane Talianska, striktné limitované. V tom čase už existovala dohoda o spolupráci medzi ČSAV a Národnou vedeckou radou (Consiglio Nazionale delle Ricerche – CNR), talianskou štátnou vedeckou ustanovizňou, ktorá bola podpísaná v roku 1972. ňou sa obe strany zaviazali podporovať výmenu vedcov medzi ústavmi a inštitúciami im patriacimi alebo nimi financovanými. Tí sa tak mohli zúčastňovať na medzinárodných konferenciách alebo prednášať a zoznámiť sa s činnosťou vedeckých ústavov. Okrem toho si strany mali každý rok vymeniť vedcov na dlhšie pobyty. Mohli sa dohodnúť aj na organizovaní konferencií, sympózií a seminárov s témami spoločného záujmu a zaviazali sa podporovať výmenu publikácií a dokumentácie, ako aj informácií o vedeckých podujatiach.<sup>41</sup> Dohoda teda vytvárala predpoklady aj pre talianske cesty slovenských historikov. Vedenie SAV – v súlade s celoštátne nastavenými pravidlami – uprednostňovalo, aby sa výskumné cesty na Západ realizovali práve na základe výmenných dohôd, keďže takto mala na výber výskumníkov dosah výlučne vysielajúca organizácia. To bol i prípad dohody medzi ČSAV a CNR. Aj tieto možnosti však boli obmedzené. Napríklad na rok 1973 mala celá SAV na cesty do Talianska, realizované podľa tejto dohody, k dispozícii dvadsať týždňov na krátkodobé pobyty a dvakrát štyri mesiace na dlhodobé pobyty.<sup>42</sup>

Napriek všeobecne vnímanej potrebe slovenskí medievalisti z Historického ústavu SAV napokon v prvej polovici sedemdesiatych rokov do Ríma nevycestovali a vo výskume vo vatikánskom archíve nemohli pokračovať. Richard Marsina sa v roku 1975 snažil o dvojtýždňovú študijnú cestu do archívov v Ríme (predovšetkým vatikánskeho archívu, ako aj knižnice vo Florencii (Biblioteca Riccardiana). Malo ísť o súčasť výmenných pobytov medzi ČSAV a CNR. Historický ústav SAV túto požiadavku podporil a v návrhu na vyslanie okrem iného uviedol: „Cesta je nevyhnutná preto, aby sa aj materiál z rímskych archívov týkajúci sa minulosti Slovenska mohol pojať do Slovenského diplomátára II,

<sup>38</sup> A SAV, f. HÚ SAV, šk. č. 19. Správa o najdôležitejších výsledkoch činnosti HÚ SAV za rok 1970.

<sup>39</sup> A SAV, f. HÚ SAV, šk. č. 20. Správa o výsledkoch činnosti HÚ SAV za rok 1971, 31. 12. 1971.

<sup>40</sup> A SAV, f. HÚ SAV, šk. č. 92. List HÚ SAV Vedeckému kolégiu histórie SAV, 17. 4. 1973.

<sup>41</sup> A SAV, f. RO SAV I, šk. č. 305. Zápis z 36. zasadnutia prezídia ČSAV, 6. 9. 1972.

<sup>42</sup> A SAV, f. HÚ SAV, šk. č. 92. Participácia SAV na recipročných výmenách, dohodnutých s niektorými vedeckými inštitúciami v kapitalistických krajinách.



čo je z odborného a heuristického hľadiska bezpodmienečne potrebné.<sup>43</sup> Táto cesta sa však nakoniec neuskutočnila.

Do Ríma sa Marsina konečne dostal až o dva roky neskôr. Cestu absolvoval v dňoch 23. októbra – 6. novembra 1977 na základe reciprocity medzi ČSAV a CNR. Okrem krátkej informatívnej návštevy v Archivio Storico Capitolino strávil všetok pracovný čas v Tajnom vatikánskom archíve. Úlohu vyžadovaného ručiteľa pre štúdium v ňom tentoraz splnil list od CNR a pomohla aj skutočnosť, že už v ňom predtým bádala. Počas pobytu Marsina uskutočnil doplňujúcu revíziu svojho výskumu spred ôsmich rokov (Vatikánske registre z obdobia pontifikátov Gregora IX., Inocenta IV. a časti pontifikátu Alexandra IV.) a pokračoval prezretím a excerpovaním registrov do roku 1261 (koniec pontifikátu Alexandra IV.). Okrem toho sa venoval vyhľadaniu archívneho uloženia asi pätnástich listín do *Slovenského diplomatára* a prezretiu a excerpovaniu Liber Censuum Camerae Apostolicae z roku 1192. Pre Sedlákov *Slovenský registár* sa mu zas podarilo v Instrumenta miscellanea nájsť originál exkomunikačnej listiny Matúša Čáka Trenčianskeho z roku 1311.<sup>44</sup>

Pre zaujímavosť a na dokreslenie, nakoľko sa situácia za posledných osem rokov zmenila, malé porovnanie: Kým v správe o výskumnom pobyte v roku 1969 Marsina ešte otvorene spomínal svoje stretnutia s exilovými kňazmi a historikmi (Milan S. Ďurica, Michal Lacko, Félix J. Litva), v správe z roku 1977 už o takýchto kontaktoch, pochopiteľne, nie je ani zmienka. V Ríme sa podľa svojich slov stretol len s referentkou prijímacej organizácie (CNR), pracovníkmi vatikánskeho archívu a okrem nich už len s Giorgiom Mattiolim, ktorého poznal z Bratislavy, kde sa opakovane zúčastňoval na kurzoch Studia Academica Slovaca. Hoci sa poznali len zbežne, Mattioli Marsinovi pomohol v Ríme nájsť lacné ubytovanie, pozval ho na obed a odprevadil na železničnú stanicu. „Okrem tu spomenutých ľudí som s nikým nenadviazal nijaké kontakty a ani so mnou sa nik nepokúšal nadviazať kontakt.“ Tentoraz však Marsina neopomenul návštevu československého veľvyslanectva v Ríme. Dostal sa však len po vrátnicu, keďže príslušný referent nemal čas ho osobne prijať.<sup>45</sup>

Marsina druhý diel *Slovenského diplomatára*, ktorého príprava bola podstatným cieľom jeho študijných pobytov v Ríme v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch, napokon dokončil v roku 1979. Vyšiel tlačou o osem rokov neskôr, v roku 1987, vo vydavateľstve Obzor.<sup>46</sup> Na začiatku osemdesiatych rokov vo výskume v Ríme pokračoval. Bol tam v dňoch 29. septembra – 25. októbra 1980, opäť na základe dohody medzi ČSAV a CNR. V Tajnom vatikánskom archíve sa venoval získavaniu materiálu z Vatikánskych registrov

<sup>43</sup> A SAV, f. HÚ SAV, šk. č. 93. Návrh na vyslanie R. Marsinu na dvojtzáždňovú služobnú cestu do Talianska, 8. 4. 1975.

<sup>44</sup> Slovenský historický ústav v Ríme (SHÚR), Zbierka dokumentov. Richard Marsina: Výsledky doterajšieho bádania vedeckých a archívnych inštitúcií zo Slovenska v AVK a TVA, 14. 10. 1991; A SAV, f. Historický ústav Slovenskej akadémie vied II (HÚ SAV II), šk. č. 47. Správa R. Marsinu zo služobnej cesty do Talianska 23. 10. – 6. 11. 1977.

<sup>45</sup> A SAV, f. HÚ SAV II, šk. č. 47. Správa R. Marsinu zo služobnej cesty do Talianska 23. 10. – 6. 11. 1977.

<sup>46</sup> MARSINA, Richard (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Slovenský diplomatár. Tomus II. Inde ab a. MCCXXXV usque ad a. MCCLX*. Bratislava : Obzor, 1987.

pre pripravovaný tretí zväzok *Slovenského diplomatára* (1261 – 1272). Kratší čas strávil i štúdiom rukopisov vo vatikánskej knižnici. Uskutočňoval aj výskum v ústrednom jezuitskom archíve – Rímskom archíve Spoločnosti Ježišovej (Archivio Romano della Compagnia di Gesù), konkrétne k rokom 1694 – 1736. Bol zameraný hlavne na osobnosť Samuela Timona a jeho výsledky sa mali využiť pri riešení úlohy štátneho plánu *Náčrt dejín slovenskej historiografie*. Tému Timonovho diela sa venoval aj v Ústrednej národnej knižnici (Biblioteca Nazionale Centrale) a našiel tam prvé vydania jeho prác.<sup>47</sup>

Marsinovi, pracujúcemu na *Slovenskom diplomatári*, sa teda aj napriek sťažným podmienkam podarilo vycestovať na výskum do vatikánskeho archívu aj v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch. V prípade Vincenta Sedláka, pripravujúceho *Slovenský registár*, to však bolo inak, a to napriek opakovaným pokusom o dosiahnutie takejto cesty. Sedláka chcel ústav do Talianska vyslať už v roku 1970.<sup>48</sup> Cesta sa však neuskutočnila. Na rok 1974 bola plánovaná znovu, a to už na základe dohody s CNR.<sup>49</sup> Zahraničný odbor Ústrednej správy pracovísk SAV ju aj schválil v dĺžke dva týždne.<sup>50</sup> Do Ríma však ani vtedy necestoval, keďže sa objavili „komplikácie s vybavovaním vycestovacích formalít“.<sup>51</sup> Aj na rok 1976 figurovalo Sedlákovo meno v návrhu Historického ústavu SAV na zahraničné cesty (do Talianska na štyri týždne).<sup>52</sup> Ani na základe tohto plánu sa jeho cesta nekonala. O dva roky neskôr sa v rámci dohôd s CNR plánovala znovu, a to na štyri týždne. Opäť to nevyšlo a – ako sa uvádzalo vo výročnej správe o činnosti ústavu – „cesta sa z neznámych príčin nereализovala“.<sup>53</sup> Situácia sa zopakovala aj v roku 1981, keď bol opäť navrhovaný na cestu do Ríma.<sup>54</sup> Necestoval ani vtedy a Slovenská akadémia vied ho do konca osemdesiatych rokov do Talianska nevyslala. S výskumom mohol pokračovať až v roku 1990.<sup>55</sup>

V sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch sa popri výskume stredovekých materiálov v Tajnom vatikánskom archíve sporadicky realizovali aj ďalšie cesty orientované na štúdium v iných vatikánskych a talianskych archívoch a knižniciach. V decembri 1973 mohol na trojtýždňový pobyt do Ríma vycestovať Anton Vantuch. Tentoraz jeho cesta súvisela s ďalšou z tém, ktorými sa dlhodobo zaoberal – dejinami Trnavskej univerzity.<sup>56</sup> Bádala v Rímskom archíve Spoločnosti Ježišovej. Venoval sa tam katalógom, a to

<sup>47</sup> SHŮR, Zbierka dokumentov. Richard Marsina: Výsledky doterajšieho bádania vedeckých a archívnych inštitúcií zo Slovenska v AVK a TVA, 14. 10. 1991; A SAV, f. HÚ SAV II, šk. č. 48. Správa R. Marsinu zo služobnej cesty do Talianska 29. 9. – 25. 10. 1980.

<sup>48</sup> A SAV, f. HÚ SAV, šk. č. 90. List HÚ SAV Ústrednej hospodárskej správe pracovísk SAV, zahraničný odbor, 5. 2. 1970.

<sup>49</sup> A SAV, f. HÚ SAV, šk. č. 92. List HÚ SAV Ústrednej správe pracovísk SAV, zahraničný odbor, 29. 6. 1973.

<sup>50</sup> A SAV, f. HÚ SAV, šk. č. 93. List Ústrednej správy pracovísk SAV HÚ SAV, 13. 2. 1974.

<sup>51</sup> A SAV, f. HÚ SAV, šk. č. 93. List HÚ SAV Ústrednej správe pracovísk SAV, zahraničný odbor, 3. 1. 1975.

<sup>52</sup> A SAV, f. HÚ SAV II, šk. č. 47. List HÚ SAV Ústrednej správe pracovísk SAV, zahraničný odbor, 4. 7. 1975.

<sup>53</sup> A SAV, f. HÚ SAV II, šk. č. 12. Správa o činnosti HÚ SAV v roku 1978.

<sup>54</sup> A SAV, f. HÚ SAV II, šk. č. 48. Plán kultúrnych, školských a vedeckých stykov na rok 1981.

<sup>55</sup> SHŮR, Zbierka dokumentov. Richard Marsina: Výsledky doterajšieho bádania vedeckých a archívnych inštitúcií zo Slovenska v AVK a TVA, 14. 10. 1991.

<sup>56</sup> O Vantuchových výsledkoch v tejto oblasti pozri FRIMMOVÁ, Eva. Významné životné jubileum historika Antona Vantucha, s. 232.

najprv každoročne vydávaným *Catalogi annuales (breves)*. Následne študoval *Catalogi triennales*, ktoré vznikali každé tri roky a mali tri časti: *Catalogus primus* (životopisné údaje o jednotlivých jezuitoch), *Catalogus secundus* (osobné charakteristiky) a *Catalogus tertius* (hospodárske údaje). Ďalej okrem iného študoval zbierku *Epistolae generalium*, obsahujúcu kópie listov generála rakúskej provincii, niektorých priamo do Trnavy.<sup>57</sup> Vantuchovým cieľom v archíve bolo, prirodzene, čo najviac vybádať a objednať fotokópie dokumentov. Rozhovory politického charakteru s tamojšími pracovníkmi nenadväzoval. Následne preto musel v Slovenskej akadémii vied vysvetľovať zahraničnému odboru, že ako prvý československý bádateľ v tomto archíve to nepokladal za vhodné. Napokon, v prípade starého archivára Edmonda Lamalleho, ktorý mu pri výskume veľmi pomáhal, by to ani nebolo účelné. „Riaditeľ archívu je 73-ročný starec, odborník na dejiny vied, s ktorým sa o inom sotva dá hovoriť.“<sup>58</sup>

V septembri a októbri 1982 realizoval študijný pobyt v Taliansku na základe dohody s CNR Július Sopko,<sup>59</sup> samostatný vedecký pracovník oddelenia dejín feudalizmu Ústavu historických vied SAV (od roku 1982 nový názov pracoviska). Sopko bol v ústave odborníkom na stredoveké rukopisné knihy. Ako sa o ňom vyjadril jeho kolega Vladimír Matula, Sopkova úloha bola priekopnícka a jeho prvoradým zámerom „sprístupniť historiografii i iným disciplinám čo najkomplexnejší pohľad na všetky zachované rukopisné pamiatky slovenského stredoveku, uchované doma i v cudzine“.<sup>60</sup> S týmto dlhodobým úsilím súvisela aj jeho cesta do Talianska. Trvala dvadsaťpäť dní a hlavným cieľom bol výskum stredovekých rukopisných pamiatok so vzťahom k Slovensku v troch významných knižniciach v Taliansku a Vatikáne. Osobitne sa sústreďoval na podiel na tvorbe rukopisných pamiatok u slovenských vzdelancov, ktorí študovali na talianskych univerzitách a po návrate na Slovensko šíрили myšlienky poznačené humanizmom a renesanciou. V Apoštolskej vatikánskej knižnici sa okrem knižných fondov sústredil na detailné preskúmanie dvoch kódexov so vzťahom k Slovensku. V Ústrednej národnej knižnici v Ríme študoval odbornú kodikologickú literatúru a pomocou talianskych historikogeografických lexikónov a ďalších pomôcok sa snažil lokalizovať rukopisné pamiatky späť so Slovenskom. Treťou z knižníc, ktoré navštívil, bola vo Florencii

<sup>57</sup> A SAV, f. HÚ SAV, šk. č. 92. Správa A. Vantucha o služobnej ceste do Talianska 10. – 31. 12. 1973.

<sup>58</sup> A SAV, f. HÚ SAV, šk. č. 93. List A. Vantucha Ústrednej správe pracovísk SAV, zahraničný odbor, 19. 4. 1974.

<sup>59</sup> Július Sopko (1929 – 2020). Narodil sa v Blažiciach pri Košiciach. Ako verbistického novica v Nitre ho zasiahli protináboženské perzekúcie súvisiace s likvidáciou mužských reholí v roku 1950, vrátane pobytu v pomocných technických práporoch. Následne absolvoval štúdium klasickej filológie a histórie na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (1959) a pôsobil ako archivár v Štátnom slovenskom ústrednom archíve v Bratislave. Od roku 1965 bol pracovníkom Historického ústavu SAV v Bratislave. Bol priekopníkom v oblasti kodikológie, zaoberal sa výskumom slovenských stredovekých kódexov a rôznymi témami zo stredovekých i novovekých kultúrnych dejín. Podrobnejšie pozri HLAVAČKOVÁ, Miriam. Za PhDr. Júliusom Sopkom. CSc., zakladateľom slovenskej kodikológie. In *Slovenská archivistika*, roč. 50, 2020, č. 2, s. 287-289; MATULA, Vladimír. Jubileum historika (K šesťdesiatinám J. Sopka). In *Historický časopis*, roč. 37, 1989, č. 3, s. 487-488. O Júliusovi Sopkovi ako archivárovi pozri SEDLÁK, František. K šesťdesiatinám Júliusa Sopka. In *Slovenská archivistika*, roč. 24, 1989, č. 2, s. 207-209.

<sup>60</sup> MATULA, Vladimír. Jubileum historika, s. 487.

Biblioteca Medicea Laurenziana. Okrem iného sa tam venoval kódexom z obdobia renesancie, ktorých tvorcovia mali dôležitý vplyv na rukopisnú produkciu na Slovensku hlavne na prelome 15. a 16. storočia. Sopkov celkový záver z výskumu vyznel pozitívne: „Získané písomné podklady obohacujú naše poznanie v oblasti starších kultúrnych dejín Slovenska o nové poznatky, ktoré prispejú k vierohodnému hodnoteniu našich kultúrnych kontaktov s Talianskom v 2. pol. 15. stor.“<sup>61</sup>

Pri stanovovaní plánu medzinárodnej vedeckovýskumnej spolupráce na ôsmu päťročnicu (1986 – 1990) Ústav historických vied Slovenskej akadémie vied konštatoval, že vzhľadom na dovtedajší neuspokojivý stav výskumu archívnych prameňov v západných štátoch bude treba venovať väčšiu pozornosť výskumu v centrálnych archívoch týchto krajín (vrátane Talianska).<sup>62</sup> Výskum mal byť zameraný predovšetkým na novšie a najnovšie dejiny Slovenska a Československa.<sup>63</sup> Napriek tomu už pracovníci Ústavu historických vied SAV do konca osemdesiatych rokov žiadny výskumný pobyt v Taliansku neuskutočnili.

Okrem vedeckovýskumných úloh súviseli ďalšie cesty do Talianska v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch s účasťou na odborných podujatiach. Zástupca riaditeľa HÚ SAV Vladimír Matula<sup>64</sup> bol odborníkom na tému slovenského národného obrodzenia a aktívne sa angažoval v medzinárodných štruktúrach slavistov. Bol členom Medzinárodného komitétu slavistov a v októbri 1972 absolvoval desaťdňovú cestu do Ríma, kde sa spolu s českými odborníkmi Bohuslavom Havránkom a Slavomírom Wollmanom zúčastnil na 14. plenárnom zasadnutí tohto vrcholného orgánu slavistiky. Hlavnou úlohou stretnutia bola organizácia a príprava programu 7. medzinárodného zjazdu slavistov plánovaného na nasledujúci rok vo Varšave. Zúčastňoval sa na zasadnutiach pléna i historickej sekcie. Počas svojho pobytu navštívil okrem Ríma Florenciu a v rámci exkurzie ďalšie mestá Talianska: Spoleto, Assisi, Perugia, Urbino a Orvieto.<sup>65</sup>

Nasledujúci rok dostal príležitosť ísť do Talianska aktívne vystúpiť Ľudovít Holotík. Na prelome septembra a októbra 1973 zorganizoval región Furlansko-Júlske Benátky v meste Gorica (Gorizia) medzinárodné kultúrne stretnutie, venované téme strednej Európy a jej vývoja. Ministerstvo kultúry Slovenskej socialistickej republiky (SSR) vnímalo „dôležitosť a kultúrno-politický dosah“ tohto stretnutia, koncentrovaného hlavne na politický, kultúrny a sociálny vývoj v 19. a 20. storočí, vrátane otázok národného

<sup>61</sup> A SAV, f. HÚ SAV II, šk. č. 48. Správa J. Sopka o služobnej ceste do Talianska, 14. 9. – 8. 10. 1982.

<sup>62</sup> A SAV, f. HÚ SAV II, šk. č. 49. Plán medzinárodnej vedeckovýskumnej spolupráce na 8. päťročnicu.

<sup>63</sup> A SAV, f. HÚ SAV II, šk. č. 49. Správa o realizovaní úloh v oblasti zahraničných stykov ÚHV SAV v roku 1984 a stav v júni 1985, 17. 6. 1985.

<sup>64</sup> Vladimír Matula (1928 – 2011). Pochádzal z Dolného Ďuradu pri Leviciach. Do roku 1953 študoval na Historickej fakulte Moskovskej štátnej univerzity, potom pracoval na bratislavskej filozofickej fakulte. Od roku 1955 bol vedeckým pracovníkom Historického ústavu SAV v Bratislave (okrem niekoľkoročného obdobia na prelome päťdesiatych a šesťdesiatych rokov, keď viedol Slovenské národné múzeum v Martine). Vedecky sa venoval slovenským dejinám 19. storočia, predovšetkým so zameraním na otázky národného obrodzenia v slovanskom kontexte. Bližšie pozri HUČKO, Ján. Jubileum historika Vladimíra Matulu. In *Historický časopis*, roč. 36, 1988, č. 2, s. 332-334; BEDNÁROVÁ, Marcela. K jubileu historika a slavistu Vladimíra Matulu. In *Historický zborník*, roč. 18, 2008, č. 1, s. 236-239; BEDNÁROVÁ, Marcela. Za Vladimírom Matulom (1928 – 2011). In *Historický časopis*, roč. 59, 2011, č. 1, s. 184-186.

<sup>65</sup> A SAV, f. HÚ SAV, šk. č. 92. Správa V. Matulu o služobnej ceste do Talianska 10. – 19. 10. 1972.

uvedomovania a formovania národných štátov. Navrhlo preto predsedníctvu Slovenskej akadémie vied vyslať dvoch zástupcov slovenskej kultúry, ktorí by sa na ňom aktívne podieľali. Jedným z nich (popri Stanislavovi Šmatlákovi z Literárnovedného ústavu SAV) bol Ľudovít Holotík.<sup>66</sup> Na podujatí sa skutočne zúčastnil a predniesol tam prednášku.<sup>67</sup>

Pracovník oddelenia dejín feudalizmu Alexander Avenarius<sup>68</sup> uskutočnil na konci apríla a začiatku mája 1987 dvanásťdňovú cestu do Spoleta. Zúčastnil sa na sympóziu v rámci 35. ročníka týždňa stredovekých štúdií. Usporiadalo ho Talianske stredisko pre výskum raného stredoveku (Centro Italiano di Studi Sull'Alto Medioevo), ktorého riaditeľ Ovidio Capitani naň Avenariusu pozval. Podujatie, na ktorom sa zúčastnilo približne päťdesiat bádateľov a podobný počet mladých štipendistov, prevažne z Talianska, sa venovalo problematike ranostredovekých stepných národov (Hunov, Avarov, Maďarov), a to z historického, archeologického, kulturologického či jazykovedného pohľadu. Avenarius vystúpil s referátom o štruktúre a organizácii stepných národov, v ktorom sa snažil zvýrazniť význam Slovanov pre budovanie štátnosti, kultúry a hospodárstva týchto národov.<sup>69</sup> Avenarius bol v Taliansku aj v nasledujúcom roku. Sedemnášťdňová cesta sa uskutočnila od polovice apríla do začiatku mája 1988. Na pozvanie z Bolonskej univerzity tam predniesol prednášku na tému Avarov ako problému byzantskej politiky a diplomacie. Okrem toho sa zúčastnil v Ravenne na sympóziu pri príležitosti tisícročnice prijatia kresťanstva v Rusku. Mal na nej referát o počiatkoch transformácie byzantského vplyvu v Rusku v 11. storočí. Tretia prednáška, ktorú predniesol počas svojej cesty, odznela v San Maríne. Jej témou boli začiatky ruskej kultúry.<sup>70</sup>

V roku pádu komunistického režimu navštívil Taliansko opäť Vladimír Matula a podobne ako pred sedemástimi rokmi to súviselo s aktivitami Medzinárodného komitétu slavistov, ktorého bol Matula viceprezidentom. Sedemdnňovú cestu v septembri 1989 využil na rozhovory s talianskymi slavistami o zameraní 11. medzinárodného zjazdu slavistov, pripravovaného na rok 1993 v Bratislave. V Pise rokoval s prezidentom Talianskej asociácie slavistov Giuseppem Dell'Agatom a vo Florencii sa zúčastnil na stretnutí vedenia tejto asociácie, ktorá v Taliansku plnila funkciu národného komitétu slavistov. Mal pripravenú aj vedeckú prednášku, ktorú však nepredniesol, keďže sa v tom čase ešte na univerzitách po prázdninách nezačalo štúdium.<sup>71</sup>

<sup>66</sup> A SAV, f. HÚ SAV, šk. č. 92. List MK SSR predsedníctvu SAV, 23. 8. 1973.

<sup>67</sup> A SAV, f. HÚ SAV, šk. č. 21. Správa Ľ. Holotíka o činnosti za rok 1973, 5. 12. 1973.

<sup>68</sup> Alexander Avenarius (1942 – 2004). Narodil sa v Martine. Na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave absolvoval v roku 1964 štúdium archívniectva. Pôsobil v Ústave dejín európskych socialistických krajín SAV v Bratislave a venoval sa dejinám Avarov. Ako dôsledok normalizačného vývoja sa musel vzdať vedeckého pôsobenia a zamestnal sa v pamiatkovom ústave v Bratislave. Od roku 1984 pracoval v Ústave historických vied SAV v Bratislave a zaoberal sa byzantskými dejinami. Podrobnejšie pozri LUKAČKA, Ján. Za profesorom PhDr. Alexandrom Avenariusom, CSc. In *Historický časopis*, roč. 53, 2005, č. 1, s. 215–216.

<sup>69</sup> A SAV, f. HÚ SAV II, šk. č. 50. Správa A. Avenariusu o priebehu a výsledkoch služobnej cesty do zahraničia 21. 4. – 2. 5. 1987.

<sup>70</sup> A SAV, f. HÚ SAV II, šk. č. 51. Správa A. Avenariusu o priebehu a výsledkoch služobnej cesty do zahraničia 15. 4. – 1. 5. 1988.

<sup>71</sup> A SAV, f. HÚ SAV II, šk. č. 51. Správa V. Matulu o priebehu a výsledkoch cesty do zahraničia, 11. – 17. 9. 1989.



Druhým významným spôsobom bádania slovenských odborníkov v talianskych archívoch boli cesty predstaviteľov slovenského archívnictva a pracovníkov štátnych archívov. Študijné cesty do cudzích krajín boli vo všeobecnosti podstatnou aktivitou, realizovanou archívnu správou z hľadiska medzinárodnej spolupráce. Ich cieľom bolo študovať pramene k slovenským dejinám v zahraničných archívoch a uskutočniť ich súpis. Na to nadväzujúcim krokom bolo zabezpečenie vytvorenia mikrofilmov dokumentov, ich uloženie v Štátnom slovenskom ústrednom archíve v Bratislave a následné prístupnenie bádateľom.<sup>72</sup> Na realizáciu týchto ciest sa do výraznej miery využívali možnosti, ktoré vytvárali jednotlivé kultúrne dohody, ktoré Československo uzavrelo s inými krajinami. Išlo predovšetkým o krajiny socialistického bloku, prirodzene najmä Maďarsko, no aj ďalšie – Sovietsky zväz, Poľsko, Rumunsko, Bulharsko či Nemecká demokratická republika.

Pre rozvoj možností systematického pôsobenia v talianskych archívoch pre slovenských archívárov sa dlhodobo ukazovalo ako dôležité uzavrieť kultúrnu dohodu aj medzi Československom a Talianskom. Keď sa v roku 1965 konštituovala československo-talianska komisia historikov, medzi jej členov boli zaradení aj zástupcovia archívnictva z oboch krajín (za Československo to bol vedecký vedúci Archívnej správy ministerstva vnútra v Prahe Zdeněk Šamberger). Súčasťou zasadnutia komisie v Ríme v marci 1966 bolo aj rokovanie medzi predstaviteľmi archívnictva. Predstavitelia talianskeho archívnictva síce aj za danej situácie súhlasili so spoluprácou, spočívajúcou vo výmene informácií, mikrofilmov a v obmedzenej podobe aj pracovníkov na recipročnej báze, dali však najavo, že pre systematickú výmenu archívárov je dôležité uzavretie kultúrnej dohody, a dokiaľ k nemu nepríde, spolupráca môže sotva nadobudnúť potrebné rozmery.<sup>73</sup>

Situácia sa významne zmenila, keď bola v roku 1971 napokon uzavretá československo-talianska kultúrna dohoda. Bolo v nej vyslovené pranie vlád uľahčiť a rozvíjať vzájomnú spoluprácu a výmenu okrem iného aj v oblasti vedy. Otázka vedeckých vzťahov mala v dohode významné miesto. Strany sa zaviazali rozvíjať spoluprácu a umožňovať uzavieranie priamych dohôd medzi vysokými školami, výskumnými a vedeckými inštitúciami oboch krajín, a preto podporovať výmenu výskumných pracovníkov a ďalších osobností z vedeckej oblasti, pozvaných do druhej krajiny na štúdium alebo na zdokonalenie a na prednášky v ich odbore, ako aj uskutočňovanie spoločných štúdií, umožňovať na základe vzájomnosti prístup do kultúrnych a vedeckých inštitúcií, knižníc, archívov a múzeí, podporovať účasť vedcov a odborníkov na kongresoch či zasadaniach na svojom území. Zmluvné strany sa dohodli aj napomáhať v rámci možnosti výmenu vedeckej literatúry a podporovať prekladanie a vydávanie najvýznamnejších diel autorov druhej krajiny v oblasti vedy. V dohode bola upravená aj spolupráca v oblasti archívnictva a vytvorila tak základný rámec pre výskumné cesty slovenských archívárov do Ríma a ďalších talianskych miest. V dohode sa strany okrem iného dohodli umožňovať na základe

<sup>72</sup> Slovenský národný archív, Bratislava (SNA), f. Slovenská archívna správa (SAS), šk. č. 198. Komentár k prehľadu o uskutočnených cestách do zahraničia za rok 1973 a prvý polrok 1974, 26. 8. 1974.

<sup>73</sup> A MZV ČR, f. TO – O Itálie 1965 – 1968, šk. č. 2. Správa o 2. zasadnutí zmiešanej komisie historikov ČSSR – Taliansko v Ríme 15. – 20. 3. 1966.

vzájomnosti prístup do archívov, ako aj podporovať spoluprácu a priame dohody medzi archívmi oboch krajín výmenou archívárov, publikácií, mikrofilmov, požičiavaním dokumentačného materiálu a usporadúvaním výstav dokumentov.<sup>74</sup>

Slovenskí archivári sa však o možnosti výskumu v Ríme a nadviazanie kontaktov s talianskymi a vatikánskymi partnermi aktívne zaujímali ešte pred uzavretím kultúrnej dohody. Na prelome šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov sa v Slovenskej archívnej správe Ministerstva vnútra Slovenskej socialistickej republiky (MV SSR) ešte uvažovalo aj o uskutočnení hĺbkového prieskumu vo vatikánskych archívoch, zameraného na archívny materiál k dejinám Slovenska v 8. – 16. storočí.<sup>75</sup> Posunúť tieto myšlienky bližšie k realizácii mala trojtýždňová služobná študijná cesta zástupcov Slovenskej archívnej správy do Talianska. Udialo sa to v čase, keď sa ako dôsledok federalizácie Československa v roku 1969 rozširovali aj zahraničné styky slovenských archívárov. Kým dovtedy boli ich študijné cesty do iných krajín málo časté a obmedzené zväčša na Maďarsko, na prelome šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov sa výrazne rozcestovali, a to nielen po krajinách socialistického bloku, ale aj na Západ. Takto sa realizovala aj návšteva Talianska, o ktorej Mária Stieberová v *Slovenskej archivistike* napísala, že to bola „ojedinelá, mimoriadne zaujímavá študijná cesta“.<sup>76</sup>

Zloženie delegácie na cestu, plánovanú pôvodne na prvý polrok 1970, sa v priebehu príprav menilo. Do trojčlennej zostavy chcel riaditeľ archívnej správy Jozef Chreňo zaradiť aj riaditeľa Okresného archívu v Banskej Bystrici Ctibora Matulaya, ktorý na to mal požadované odborné i osobnostné predpoklady. Popri dlhodobých skúsenostiach v archívnictve a erudícii v paleografii disponoval aj jazykovými znalosťami – ovládal okrem latinčiny aj taliančinu, francúzštinu a nemčinu.<sup>77</sup> Narazil však na nesúhlas Okresného národného výboru v Banskej Bystrici, ktorého odbor vnútorných vecí vo februári 1970 „po prekonzultovaní s príslušnými orgánmi“ bez bližšieho zdôvodnenia Matulayovu cestu neodporučil.<sup>78</sup> Napokon do Talianska v dňoch 28. novembra – 18. decembra 1970 vyslala archívna správa iba vedúceho svojho prvého oddelenia Jozefa Mazúra<sup>79</sup> a riaditeľa Štátneho slovenského ústredného archívu v Bratislave Michala Kušíka.<sup>80</sup>

<sup>74</sup> Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 84/1973 Zb. z 22. 5. 1973 o Kultúrnej dohode medzi vládou Československej socialistickej republiky a vládou Talianskej republiky.

<sup>75</sup> SNA, f. SAS, šk. č. 120. List Slovenskej archívnej správy MV SSR Odboru vnútorných vecí ONV v Banskej Bystrici, 10. 3. 1970.

<sup>76</sup> STIEBEROVÁ, Mária. Zahraničné študijné cesty slovenských archívárov v rokoch 1969 a 1970. In *Slovenská archivistika*, roč. 6, 1971, č. 1, s. 201-204.

<sup>77</sup> SNA, f. SAS, šk. č. 120. List Slovenskej archívnej správy MV SSR Odboru vnútorných vecí ONV v Banskej Bystrici, 10. 3. 1970.

<sup>78</sup> SNA, f. SAS, šk. č. 120. List Odboru vnútorných vecí ONV v Banskej Bystrici Slovenskej archívnej správy MV SSR, 23. 2. 1970.

<sup>79</sup> Jozef Mazúr (1919 – 1973). Pochádzal z Trnavy. Na bratislavskej filozofickej fakulte študoval klasickú filológiu a slovenčinu (neskôr externe aj archívnictvo). Po vysokoškolskom štúdiu pôsobil ako stredoškolský pedagóg. Archívnu prax začal ako pracovník mestského archívu v Trnave. Po vzniku Slovenskej archívnej správy sa v roku 1954 stal jej zamestnancom a pracoval tam až do predčasnej smrti. Bližšie pozri KUŠÍK, Michal. Za Jozefom Mazúrom 6. 2. 1919 – 14. 3. 1973. In *Slovenská archivistika*, roč. 8, 1973, č. 1, s. 5-6.

<sup>80</sup> Michal Kušík (1915 – 2000). Pochádzal z obce Horná Ždaňa (neďaleko Žiaru nad Hronom). Na Slovenskej univerzite v Bratislave vyštudoval históriu a klasickú filológiu. Pôsobil v Bratislave ako stredoškolský učiteľ



Jedným z cieľov ich pobytu bolo oboznámiť sa s organizáciou a prácou štátnych archívov, archívnu metodikou a vzdelávaním. Napriek tomu, že išlo zo strany Slovenskej archívnej správy o jednostrannú akciu, ktorá nebola založená na medziarchívnej výmene, ani medzištátnej kultúrnej dohode, boli Kušík s Mazúrom všade vítaní s veľkou ochotou, „takmer ako oficiálni delegáti československého archívnictva“. Boli prijatí generálnym riaditeľom talianskeho archívnictva Giulio Rissom a ďalšími predstaviteľmi Generálneho riaditeľstva archívov, navštívili Štátny archív v Ríme a podrobne sa oboznámili aj s činnosťou talianskych dvojročných archívnych škôl. Niekoľko dní zo svojho pobytu strávili mimo Ríma a navštívili štátne archívy v Benátkach, vo Florencii a v Neapole.<sup>81</sup>

Okrem spoznania činnosti talianskych štátnych archívov mali Kušík s Mazúrom ako ďalší z cieľov sondovať možnosť štúdia prameňov k starším dejinám Slovenska v TVA. Prijal ich prefekt archívu Martino Giusti. Počas niekoľkých dní, ktoré v tomto archíve strávili, sa zbežne oboznámili s jeho fungovaním, študovali literatúru a archívne pomôcky, na základe ktorých sa snažili spoznať hlavné celky archívu. Nazretím do komplikovaného chodu archívu zistili, že pre štúdium v ňom je potrebná jeho dobrá znalosť a dlhší čas na bádanie, takže je potrebné, aby sa bádateľ naň už doma kvalitne pripravil preštudovaním dostupnej literatúry. Konštatovali, že TVA má významné miesto medzi veľkými európskymi archívami vo vzťahu k politickým dejinám. V nadväznosti na niekdajšiu existenciu Československého historického ústavu v Ríme prišli k záveru: „Preto by nebolo chybou pomýšľať v budúcnosti na určitú formu obnovy výskumu vo vatikánskom archíve a pokračovať v základných edičných prácach pre potreby našich starších dejín.“ Celkovo výsledky svojej študijnej cesty do Talianska jej účastníci zhodnotili veľmi kladne: „Ako prvá cesta slovenských archivárov do Talianska znamená pre nás veľa v tom zmysle, že sme získali dosť podrobný obraz o archívnictve krajiny, ktorá má vo svete dávnu tradíciu v tejto oblasti.“ Význam cesty videli aj v propagácii československého archívnictva a v jeho rámci „za hranicami nie veľmi známeho archívnictva slovenského“ a vnímali možnosť využívať tento prínos v nasledujúcich medzinárodných kontaktoch.<sup>82</sup>

Záujem medzi slovenskými archivármi venovať sa výskumu v Taliansku a vo Vatikáne nepochybne existoval aj naďalej. Keď sa v roku 1972 v Slovenskej archívnej správe MV SSR pripravoval dlhodobý perspektívny plán zahraničných ciest, viaceré slovenské archívy prejavili záujem vyslať svojich pracovníkov aj do Talianska. Napríklad Okresný archív v Banskej Bystrici zaradil Taliansko medzi krajiny s archívami, kde sa

---

a od roku 1949 pracoval v Pôdohospodárskom archíve. V roku 1954 sa stal vedeckým vedúcim Slovenskej archívnej správy. Od roku 1968 bol riaditeľom Štátneho slovenského ústredného archívu v Bratislave. Vo funkcii zostal do roku 1980. Aktívne vedecky pracoval a publikoval v oblasti archívnictva. Bližšie pozri ČECHOVÁ, Gabriela. K šedesiatinám PhDr. Michala Kušíka, CSc. In *Archivní časopis*, roč. 25, 1975, č. 3, s. 155-156; KOSTICKÝ, Bohumír. K životnému jubileu PhDr. Michala Kušíka, CSc. In *Slovenská archivistika*, roč. 10, 1975, č. 1, s. 122-126; MARSINA, Richard. Nezabúdajme na Michala Kušíka (1915 – 2000) a jeho dielo. Storočnica archivára a historika. In *Historický zborník*, roč. 25, 2015, č. 2, s. 159-163.

<sup>81</sup> SNA, f. SAS, šk. č. 120. Správa zo služobnej cesty M. Kušíka a J. Mazúra 28. 11. – 28. 12. 1970.

<sup>82</sup> SNA, f. SAS, šk. č. 120. Správa zo služobnej cesty M. Kušíka a J. Mazúra 28. 11. – 28. 12. 1970.

nachádzajú dokumenty týkajúce sa dejín mesta a okresu Banská Bystrica. Osobitne zmienil Štátny archív v Benátkach (Archivio di Stato di Venezia).<sup>83</sup> Archív mesta Bratislavy navrhol počítať s tým, aby jeho riaditeľ Vladimír Horváth mohol bádať okrem Rakúska perspektívne aj v Taliansku, kde by skúmal pramene k najstarším dejinám Bratislavy.<sup>84</sup> Záujem o bádanie v Taliansku, popri ďalších krajinách, prejavil aj pracovník Ústredného banského archívu v Banskej Štiavnici Štefan Buzalka.<sup>85</sup>

Slovenská archívna správa si bola naďalej vedomá aj potreby uskutočňovať výskum vo vatikánskom archíve. Keď sa na ňu v apríli 1973 obrátilo Vedecké kolégium histórie SAV s dotazníkom, kde bola okrem iného otázka, kam by okrem dovtedajšieho stavu chcela poslať svojich pracovníkov na výskum, uviedla medzi takými krajinami aj Taliansko s tým, že by bolo potrebné realizovať výskum a súpis prameňov k starším dejinám Slovenska vo vatikánskom archíve.<sup>86</sup>

Jednotlivé konkrétne programy kultúrnych výmen vychádzajúce z kultúrnej dohody z roku 1971, ktoré dohodla zmiešaná československo-talianska komisia vždy na trojročné obdobie (prvýkrát od roku 1973), sa osobitne venovali aktivitám v oblasti archívniectva. Okrem spolupráce medzi štátnymi archívami, napríklad v podobe výmeny informácií, publikácií či kópií dokumentov, určovali aj podmienky výmenných pobytov archivárov. V priebehu sedemdesiatych a osemdesiatych rokov bolo Archívnu správu Ministerstva vnútra SSR na základe kultúrnej dohody s Talianskom vyslaných na študijné cesty do talianskych archívov celkovo deväť slovenských odborníkov v oblasti archívniectva. Bádali v štátnych archívoch v Ríme i v iných mestách krajiny.

Vôbec prvú študijnú cestu slovenského archivára na základe kultúrnej dohody s Talianskom podnikol v dňoch 6. – 18. novembra 1977 Jozef Kočiš,<sup>87</sup> ktorý bol dlhoročným riaditeľom Štátneho oblastného archívu v Bytči. Realizoval ju z poverenia Archívnej správy MV SSR a v súčinnosti s Ministerstvom kultúry SSR. Jeho cieľom bol orientačno-informatívny výskum o prítomnosti Slovákov v Štátnom archíve v Ríme. V rámci toho sa venoval predovšetkým výskumu celkov Camerale I a Camerale II a snažil sa v nich identifikovať dokumenty vo vzťahu k strednej Európe a zvlášť k Slovensku. Osobitnú pozornosť venoval dokumentom Univerzity v Ríme, kde

<sup>83</sup> SNA, f. SAS, šk. č. 151. List Okresného archívu v Banskej Bystrici Slovenskej archívnej správe, 31. 1. 1972.

<sup>84</sup> SNA, f. SAS, šk. č. 151. List Archívu mesta Bratislavy Slovenskej archívnej správe, 15. 2. 1972.

<sup>85</sup> SNA, f. SAS, šk. č. 151. List Ústredného banského archívu v Banskej Štiavnici Slovenskej archívnej správe, 10. 2. 1972.

<sup>86</sup> SNA, f. SAS, šk. č. 177. List Slovenskej archívnej správy MV SSR Vedeckému kolégiu histórie SAV, 20. 4. 1973.

<sup>87</sup> Jozef Kočiš (1928 – 2013). Narodil sa v Starej Ďali. Po štúdiu na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave pracoval v rokoch 1953 – 1955 v Štátnom slovenskom ústrednom archíve v Bratislave. V roku 1955 bol vymenovaný na čelo Štátneho archívu v Bytči a v tejto funkcii pôsobil až do začiatku deväťdesiatych rokov. Okrem organizačnej a riadiacej archívnej činnosti sa venoval aj vedeckovýskumným aktivitám v oblasti archívniectva a histórie, a to nielen vo vedeckej, ale aj v popularizačnej podobe. Bližšie pozri HOLLÁ, Helena. Archivár a historik Jozef Kočiš (28. 1. 1928 Hurbanovo – 4. 1. 2013 Trenčín). In *Fórum archivárov*, roč. 27, 2018, č. 1, s. 62-65; HOLLÁ, Helena. Jozef Kočiš – jeden zo zakladateľov moderného slovenského archívniectva. In *Slovenská archivistika*, roč. 48, 2013, č. 2, s. 79-102; SPIRITZA, Juraj. PhDr. Jozef Kočiš, CSc. šesťdesiatročný. In *Slovenská archivistika*, roč. 22, 1987, č. 2, s. 224-226; STIEBEROVÁ, Mária. K sedemdesiatinám PhDr. Jozefa Kočiša, CSc. In *Slovenská archivistika*, roč. 32, 1997, č. 2, s. 186-187.

pôsobili aj slovenskí študenti a pedagógovia. Skúmal ich – vzhľadom na časové limity a veľké množstvo písomností – formou sondáže a načrtoval ďalšie možnosti výskumu v budúcnosti. V archíve Kočiš rokoval o odborných archívnych otázkach aj s jeho riaditeľom Eliom Lodolinim, pozrel si depoty a niektoré ďalšie priestory, vrátane knižnice. Podrobne preštudoval desiatky zväzkov inventárnych pomôcok s cieľom skúmať obsahovú náplň fondov i metodiku inventárov (prišiel k záveru, že slovenské archívne inventáre sú na vyššej odbornej úrovni). Počas pobytu v Ríme navštívil aj Generálne riaditeľstvo archívov a rokoval s generálnym riaditeľom Marcellom Del Piazzom. Záverom jeho cesty bolo jednoznačné odporúčenie, aby systematické bádanie v talianskych archívoch (v Ríme i mimo neho) bolo súčasťou trvalého programu výskumu a súpisu slovaciek realizovaného v zmysle pracovnej náplne Archivnej správy Ministerstva vnútra SSR.<sup>88</sup>

V nasledujúcom roku bol v Taliansku Peter Kartous<sup>89</sup> z Archivnej správy Ministerstva vnútra SSR. Študijnú cestu v dňoch 11. – 22. septembra 1978 uskutočnil z poverenia archívnej správy a v súčinnosti s ministerstvom kultúry. V Ríme sa oboznámil s činnosťou a organizáciou talianskeho archívnictva a stretol sa s generálnym riaditeľom Marcellom Del Piazzom. Absolvoval krátku návštevu vatikánskeho archívu a knižnice i archívu ministerstva zahraničných vecí, predovšetkým sa však sústredil na štúdium v Štátnom ústrednom archíve (Archivio Centrale dello Stato). Na stretnutí s jeho superintendentom Renatom Grispom sa oboznámil so štruktúrou fondov archívu a technickými podmienkami štúdia. Navštívil depoty i spoločenské priestory archívu. Študoval registratúrne a archívne pomôcky vytypovaných archívnych fondov z činnosti talianskych ústredných orgánov, ako boli Predsedníctvo rady ministrov, ministerstvá vojny, vnútra, ľudovej kultúry, priemyslu a obchodu, spojov. Na základe toho pristúpil aj k štúdiu archívnych materiálov, kde predpokladal prítomnosť dokumentov týkajúcich sa dejín Rakúsko-Uhorska, respektíve Československa. V knižnici archívu si preštudoval aj sprievodcov po iných talianskych štátnych archívoch a prišiel k záveru, že bude potrebné uskutočniť prieskum archívnych fondov hlavne v Benátkach, Janove a Turíne. Celkovo študijná cesta Kartousa podnietila ku konštatovaniu, že systematický výskum v talianskych archívoch, ktorý slovenskí a českí archivári a historici začali v uplynulých rokoch, prináša pozitívne výsledky a treba v ňom pokračovať.<sup>90</sup>

---

<sup>88</sup> SNA, f. Ministerstvo vnútra Slovenskej socialistickej republiky (1961) 1969 – 1992, Archivná správa Ministerstva vnútra Slovenskej socialistickej republiky (MV SSR, AS MV SSR), šk. č. 257. Správa o študijnej ceste J. Kočiša 6. – 18. 11. 1977; ŠPANKOVÁ, Mária. Zahraničné študijné cesty archivárov Slovenskej socialistickej republiky v roku 1977. In *Slovenská archivistika*, roč. 12, 1977, č. 2, s. 185.

<sup>89</sup> Peter Kartous (1943). Narodil sa v Bratislave a štúdium na filozofickej fakulte tam absolvoval v roku 1965. Ako archivár začínal v bratislavskom mestskom archíve. V archívnej správe pracoval od roku 1969 a v roku 1978 sa stal jej riaditeľom. Funkciu zastával do roku 2008. Okrem riadiacej a organizačnej činnosti a aktivít v medzinárodnej spolupráci sa venoval aj vedeckej a publikačnej činnosti v oblasti archívnictva a pomocných vied historických, predovšetkým heraldiky. Bližšie pozri VRTEL, Ladislav. Jubileum PhDr. Petra Kartousa, CSc. In *Slovenská archivistika*, roč. 38, 2003, č. 2, s. 3-5.

<sup>90</sup> SNA, f. MV SSR, AS MV SSR, šk. č. 258. Správa o študijnej ceste P. Kartousa 11. – 22. 9. 1978; ŠPANKOVÁ, Mária. Medzinárodná spolupráca a zahraničné styky archivárov SSR v roku 1978. In *Slovenská archivistika*, roč. 14, 1979, č. 1, s. 198-199.

Na Kartousov výskum nadviazal o rok neskôr Jozef Watzka,<sup>91</sup> ktorý bol riaditeľom Štátneho oblastného archívu v Bratislave. Svoju pracovnú cestu, vykonanú v dňoch 26. novembra – 8. decembra 1979 z poverenia archívnej správy, zameral na štúdium v Štátnom ústrednom archíve v Ríme. S cieľom pokračovať vo vyhľadávaní dokumentov viažucich sa na dejiny Slovenska sa zameral hlavne na fondy, ktoré pre ďalšie bádanie vytypoval Peter Kartous. Bolo to predovšetkým Ministerstvo vnútra – generálne riaditeľstvo verejnej bezpečnosti, kde v oddelení venovanom prvej svetovej vojne narazil na písomnosti týkajúce sa organizovania československých légii v Taliansku v rokoch 1917 a 1918, no aj protirakúskej propagandy zameranej na rozbitie habsburskej monarchie a vytvorenie československého štátu. Vzhľadom na ich význam pre československú historiografiu odporučil do budúcnosti ich kompletné mikrofilmovanie. V tomto oddelení identifikoval aj početné dokumenty k svetovým dejinám robotníckeho hnutia, ktoré sa však slovenských a českých dejín týkali len nepriamo. Okrem toho sa pri výskume zamerl na pozostalosti dôležitých osobností talianskeho verejného života a v niektorých z nich našiel správy týkajúce sa územia Československa. Pri odporúčaníach k ďalšiemu výskumu zdôraznil potrebu venovať sa okrem Rímu aj archívom v Benátkach, Janove, Luce a Turíne.<sup>92</sup>

V systematickom súpise prameňov k dejinám Slovenska sa pokračovalo v Štátnom ústrednom archíve v Ríme aj v roku 1980. Tentoraz tam v dňoch 14. – 28. septembra podnikla študijnú cestu Mária Stieberová,<sup>93</sup> ktorá pracovala ako vedúca odborná referentka archívnej správy. Snažila sa systematicky preskúmať dostupné archívne pomôcky okrem tých, ktoré dva roky predtým preštudoval Peter Kartous. Prezrela celkovo šesťdesiatšesť pomôcok k devätnástim fondom. Videla v tom zavŕšenie etapy prieskumu archívnych pomôcok v tomto archíve, takže sa pre budúcnosť otvorila možnosť realizovať priamo štúdium prameňov vo fondoch, v ktorých bol podľa preskúmaných pomôcok zaznamenaný výskyt dokumentov k dejinám Slovenska. Išlo konkrétne o Predsedníctvo rady ministrov v rokoch 1876 – 1954 a deväť jednotlivých talianskych ministerstiev. Stieberová študovala

---

<sup>91</sup> Jozef Watzka (1927 – 1990). Pochádzal z Trnavy. Po štúdiu histórie a filozofie na bratislavskej filozofickej fakulte sa vydal na celoživotnú dráhu archívára. Jej začiatky boli spojené s treňčianskou pobočkou Pôdohospodárskeho archívu. Väčšinu svojho profesijného života strávil ako riaditeľ Štátneho archívu v Bratislave (neskôr Štátneho oblastného archívu v Bratislave). Do funkcie nastúpil v roku 1955 a zastával ju do roku 1988. V nasledujúcom roku sa stal výskumným pracovníkom Štátneho ústredného archívu SSR v Bratislave, kde zostal pôsobiť do smrti. Bol publikačne aktívny predovšetkým v oblasti hospodárskych dejín. Bližšie pozri KUŠÍK, Michal. Životné jubileum PhDr. Jozefa Watzku, CSc. In *Slovenská archivistika*, roč. 22, 1987, č. 2, s. 221-224; SEDLÁK, František. Za Jozefom Watzkom (1927 – 1990). In *Slovenská archivistika*, roč. 25, 1990, č. 2, s. 204-205.

<sup>92</sup> SNA, f. MV SSR, AS MV SSR, šk. č. 258. Správa o študijnej ceste J. Watzku 26. 11. – 8. 12. 1979; ŠPANKOVÁ, Mária. Pracovné cesty archívárov v SSR do zahraničia a medzinárodná spolupráca v roku 1979. In *Slovenská archivistika*, roč. 15, 1980, č. 1, s. 203.

<sup>93</sup> Mária Stieberová (1940 – 2017). Pochádzala z Bratislavy. Po štúdiu archívniectva, ktoré na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave absolvovala v roku 1962, pracovala v Štátnom slovenskom ústrednom archíve v Bratislave. V roku 1969 sa stala pracovníčkou Slovenskej archívnej správy. V tomto orgáne, resp. v jeho nástupcoch, pracovala až do dôchodku. Vedeckovýskumne sa venovala okrem archívniectva predovšetkým téme dejín Bratislavy. Bližšie pozri KARTOUS, Peter. Životné jubileum PhDr. Márie Stieberovej, CSc. In *Slovenská archivistika*, roč. 35, 2000, č. 2, s. 214-218.

aj archívne dokumenty nachádzajúce sa vo fonde Ministerstvo vojny, konkrétne v jeho časti Cenzúrny úrad 1915 – 1920.<sup>94</sup>

Štvrtým slovenským archívárom, ktorého archívna správa vyslala na výskum do Štátneho ústredného archívu v Ríme, bol Peter Draškaba,<sup>95</sup> ktorý bol jej pracovníkom od roku 1972. Cestu vykonal rok po Stieberovej výskume, v dňoch 13. – 25. septembra 1981. Opäť sa vrátil k archívnym pomôckam, no predovšetkým sa venoval štúdiu archívnych dokumentov z fondu Predsedníctvo rady ministrov zameraných na prvú svetovú vojnu a mohol konštatovať výskyt dôležitých prameňov vo vzťahu k slovenským a českým dejinám. Draškaba mal pôvodne zámer začať v Ríme aj s informatívnym archívnym výskumom v Historicko-diplomatickom archíve (Archivio storico diplomatico) na ministerstve zahraničných vecí, zameraným na československý odboj v prvej svetovej vojne. To mu napokon napriek podaniu oficiálnej písomnej žiadosti neumožnili, podrobne sa však aspoň zoznámil s inventármi k dokumentom diplomatického archívu za obdobie rokov 1931 – 1945. V Ríme študoval aj sprievodcu po archívnych fondoch Štátneho archívu v Benátkach a vytypoval fondy, ktoré by tam mohli byť zaujímavé pre výskum prameňov k slovenským dejinám.<sup>96</sup>

Peter Draškaba po skončení svojej študijnej cesty do Ríma konštatoval, že heuristiku prameňov v ústrednom archíve možno považovať za ukončenú a ďalší systematický výskum treba smerovať na iné štátne archívy či už v Ríme, alebo iných mestách, predovšetkým v Benátkach.<sup>97</sup> A tak keď sa po niekoľkoročnej prestávke zástupcovia archívnej správy vrátili k študijným cestám do Talianska, uskutočňovali v druhej polovici osemdesiatych rokov výskum v archívoch mimo hlavného mesta. Začalo sa naozaj Benátkami, kde v roku 1987 bádali v štátnom archíve dve slovenské archívárky. Boli to Hedviga Hudáková<sup>98</sup> z Archívu hlavného mesta SSR Bratislavy a Mária Španková z archívnej správy. Študovali archívne pomôcky – sprievodcu a inventáre k fondom

---

<sup>94</sup> SNA, f. MV SSR, AS MV SSR, šk. č. 259. Správa o študijnej ceste M. Stieberovej 14. – 28. 9. 1980; ŠPANKOVÁ, Mária. Zahraničné cesty archívárov SSR v roku 1980. In *Slovenská archivistika*, roč. 16, 1981, č. 2, s. 212.

<sup>95</sup> Peter Draškaba (1945). V roku 1968 vyštudoval históriu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a nastúpil na Fakultu architektúry Slovenskej vysokej školy technickej v Bratislave. Od roku 1972 pracoval v Slovenskej archívnej správe. Od roku 1988 bol riaditeľom Štátneho oblastného archívu v Bratislave. Od roku 1999 zastával funkciu riaditeľa Slovenského národného archívu. Bližšie pozri KARTOUS, Peter. Životné jubileum PhDr. Petra Draškabu. In *Slovenská archivistika*, roč. 40, 2005, č. 2, s. 192-193; ŠÁNIKOVÁ, Mária. Peter Draškaba. In *Slovenská archivistika*, roč. 50, 2020, č. 1, s. 267-269.

<sup>96</sup> SNA, f. MV SSR, AS MV SSR, šk. č. 260. Správa o študijnej ceste P. Draškabu 13. – 25. 9. 1981; ŠPANKOVÁ, Mária. Zahraničné cesty archívárov SSR v roku 1981. In *Slovenská archivistika*, roč. 17, 1982, č. 1, s. 214.

<sup>97</sup> SNA, f. MV SSR, AS MV SSR, šk. č. 260. Správa o študijnej ceste P. Draškabu 13. – 25. 9. 1981.

<sup>98</sup> Hedviga Hudáková (1929 – 2017). Narodila sa v obci Kľačany, neďaleko Hlohovca. V roku 1956 absolvovala štúdium archívniectva na bratislavskej filozofickej fakulte. Následne sa stala pracovníčkou bratislavského mestského archívu, v ktorom pôsobila nasledujúce viac ako štyri desaťročia. Dejínám Bratislavy sa venovala aj vo svojom vedeckom výskume a v publikačných aktivitách. Bližšie pozri KARTOUS, Peter. Jubilujúca PhDr. Hedviga Hudáková. In *Slovenská archivistika*, roč. 24, 1989, č. 2, s. 202-205; VIGLAŠ, Peter. Za Hedvigou Hudákovou (1929 – 2017). In *Fórum archívárov*, roč. 26, 2017, č. 3, s. 139.



benátskych inštitúcií od stredoveku do 18. storočia – Malá rada, Veľká rada, Senát, Rada desiatich, Päť obchodných múdrych.<sup>99</sup>

Poslednú výskumnú cestu do Talianska z poverenia Odboru archívnickva Ministerstva vnútra a životného prostredia SSR, ako pokračovateľa Archívnej správy MV SSR, pred spoločenskými zmenami uskutočnil v roku 1988 riaditeľ Štátneho okresného archívu Bratislava-vidiek Ján Milan Dubovský<sup>100</sup> spolu s Martou Melníkovou,<sup>101</sup> ktorá pracovala ako vedúca oddelenia dejín feudalizmu Štátneho ústredného archívu SSR. Počas cesty, trvajúcej od 9. do 22. októbra 1988, sa sústredili na ďalší z talianskych regionálnych archívov – Štátny archív v Bologni (Archivio di Stato di Bologna). Oboznámili sa s organizáciou, riadením a štruktúrou prameňnej základne tohto archívu. Hlavnou úlohou bol výskum prameňov k predpokladaným vzťahom medzi Bolonskou univerzitou a vznikom a existenciou bratislavskej Academie Istropolitany. Študovali preto predovšetkým dokumenty z fondu Bolonskej univerzity. Okrem toho sa formou študijnej sondy venovali výskumu v rozsiahlom archíve šľachtického rodu Pallaviciniovcov v súvislosti s ich príbuzenskými vzťahmi s uhorskými a českými magnátmi.<sup>102</sup>

Okrem ciest do Ríma a ďalších talianskych miest, ktoré slovenskí archívári realizovali v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch s výskumnými cieľmi a na základe kultúrnej dohody, uskutočnili na základe vyslania archívnu správou aj ďalšie odborné cesty do Talianska. Smerovali na rozličné rokovania odborných fór – vedecké konferencie, diskusné stretnutia či pracovné zasadnutia. Súviseli s členstvom slovenského archívnickva v Medzinárodnej rade archívov (Conseil International des Archives, International Council on Archives – MRA). Táto organizácia bola založená v roku 1948 na zasadnutí

---

<sup>99</sup> SHŮR, Zbierka dokumentov. Mária Španková: Pracovné cesty do Talianskej republiky 1970 – 1988, resp. do Vatikánu, 18. 9. 1991; ŠPANKOVÁ, Mária. Pracovné cesty do zahraničia v roku 1987. In *Slovenská archivistika*, roč. 23, 1988, č. 1, s. 210.

<sup>100</sup> Ján Milan Dubovský (1933 – 2005). Narodil sa v Trnave. Štúdium na bratislavskej bohosloveckej fakulte nedokončil. V roku 1960 absolvoval štúdium klasickej filológie a histórie na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Od roku 1960 stál na čele okresného archívu Bratislava-vidiek, v ktorom pôsobil po celý svoj profesijný život. Odborne sa okrem archívnickva venoval regionálnym dejinám, prekladal z latinčiny a po roku 1989 publikoval aj výsledky výskumu protináboženských perzekúcií počas komunistického režimu. Bližšie pozri NOVÁKOVÁ, Veronika. K životnému jubileu PhDr. Jána Milana Dubovského. In *Historický zborník*, roč. 8, 1998, s. 167-168; NOVÁKOVÁ, Veronika. Zomrel PhDr. Ján Milan Dubovský. In *Slovenská archivistika*, roč. 40, 2005, č. 2, s. 193-196; SEMEŠOVÁ, Mária. *Laudacio historika Jána Milana Dubovského*. Bratislava : Gregoriál, 2000; ŠIMONČIČ, Jozef. PhDr. Ján Milan Dubovský šesťdesiatročný. In *Slovenská archivistika*, roč. 28, 1993, č. 1, s. 179-182; ŠIMONČIČ, Jozef. Za Jánom Milanom Dubovským. In *Historický zborník*, roč. 15, 2005, č. 1, s. 185-186.

<sup>101</sup> Marta Melníková (1941). Narodila sa v Novákoch a vyštudovala archívnickvo a históriu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Celú svoju profesionálnu kariéru spojila s prácou v Štátnom slovenskom ústrednom archíve (Slovenskom národnom archíve), kam nastúpila po štúdiu v roku 1963. Venovala sa aj pedagogickej činnosti. V deväťdesiatych rokoch stála pri zrode katedry histórie na Univerzite sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Vedecky pôsobila v oblasti archívnickva a histórie, vrátane regionálnych dejín. Pozri RÁKOŠ, Elo. Životné jubileum PhDr. Marty Melníkovej. In *Slovenská archivistika*, roč. 36, 2001, č. 1, s. 180-181.

<sup>102</sup> SNA, f. MV SSR, AS MV SSR, šk. č. 263. Správa o študijnej ceste J. Dubovského a M. Melníkovej 9. – 22. 10. 1988; ŠPANKOVÁ, Mária. Pracovné cesty do zahraničia v roku 1988. In *Slovenská archivistika*, roč. 24, 1989, č. 1, s. 154-155.

prípravného výboru, ktoré zvolalo do Paríža UNESCO, a vo väčšom rozsahu začala fungovať v roku 1950 po ustanovujúcom zhromaždení.<sup>103</sup> Organizácia sídlila v Paríži. Snažila sa o posilňovanie spolupráce medzi archívnymi inštitúciami v jednotlivých krajinách a podporovala zdieľanie skúseností z archívnej teórie a praxe. Raz za štyri roky organizovala svoje medzinárodné kongresy a v období medzi tým medzinárodné konferencie archívov za okrúhlym stolom (Table ronde des Archives).<sup>104</sup> Slovenská archívna správa MV SSR bola za člena MRA prijatá v roku 1969 v dôsledku federalizácie Československa, ktoré tam následne zastupovala spolu s Archívnou správou Ministerstva vnútra Českej socialistickej republiky. S ňou sa aj delila o platenie členských príspevkov.<sup>105</sup> Spomeňme aj tieto kontakty slovenského archívnictva s talianskym a medzinárodným archívno-historickým prostredím.

V roku 1977 cestoval do Talianska Bohumír Kostický.<sup>106</sup> Bol v tom čase najvyšším predstaviteľom slovenského archívnictva, od roku 1971 stál na čele archívnej správy. V októbri 1977 sa spolu s riaditeľom českej archívnej správy Vojtěchom Sýkorom a ďalšími predstaviteľmi archívnych správ a centrálnych archívov z desiatok krajín celého sveta aktívne zúčastnil na 17. medzinárodnej konferencii archívov za okrúhlym stolom. Táto štvordňová konferencia Medzinárodnej rady archívov sa v tomto roku konala v Santa Margherita di Pula na Sardínii. Talianske Generálne riaditeľstvo archívov ako organizátor jej zabezpečením poverilo Štátny archív v Cagliari (Archivio di Stato di Cagliari). Témou rokovania konferencie bolo konštituovanie a rekonštituovanie národného archívneho dedičstva.<sup>107</sup> Ako celkové zhodnotenie tejto svojej talianskej cesty Kostický skonštatoval, že sa na konferencii prerokovali otázky, ktoré zaujímajú aj československé archívnictvo predovšetkým z medzinárodného hľadiska. „Početné vystúpenia delegátov potvrdili

---

<sup>103</sup> SÝKORA, Vojtěch. Mezinárodní archivní rada. In *Archivní časopis*, roč. 29, 1979, č. 2, s. 65; ŠAMBERGER, Zdeněk. Mezinárodní archivní spolupráce za posledních dvacet let. In *Archivní časopis*, roč. 16, 1966, č. 4, s. 238.

<sup>104</sup> SNA, f. SAS, šk. č. 195. Registračná prihláška členstva SAS MV SSR v MRA, 6. 5. 1974.

<sup>105</sup> SNA, f. SAS, šk. č. 195. List SAS MV SSR ministerstvu zahraničných vecí, 17. 4. 1974.

<sup>106</sup> Bohumír Kostický (1932 – 1991). Pochádzal z Bratislavy. Po ukončení štúdia na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave pracoval v Bojniciach – najprv v štátnom archíve, potom v múzeu. Od polovice šesťdesiatych rokov pôsobil v Slovenskom národnom múzeu v Bratislave. Väčšinu sedemdesiatych rokov bol riaditeľom Slovenskej archívnej správy. Od roku 1979 pracoval ako vedeckovýskumný pracovník v Štátnom ústrednom archíve SSR v Bratislave. V svojej publikačnej činnosti sa venoval slovenským novovekým dejinám a dejinám 20. storočia. Bližšie pozri KAČÍREK, Luboš. Bohumír Kostický (10. 12. 1932 – 15. 11. 1991). K nedožitým 90. narodeninám historika, archivára a muzeológa. In *Fórum archivárov*, roč. 32, 2023, č. 1, s. 81-83; KARTOUS, Peter. Za Bohumírom Kostickým (1932 – 1991). In *Historický časopis*, roč. 40, 1992, č. 1, s. 144; SPIRITZA, Juraj. In memoriam Bohumíra Kostického (10. decembra 1932 – 15. novembra 1991). In *Slovenská archivistika*, roč. 27, 1992, č. 1, s. 196-199.

<sup>107</sup> SNA, f. MV SSR, AS MV SSR, šk. č. 257. Správa B. Kostického o účasti na XVII. medzinárodnej konferencii archívov za okrúhlym stolom v Santa Margherita di Pula 5. – 8. 10. 1977; KOSTICKÝ, Bohumír. XVII. medzinárodná konferencia archívov „za okrúhlym stolom“ v Santa Margherita di Pula. In *Slovenská archivistika*, roč. 13, 1978, č. 1, s. 185-189; KOSTICKÝ, Bohumír. O problematike národného archívneho dedičstva. XVII. medzinárodná konferencia archívov „za okrúhlym stolom“. In *Slovenská archivistika*, roč. 13, 1978, č. 2, s. 189-194; ŠPANKOVÁ, Mária. Zahraničné študijné cesty archivárov Slovenskej socialistickej republiky v roku 1977, s. 183.



správnosť našej praxe a dávajú nám podnety na ďalší rozvoj medzinárodnej spolupráce v oblasti archívnictva.“<sup>108</sup>

V septembri 1979 sa nový riaditeľ archívnej správy Peter Kartous zúčastnil v Bari (región Apúlia) na konzultatívnej porade archívnych expertov. Konala sa v priestoroch štátneho archívu a zúčastnilo sa na nej štrnásť špecialistov zastupujúcich desať krajín, ako aj Medzinárodnú radu archívov a UNESCO, ktoré poradu iniciovali. Ich úlohou bolo vytvoriť pre orgány UNESCO návrh dlhodobého plánu spracovania a vydania noriem štandardov a metodických odporúčaní pre oblasť spisovej a archívnej činnosti, ktorý by bol použiteľný vo všetkých členských štátoch UNESCO.<sup>109</sup>

Jozef Hanus,<sup>110</sup> vedúci oddelenia laboratórií Štátneho ústredného archívu SSR, sa ako zástupca československých archívárov zúčastnil na prelome mája a júna 1983 na pravidelnom zasadnutí Výboru Medzinárodnej rady archívov pre konzervovanie a reštaurovanie archívnych dokumentov, ktoré sa konalo v Ríme za účasti generálneho riaditeľa talianskych archívov Renata Grispa. Diskutovali na ňom pätnásť experti z rôznych krajín sveta o rôznych problémoch ochrany archívnych dokumentov. Hanus na základe predchádzajúceho poverenia prezentoval návrh na heslá v pripravovanom základnom terminologickom slovníku pre konzervovanie a reštaurovanie, ktorý bol následne predmetom dlhej diskusie.<sup>111</sup>

V dňoch 21. – 24. septembra 1987 sa konferencia archívov za okrúhlym stolom uskutočnila opäť v Taliansku, tentoraz v Gardone Riviera v Lombardsku. Na tomto jubilejnom dvadsiatom piatom ročníku nechýbali medzi stojedenástimi účastníkmi z takmer päťdesiatich krajín ani zástupcovia Československa. Spolu so svojim českým kolegom Karlom Panákom sa na nej za Archívnu správu Ministerstva vnútra SSR zúčastnil jej riaditeľ Peter Kartous. Hlavnou témou konferencie bola ochrana archívneho dedičstva a rokovalo sa o nej v rámci štyroch pracovných zasadnutí.<sup>112</sup>

---

<sup>108</sup> KOSTICKÝ, Bohumír. XVII. medzinárodná konferencia archívov „za okrúhlym stolom“ v Santa Margharita di Pula, s. 189.

<sup>109</sup> SNA, f. MV SSR, AS MV SSR, šk. č. 258. Správa o pracovnej ceste P. Kartousa 3. – 5. 9. 1979; ŠPANKOVÁ, Mária. Pracovné cesty archívárov v SSR do zahraničia a medzinárodná spolupráca v roku 1979, s. 203-204.

<sup>110</sup> Jozef Hanus (1949). Narodil sa vo Veľkých Krškanoch, neďaleko Levíc. Vyštudoval na Chemickotechnologickej fakulte Slovenskej vysokej školy technickej v Bratislave. Ako pracovník v archívnictve sa celoživotne špecializoval na ochranu archívnych dokumentov. Od roku 1975 bol vedúcim oddelenia laboratórií (neskôr oddelenie ochrany archívnych dokumentov) v ústrednom archíve. Od roku 2009 vykonával funkciu riaditeľa odboru archívov a registratúr Ministerstva vnútra SR. Podrobnejšie pozri ŠIMONČIČ, Jozef. Ing. Jozef Hanus, CSc., šesťdesiatročný. In *Slovenská archivistika*, roč. 44, 2009, č. 2, s. 3-8.

<sup>111</sup> SNA, f. MV SSR, AS MV SSR, šk. č. 261. Správa o pracovnej ceste J. Hanusa, 27. 5. – 3. 6. 1983; HANUS, Jozef. Zasadnutie Výboru Medzinárodnej rady archívov pre konzervovanie a reštaurovanie v Ríme. In *Slovenská archivistika*, roč. 19, 1984, č. 1, s. 199-200; ŠPANKOVÁ, Mária. Zahraničné styky archívárov SSR v roku 1983. In *Slovenská archivistika*, roč. 19, 1984, č. 1, s. 200.

<sup>112</sup> SNA, f. MV SSR, AS MV SSR, šk. č. 262. Správa P. Kartousa o účasti na XXV. medzinárodnej konferencii archívov za okrúhlym stolom v Gardone Riviera 21. – 24. 9. 1987; KARTOUS, Peter. XXV. medzinárodná konferencia „za okrúhlym stolom archívov“ v Gardone Riviera. In *Slovenská archivistika*, roč. 23, 1988, č. 1, s. 179-185; PANÁK, Karel. XXV. mezinárodní archivní konference Table ronde des Archives. In *Archivní časopis*, roč. 38, 1988, č. 1, s. 24-27; ŠPANKOVÁ, Mária. Pracovné cesty do zahraničia v roku 1987, s. 208.

Už ako riaditeľ Odboru archívniectva Ministerstva vnútra a životného prostredia SSR cestoval Peter Kartous do Talianska opäť v septembri 1989. Z titulu funkcie námestníka generálneho tajomníka Medzinárodnej rady archívov, do ktorej bol zvolený na 11. medzinárodnom kongrese archívov v roku 1988, sa v Ríme 26. septembra 1989 zúčastnil na zasadnutí byra MRA. Po rokovaní tohto sedemčlenného vrcholného orgánu sa od nasledujúceho dňa za Kartousovej účasti konalo štvordňové zasadnutie tridsaťčlenného výkonného výboru Medzinárodnej rady archívov.<sup>113</sup>

Počas viac ako štyridsať rokov trvajúceho obdobia komunistického režimu boli možnosti slovenských historikov a archivárov realizovať výskum v Taliansku a vo Vatikáne, napriek jeho nespornému významu pre slovenskú vedu a kultúru, z politických dôvodov obmedzené a v prvej časti tohto obdobia úplne nemožné. To isté platilo pre cesty slovenských historikov a archivárov na odborné podujatia a nadväzovanie kontaktov s talianskymi kolegami. Napriek tomu sa v tejto oblasti podarilo aj za sťažených podmienok vykonať nezanedbateľné množstvo práce. Na tú bolo možné nadviazať po páde režimu v roku 1989, ktorý aj v tejto oblasti odstránil umelé prekážky a otvoril slovenským odborníkom dvere pre realizáciu širokej škály výskumných aktivít a medzinárodnej odbornej spolupráce.

## Zoznam použitých prameňov a literatúry

### Archívne pramene

Archív Ministerstva zahraničných vecí Českej republiky, Praha, f. Teritoriální odbor – obyčejné spisy Itálie

Archív Slovenskej akadémie vied, Bratislava, f. Historický ústav Slovenskej akadémie vied; f. Riadiace orgány Slovenskej akadémie vied I

Slovenský historický ústav v Ríme, Zbierka dokumentov

Slovenský národný archív, Bratislava, f. Ministerstvo vnútra Slovenskej socialistickej republiky (1961) 1969 – 1992, Archívna správa Ministerstva vnútra Slovenskej socialistickej republiky; f. Slovenská archívna správa

### Literatúra

BARNOVSKÝ, Michal. Friš Eduard. In PEŠEK, Jan a kol. *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948:1989. Personifikácia politického vývoja*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003, s. 109-111.

BEDNÁROVÁ, Marcela. K jubileu historika a slavistu Vladimíra Matulu. In *Historický zborník*, roč. 18, 2008, č. 1, s. 236-239.

---

<sup>113</sup> SNA, f. MV SSR, AS MV SSR, šk. č. 263. Správa o zahraničnej ceste P. Kartousa 25. 9. – 8. 10. 1989; ŠPANKOVÁ, Mária. Pracovné cesty do zahraničia v roku 1989. In *Slovenská archivistika*, roč. 25, 1990, č. 1, s. 188.

- BEDNÁROVÁ, Marcela. Za Vladimírom Matulom (1928 – 2011). In *Historický časopis*, roč. 59, 2011, č. 1, s. 184-186.
- BEŇKO, Ján. K nedožitým 75 rokom Petra Ratkoša. In *Historický zborník*, roč. 7, 1997, s. 152-154.
- CAMBEL, Samuel. Životné jubileum člena korešpondenta SAV Miroslava Kropiláka. In *Historický časopis*, roč. 31, 1983, č. 4, s. 652-654.
- ČECHOVÁ, Gabriela. K šedesátinám PhDr. Michala Kušika, CSc. In *Archivní časopis*, roč. 25, 1975, č. 3, s. 155-156.
- DOBROTKOVÁ, Marta. K nedožitým deväťdesiatinám prof Vincenta Sedláka. In *Historický zborník*, roč. 30, 2020, č. 2, s. 157-160.
- FRIMMOVÁ, Eva. Významné životné jubileum historika Antona Vantucha. In *Historický zborník*, roč. 11, 2001, č. 1, s. 231-233.
- HANUS, Jozef. Zasadnutie Výboru Medzinárodnej rady archívov pre konzervovanie a reštaurovanie v Ríme. In *Slovenská archivistika*, roč. 19, 1984, č. 1, s. 199-200.
- HLAČKOVÁ, Miriam. Za PhDr. Júliusom Sopkom, CSc., zakladateľom slovenskej kodikológie. In *Slovenská archivistika*, roč. 50, 2020, č. 2, s. 287-289.
- HOLLÁ, Helena. Archivár a historik Jozef Kočiš (28. 1. 1928 Hurbanovo – 4. 1. 2013 Trenčín). In *Fórum archivárov*, roč. 27, 2018, č. 1, s. 62-65.
- HOLLÁ, Helena. Jozef Kočiš – jeden zo zakladateľov moderného slovenského archívniectva. In *Slovenská archivistika*, roč. 48, 2013, č. 2, s. 79-102.
- HOLOTÍK, Ľudovít. Z Medzinárodného kongresu historických vied v Ríme. In *Historický časopis*, roč. 4, 1956, č. 2, s. 235-240.
- HORVÁTH, Pavel. Za doc. Dr. Petrom Ratkošom, DrSc. In *Historický časopis*, roč. 35, 1987, č. 4, s. 661-664.
- HUČKO, Ján. Jubileum historika Vladimíra Matulu. In *Historický časopis*, roč. 36, 1988, č. 2, s. 332-334.
- HUDEK, Adam. *Najpolitickéjšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1948 – 1968*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010.
- KACÍREK, Ľuboš. Bohumír Kostický (10. 12. 1932 – 15. 11. 1991). K nedožitým 90. narodeninám historika, archivára a muzeológa. In *Fórum archivárov*, roč. 32, 2023, č. 1, s. 81-83.
- KAMENCOVÁ, Lýdia. Zahraničná spolupráca SAV. In KOVÁČ, Dušan a kol. *Dejiny Slovenskej akadémie vied*. Bratislava : Veda, 2014.
- KAMENEC, Ivan. Docent PhDr. Ján Čierny, CSc., 60-ročný. In *Historický časopis*, roč. 30, 1982, č. 2, s. 366-367.
- KAMENEC, Ivan. Za Miroslavom Kropilákom 1918 – 1995. In *Historický časopis*, roč. 43, 1995, č. 3, s. 607-608.
- KARTOUS, Peter. XXV. medzinárodná konferencia „za okrúhlym stolom archívov“ v Gardone Riviera. In *Slovenská archivistika*, roč. 23, 1988, č. 1, s. 179-185.
- KARTOUS, Peter. Jubilujúca PhDr. Hedviga Hudáková. In *Slovenská archivistika*, roč. 24, 1989, č. 2, s. 202-205.
- KARTOUS, Peter. Za Bohumírom Kostickým (1932 – 1991). In *Historický časopis*, roč. 40, 1992, č. 1, s. 144.

- KARTOUS, Peter. Životné jubileum PhDr. Márie Stieberovej, CSc. In *Slovenská archivistika*, roč. 35, 2000, č. 2, s. 214-218.
- KARTOUS, Peter. Životné jubileum PhDr. Petra Draškabu. In *Slovenská archivistika*, roč. 40, 2005, č. 2, s. 192-193.
- KOSTICKÝ, Bohumír. XVII. medzinárodná konferencia archívov „za okrúhlym stolom“ v Santa Margharita di Pula. In *Slovenská archivistika*, roč. 13, 1978, č. 1, s. 185-189.
- KOSTICKÝ, Bohumír. O problematike národného archívneho dedičstva. XVII. medzinárodná konferencia archívov „za okrúhlym stolom“. In *Slovenská archivistika*, roč. 13, 1978, č. 2, s. 189-194.
- KOSTICKÝ, Bohumír. K životnému jubileu PhDr. Michala Kušíka, CSc. In *Slovenská archivistika*, roč. 10, 1975, č. 1, s. 122-126.
- KUŠÍK, Michal. Člen korešpondent Miroslav Kropilák sedemdesiatročný. In *Slovenská archivistika*, roč. 23, 1988, č. 2, s. 209-211.
- KUŠÍK, Michal. Za Jozefom Mazúrom 6. 2. 1919 – 14. 3. 1973. In *Slovenská archivistika*, roč. 8, 1973, č. 1, s. 5-6.
- KUŠÍK, Michal. Životné jubileum PhDr. Jozefa Watzku, CSc. In *Slovenská archivistika*, roč. 22, 1987, č. 2, s. 221-224.
- KUŠÍK, Michal. Životné jubileum PhDr. Richarda Marsinu, DrSc. In *Slovenská archivistika*, roč. 18, 1983, č. 1, s. 218-220.
- LUKAČKA, Ján. Za profesorom PhDr. Alexandrom Avenariusom, CSc. In *Historický časopis*, roč. 53, 2005, č. 1, s. 215-216.
- MARSINA, Richard. Historik Ľudovít Holotík (1923 – 1985) (K 80. výročiu narodenia). In *Historický zborník*, roč. 13, 2003, č. 1-2, s. 262-263.
- MARSINA, Richard. Nezabúdajme na Michala Kušíka (1915 – 2000) a jeho dielo. Storočnica archivára a historika. In *Historický zborník*, roč. 25, 2015, č. 2, s. 159-163.
- MARSINA, Richard. Profesor PhDr. Vincent Sedlák (1930 – 2009). In *Slovenská archivistika*, roč. 44, 2009, č. 1, s. 250-254.
- MARSINA, Richard. Univ. profesor PhDr. Vincent Sedlák, CSc., sedemdesiatročný. In *Historický zborník*, roč. 10, 2000, č. 2, s. 265-266.
- MARSINA, Richard (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Tomus I. Inde ab a. DCCCCV usque ad a. MCCXXXV*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1971.
- MARSINA, Richard (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Slovenský diplomatár. Tomus II. Inde ab a. MCCXXXV usque ad a. MCCLX*. Bratislava : Obzor, 1987.
- MATULA, Vladimír. Jubileum historika (K šesťdesiatinám J. Sopka). In *Historický časopis*, roč. 37, 1989, č. 3, s. 487-488.
- MELIŠ, Jozef. Richard Marsina. In *Slovenská archivistika*, roč. 51, 2021, č. 1, s. 7-10.
- MRVA, Ivan. K storočnici historika Petra Ratkoša. In *Slovenský časopis historický*, roč. 2, 2022, č. 1, s. 324-367.
- MULÍK, Peter. Za profesorom Richardom Marsinom. In *Historický zborník*, roč. 31, 2021, č. 1, s. 217-221.
- MULÍK, Peter. Za profesorom Vincentom Sedlákom (1930 – 2009). In *Historický zborník*, roč. 19, 2009, č. 1, s. 312-314.

- NOVÁKOVÁ, Veronika. K životnému jubileu PhDr. Jána Milana Dubovského. In *Historický zborník*, roč. 8, 1998, s. 167-168.
- NOVÁKOVÁ, Veronika. Zomrel PhDr. Ján Milan Dubovský. In *Slovenská archivistika*, roč. 40, 2005, č. 2, s. 193-196.
- PANÁK, Karel. XXV. mezinárodní archivní konference Table ronde des Archives. In *Archivní časopis*, roč. 38, 1988, č. 1, s. 24-27.
- PETRANSKÝ, Ivan A. Slovenský výskum v Československom historickom ústave v Ríme v medzivojnovom období. In *Slovenský časopis historický*, roč. 2, 2022, č. 1, s. 173-203.
- RÁBIK, Vladimír. Slovenská historiografia a profesor Richard Marsina. In MARSINA, Richard. *Ku koncepcii a vývoju slovenskej historiografie*. Bratislava : Post Scriptum, 2013, s. 11-22.
- RÁBIK, Vladimír. Výnimočné jubileum výnimočného historika a archivára. Profesor Richard Marsina deväťdesiatročný. In *Slovenská archivistika*, roč. 48, 2013, č. 1, s. 3-6.
- RÁKOŠ, Elo. Životné jubileum PhDr. Marty Melníkovej. In *Slovenská archivistika*, roč. 36, 2001, č. 1, s. 180-181.
- SEDLÁK, František. K šesťdesiatinám Júliusa Sopka. In *Slovenská archivistika*, roč. 24, 1989, č. 2, s. 207-209.
- SEDLÁK, František. K významnému jubileu PhDr. Richarda Marsinu, DrSc. In *Slovenská archivistika*, roč. 28, 1993, č. 1, s. 176-179.
- SEDLÁK, František. Za Jozefom Watzkom (1927 – 1990). In *Slovenská archivistika*, roč. 25, 1990, č. 2, s. 204-205.
- SEDLÁK, Vincent. Jubileum vedeckého pracovníka, pedagóga a organizátora slovenskej historickej vedy. In *Historický zborník*, roč. 8, 1998, s. 183-185.
- SEDLÁK, Vincent (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Tomus I. Inde ab a. MCCCCI usque ad a. MCCCXIV*. Bratislava : Veda, 1980.
- SEDLÁK, Vincent (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Tomus II. Inde ab a. MCCCXV usque ad a. MCCCXXIII*. Bratislava : Veda, 1987.
- SEMEŠOVÁ, Mária. *Laudáció historika Jána Milana Dubovského*. Bratislava : Gregoriál, 2000.
- SOKOLOVIČ, Peter. Dr. h. c. Prof. PhDr. Richard Marsina, DrSc. (nar. 4. 5. 1923 v Šahách). In *Pamäť národa*, roč. 7, 2011, č. 3, s. 80-88.
- SPIRITZA, Juraj. In memoriam Bohumíra Kostického (10. decembra 1932 – 15. novembra 1991). In *Slovenská archivistika*, roč. 27, 1992, č. 1, s. 196-199.
- SPIRITZA, Juraj. PhDr. Jozef Kočiš, CSc. šesťdesiatročný. In *Slovenská archivistika*, roč. 22, 1987, č. 2, s. 224-226.
- STIEBEROVÁ, Mária. K sedemdesiatinám PhDr. Jozefa Kočiša, CSc. In *Slovenská archivistika*, roč. 32, 1997, č. 2, s. 186-187.
- SÝKORA, Vojtěch. Mezinárodní archivní rada. In *Archivní časopis*, roč. 29, 1979, č. 2, s. 65-73.
- ŠAMBERGER, Zdeněk. Mezinárodní archivní spolupráce za posledních dvacet let. In *Archivní časopis*, roč. 16, 1966, č. 4, s. 237-241.
- ŠÁNIKOVÁ, Mária. Peter Draškaba. In *Slovenská archivistika*, roč. 50, 2020, č. 1, s. 267-269.

ŠIMONČIČ, Jozef. Ing. Jozef Hanus, CSc., šesťdesiatročný. In *Slovenská archivistika*, roč. 44, 2009, č. 2, s. 3-8.

ŠIMONČIČ, Jozef. PhDr. Ján Milan Dubovský šesťdesiatročný. In *Slovenská archivistika*, roč. 28, 1993, č. 1, s. 179-182.

ŠIMONČIČ, Jozef. Za Jánom Milanom Dubovským. In *Historický zborník*, roč. 15, 2005, č. 1, s. 185-186.

ŠPANKOVÁ, Mária. Medzinárodná spolupráca a zahraničné styky archivárov SSR v roku 1978. In *Slovenská archivistika*, roč. 14, 1979, č. 1, s. 193-200.

ŠPANKOVÁ, Mária. Pracovné cesty archivárov v SSR do zahraničia a medzinárodná spolupráca v roku 1979. In *Slovenská archivistika*, roč. 15, 1980, č. 1, s. 199-205.

ŠPANKOVÁ, Mária. Pracovné cesty do zahraničia v roku 1987. In *Slovenská archivistika*, roč. 23, 1988, č. 1, s. 208-210.

ŠPANKOVÁ, Mária. Pracovné cesty do zahraničia v roku 1988. In *Slovenská archivistika*, roč. 24, 1989, č. 1, s. 152-155.

ŠPANKOVÁ, Mária. Pracovné cesty do zahraničia v roku 1989. In *Slovenská archivistika*, roč. 25, 1990, č. 1, s. 188-191.

ŠPANKOVÁ, Mária. Zahraničné cesty archivárov SSR v roku 1980. In *Slovenská archivistika*, roč. 16, 1981, č. 2, s. 209-212.

ŠPANKOVÁ, Mária. Zahraničné cesty archivárov SSR v roku 1981. In *Slovenská archivistika*, roč. 17, 1982, č. 1, s. 210-214.

ŠPANKOVÁ, Mária. Zahraničné styky archivárov SSR v roku 1983. In *Slovenská archivistika*, roč. 19, 1984, č. 1, s. 200-202.

TRUHLÁŘOVÁ, Jana (ed.). *Anton Vantuch (1921 – 2001) – romanista, literárny vedec, kultúrny historik a prekladateľ*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2018.

VANTUCH, Anton. *Ján Sambucus. Život a dielo renesančného učenca*. Bratislava : Veda, 1975.

VIGLAŠ, Peter. Za Hedvigou Hudákovou (1929 – 2017). In *Fórum archivárov*, roč. 26, 2017, č. 3, s. 139.

VRTEL, Ladislav. Jubileum PhDr. Petra Kartousa, CSc. In *Slovenská archivistika*, roč. 38, 2003, č. 2, s. 3-5.

Z. Š. [ŠAMBERGER, Zdeněk]. II. zasedání československo-italské komise historiků v Římě. In *Archivní časopis*, roč. 16, 1966, č. 2, s. 108-109.

Za Ľudovítom Holotíkom. In *Historický časopis*, roč. 34, 1986, č. 1, s. 159-160.

Životné jubileum člena korešpondenta ČSAV a SAV Ľudovíta Holotíka. In *Historický časopis*, roč. 31, 1983, č. 3, s. 483-486.

doc. Mgr. Ivan A. Petranský, PhD.

Slovenský historický ústav v Ríme

Černyševského 27

851 01 Bratislava, Slovakia

ivan.petransky@shur.sk

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6207-0096>







# MEDAILÓNY



## Jubileum profesora Jána Lukačku

V novembri 2022 dlhoročný vedúci Katedry slovenských dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a vedecký pracovník na Historickom ústave Slovenskej akadémie vied v Bratislave univerzitný profesor Ján Lukačka oslávil sedemdesiatku. Vzhľadom na jeho mimoriadny prínos pre slovenskú historiografiu a viac ako štvrtstoročné pedagogické pôsobenie sa žiada pripomenúť vedecko-pedagogickú dráhu a rozsiahle dielo, ktoré sú s jeho osobnosťou spojené. Ján Lukačka sa narodil 20. novembra 1952 v obci Krnča, ležiacej neďaleko Topoľčian, v remeselníckej rodine, v ktorej nebola núdza o potomstvo. Malebný kraj pod majestátnym Veľkým Tribečom je úzko spojený s našou dávnou i menej dávnou minulosťou. Nie je tu núdza o praveké hradiská, stredoveké hrady, šľachtické kaštiele a zemianske kúrie, takže rodný región s mnohými historickými pamiatkami akoby predurčoval jeho budúce profesionálne zameranie. Napriek tomu, že od svojich študentských čias trvalo žije v Bratislave, zostal pevne pripútaný k rodisku a minulosť rodného kraja rezonuje v jeho bohatej vedeckej a odbornej práci.

Cesta za vzdelaním viedla do základných škôl v rodnej Krnči a v Solčanoch a na strednú školu v Topoľčanoch. V roku 1971 maturitou ukončil stredoškolské vzdelanie a vzápätí bol prijatý na Filozofickú fakultu Univerzity Komenského, kde začal študovať históriu a archívniectvo. Už po absolvovaní prvých dvoch semestrov potvrdil mimoriadny záujem o historické vedy aj nadpriemerný vedomostný základ a s úspechom sa pravidelne zúčastňoval na súťažiach študentskej vedeckej a odbornej činnosti. Štúdium ukončil s vyznamenaním a po krátkom pôsobení v Archíve mesta Bratislavy roku 1977 začal pracovať ako dokumentarista v Historickom ústave Slovenskej akadémie vied. Rigoróznou prácou s témou *Západné tribečské podhorie do roku 1526* získal titul roku 1980 a na materskom pracovisku nastúpil na internú ašpirantúru. Pozornosť zamerl na stredoveké osídlenie niektorých slovenských regiónov. Školiteľom mu bol prof. PhDr. Richard Marsina, DrSc., ktorý sa stal jeho vzorom.

Na jar 1985 obhájil kandidátsku dizertačnú prácu *Severné a stredné Ponitrie do roku 1526*, za čo mu bol udelený titul kandidáta historických vied (CSc.) a stal sa samostatným vedeckým pracovníkom. Vzhľadom na šírku jeho profesijného zamerania, ktorá pokrýva naše národné dejiny od počiatkov až po koniec raného novoveku, často torzovitú pramennú bázu musel rozširovať a dopĺňať štúdiom dokumentov v našich i zahraničných archívoch. Má za sebou mnohonásobné výskumné pobyty v Magyar Nemzeti Levéltár v Budapešti, viackrát študoval v Haus-, Hof- und Staatsarchiv vo Viedni aj v Tajnom vatikánskom archíve v Ríme. Absolvoval aj dlhodobé študijné pobyty na významných európskych historických inštitútoch. Po odchode Richarda Marsinu z Historického ústavu Slovenskej akadémie vied zaujal miesto vedúceho oddelenia stredovekých dejín a pokračoval v jeho koncepcii výskumu slovenských dejín obdobia stredoveku. V januári 1995 nastúpil ako odborný asistent na Katedru slovenských dejín na Filozofickej fakulte našej najstaršej alma mater, kde pôsobil až do odchodu na zaslúžený odpočinok v júni 2022. Nasledoval

vedecko-pedagogický rast – v roku 2003 habilitoval a po inauguračnej prednáške vo februári 2009 v nasledujúcom roku bol prezidentom vymenovaný za univerzitného profesora. Popri náročnej pedagogickej práci, ktorú ocenili aj jeho kolegovia opakovaným zvolením za vedúceho katedry, pôsobil aj ako externý prednášateľ na Trnavskej univerzite aj na Palackého univerzite v Olomouci. Popri tom zvládol riadiacu a koncepčnú prácu ako vedúci oddelenia Historického ústavu Slovenskej akadémie vied.

Pracovné nasadenie, spoľahlivosť i povest' vynikajúceho odborníka Lukačkovi otvorili cestu do popredných spoločensko-vedných organizácií. Stal sa členom Komisie pre rigorózne skúšky pri Katedre slovenských dejín a archívniectva na Univerzite Komenškého, zakrátko sa stal členom spoločnej komisie pre dizertačné skúšky (PhD.) pre odbor slovenské dejiny, od roku 1996 pracoval ako člen Vedeckej rady Historického ústavu Slovenskej akadémie vied, v ktorej pôsobil aj ako tajomník a neskôr i podpredseda. Dlhú dobu pracoval v grantovej komisii VEGA pri Slovenskej akadémii vied, roku 1997 sa stal členom Komisie pre výskum osídlenia pôsobiacej pri univerzite v Bonne (Kommission für Siedlungsforschung). Jeho vedecký záujem o minulosť šľachtických rodov a práca v oblasti regionálnych dejín mu umožnili členstvo v heraldickej komisii pri Ministerstve vnútra Slovenskej republiky. Aktívne sa zúčastňoval na práci vo viacerých profesných organizáciách, akou napríklad sú Slovensko-maďarská komisia historikov alebo Slovenský národný komitét historikov. Vyše štvrtstoročie je platným členom Historického odboru Matice slovenskej a päť rokov pôsobil ako jeho predseda.

Osobitnú zmienku si zasluhuje bohatá Lukačkova publikačná činnosť. V jeho diele dominujú stredoveké dejiny Slovenska, spoločenské a hospodárske otázky tohto obdobia, ale svoju pozornosť obrátil na dejiny Veľkej Moravy, ba i na dobu staršiu. Vypracoval sa na komplexného historika starších dejín. Historiografiu obohatil cennými analýzami zameranými na genézu a vývoj popredných šľachtických rodov. Dosiaľ sa podieľal na niekoľkých kolektívnych syntézach a pramenných edíciách. Viaceré jeho práce rezonujú aj v zahraničných vedeckých periodikách. Jednou z ťažiskových oblastí vedeckej činnosti nášho jubilanta sú regionálne dejiny. Je autorom a spoluautorom viac ako pol stovky obecných a mestských monografií a tiež mnohých príspevkov k stredovekým dejinám hradov na Slovensku. Dosiaľ publikoval takmer štyri stovky vedeckých štúdií, odborných článkov, recenzií, monografií a iných publikačných výstupov.

Počas pedagogického pôsobenia na katedre slovenských dejín vchoval celú generáciu študentov histórie, viedol a odborne usmerňoval desiatky autorov bakalárskych, magisterských i dizertačných prác. Poslucháčom sa snažil sprostredkovať svoje široké vedomosti zo starších dejín a pomocných historických disciplín a vždy sa usiloval u študentov vzbudiť lásku k národu a k jeho minulosti. Veľká vďaka za to! Pri príležitosti jeho životného jubilea želáme profesorovi Jankovi Lukačkovi veľa zdravia a tvorivého elánu.

Ivan Mrva

## Nedožitá deväťdesiate výročie narodenia Imricha Sedláka

Prof. PhDr. Imrich Sedlák, CSc. (24. január 1933 Červenica, okres Prešov – 2. október 2016 Martin), patril medzi významné postavy slovenskej literárnej vedy, predovšetkým literárnej histórie a literárneho múzejníctva, v oblasti ktorého sa stal jednou z jeho zakladateľských osobností na Slovensku. Dielo a ďalšie početné aktivity I. Sedláka však mali širší záber a dosah ako len literárnovedný, lebo zasahovali aj do oblasti kultúrnej a regionálnej histórie, zameraných predovšetkým na východoslovenský kraj, pričom túto oblasť a jej ľud vždy a jednoznačne považoval za imanentnú súčasť slovenského národa a jeho dejín. Ako vedec sa argumentačne a ostro vymedzoval k domácim aj zahraničným bádateľom, najmä predstaviteľom maďarskej a poľskej historiografie, ktorí východné Slovensko a jeho obyvateľstvo považovali z historického, kultúrneho, jazykového a najmä politického hľadiska za osobitné národné spoločenstvo, resp. etnikum (tzv. karpatskí Sloveni alebo východní Slovjaci).

Imrich Sedlák bol známy aj svojou vedecko-pedagogickou činnosťou, ktorú vykonával v obrodnom procese počas politického odmäku ako jeho predstaviteľ na Univerzite Pavla Jozefa Šafárika v Prešove a v ponovembrovom období sa angažoval na novozriadenej Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici. Ale najvýraznejšie sa I. Sedlák pred slovenskou literárno-vedeckou obcou i širšou kultúrnou verejnosťou prezentoval a zviditeľnil ako aktivista a vedúci vedecký pracovník Matice slovenskej v Martine. V rokoch 1990 až 1992 vykonával funkciu správcu Matice slovenskej a od roku 1992 bol jej vedeckým tajomníkom. Z týchto pozícií sa v ponovembrovom období najmä po organizačnej a riadiacej stránke významnou mierou podieľal na znovuobnovení vedeckých odborov Matice slovenskej, v rámci nich roku 1992 aj na opätovnom vzniku Historického odboru ako jeho spoluzakladateľ a člen výboru, od roku 1997 participoval na formovaní a profilovaní Slovenského literárneho ústavu a čiastočne i Slovenského historického ústavu, ba v krízovom období v rokoch 2010 až 2012 sa zaslúžil o jeho fungovanie i vydanie Historického zborníka, aj preto si v súvislosti s nedožitou deväťdesiatkou je nutné pripomenúť niektoré fakty zo života a diela I. Sedláka. Podrobne ich sám zachytil v autobiografii *Päťdesiat rokov v slovenskom národnom živote* s podtitulom *Od spomienok k prameňom*.<sup>1</sup> Jeden z recenzentov tohto diela vo svojich poznámkach Sedlákovu autobiografiu porovnáva s vlastným životopisom Gustáva Kazimíra Zechentera-Laskomerského, keď uvádza: „Tretia poznámka: v rokoch 1911 až 1915 vychádzal v Slovenských pohľadoch na pokračovanie Vlastný životopis Gustáva Kazimíra Zechentera-Laskomerského. V roku 1956 pripravili Július Noge a Ján Vladimír Ormis jeho reedíciu pod zmeneným názvom *Päťdesiat rokov slovenského života*, pričom takto vyšla i v ďalších vydaniach. Zechenterova a Sedlákova

<sup>1</sup> SEDLÁK, Imrich. *Päťdesiat rokov v slovenskom národnom živote. Od spomienok k prameňom*. Martin : Matica slovenská, 2011, 224 s.

autobiografia má temer podobný titul a korešpondujú rovnakou dĺžkou spodobenía historického času, polstoročia, len v odlišných obdobiach. Kým Zechenter zachytil štúrovské hnutie, Slovenské povstanie, memorandovo-matičnú epochu a národnú éru dejín 19. storočia na pozadí vlastných životných osudov, Sedlák sa zameriaval na politický odmäk 60. rokov, rok 1968, normalizáciu a s ňou spojené perzekúcie, november 1989 a následný vývoj demokracie až po vznik a etablovanie slovenskej štátnosti z aspektu matičiara, pedagóga, vedca i človeka, ktorého sa bytostne týkali tieto dramatické spoločensko-politické zvraty. Obe diela, Zechenterovo i Sedlákov, majú skoro zhodný titul a osvetľujú päťdesiatročné úseky, pričom, vďaka nesmiernej výpovednej hodnote, patria k mimoriadnym počinom v dejinách autobiografickej literatúry na Slovensku.“<sup>2</sup>

Imrich Sedlák sa narodil 21. januára 1933 v Červenici pri Prešove. Pochádzal z robotnícko-roľníckej rodiny. Po tragickej smrti matky Heleny Sedlákovej, rod. Tomášovej (zahynula na sklonku druhej svetovej vojny 19. decembra 1944 počas leteckého náletu na Prešov a pochovaná je v masovom hrobe spolu s ďalšími dvadsiatimi piatimi obeťami bombardovania prešovskej nemocnice sovietskym letectvom), sa o jeho výchovu staral matkin brat, jej dvojča Andrej Tomáš. Ľudovú školu I. Sedlák navštevoval v rokoch 1939 až 1945 v rodnej Červenici, v rokoch 1945 až 1953 absolvoval I. štátne gymnázium v Prešove, kde v rokoch 1953 až 1957 študoval odbor slovenský jazyk a literatúra na Filologickej fakulte Vysokého školy pedagogickej, pričom ho tu odborne i ľudsky formovali výnimočné vedecké osobnosti, ako boli František Miko, Štefan Tóbiš, Pavol Petrus, Ervín Lazar či František Karšai. Po skončení vysokoškolských štúdií pôsobil v rokoch 1957 až 1959 ako profesor slovenčiny na ukrajinskej Jedenástročnej strednej škole v Prešove, potom externe, neskôr v rokoch 1961 až 1971 interne na Katedre slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Vysokého školy pedagogickej, respektíve Univerzity Pavla Jozefa Šafárika, kde v rokoch 1968 až 1970 vykonával aj funkciu prodekana. Roku 1964 absolvoval spoločne s krajanom a historikom Ladislavom Deákom šesťmesačný študijný pobyt v Maďarsku, kde nadviazal kontakty s viacerými predstaviteľmi maďarskej historiografie (Gábor Keményi, Sándor Mihálik, Ernest Szabo a iní). Titul kandidáta filologických vied (CSc.) získal roku 1966 a titul doktor filozofie (PhDr.) roku 1967 v odbore slovenčina na Vysokého škole pedagogickej v Prešove, roku 1968 sa tu habilitoval na docenta slovenskej literatúry prácou o bernolákovskom a štúrovskom hnutí na východnom Slovensku. Sedlákovo život i kariéru narušil a osudovo ovplyvnil 21. august 1968 s okupáciou Československa vojskami Varšavskej zmluvy, ktorá sa z dočasnej záležitosti stala na vyše dve desaťročia krutou realitou. Táto nepriaznivá situácia a nová totalita zásadne v procese husákovskej normalizácie a konsolidácie perzekvovala najmä demokraticky orientovaných intelektuálov, bývalých stúpenecov obrodného procesu a predstaviteľov pražskej jari, principiálne nesúhlasiacich s poaugustovými pomermi, ku ktorým patril aj I. Sedlák. Preto ho komunistická moc z politických dôvodov prenasledovala profesijne, zakázala mu pedagogickú a publikačnú činnosť, diskvalifikovala ho občiansky i súdne postihla podmieneným trestom s vysokou finančnou pokutou. Preňho to, okrem iného, znamenalo

---

<sup>2</sup> PARENÍČKA, Pavol. Autobiografická spoveď par excellence. Päťdesiat rokov (Imra Sedláka) v slovenskom národnom živote. In *Historický zborník*, roč. 23, 2012, č. 1-2, s. 161.

začiatkom roku 1971 nútený odchod z prešovskej fakulty a z matičného spolkového hnutia, pričom normalizátori mu určili pracovnú pozíciu v Múzeu Slovenskej republiky rád v Prešove. Po rozličných peripetiách a za pomoci Vladimíra Mináča napokon roku 1976 zakotvil v Matici slovenskej v Martine, ktorej ostal verný prakticky až do posledných dní svojho plodného života. Roku 1994 ho prezident Slovenskej republiky Michal Kováč vymenoval za univerzitného profesora v odbore dejiny slovenskej literatúry. Súbežne ako vedúci pracovník Matice slovenskej v Martine pôsobil zároveň v rokoch 1998 až 2005 aj v pozícii vedúceho Katedry slovakistiky na Filologickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici; zastával i akademickú funkciu jej prodekana.<sup>3</sup> Životná dráha a tvorivé aktivity Imricha Sedláka sa uzavreli vo veku osemdesiattri rokov 2. októbra 2016 v Martine,<sup>4</sup> kde ho pochovali na Národnom cintoríne.

Imrich Sedlák sa predovšetkým celoživotne v prvom pláne venoval literárnej histórii. V tejto súvislosti monografie *V letokruhoch národa* (1997), *V čierťážiach búrok* (2001) a *Svitanie na východe* (2008), tvorivo nadväzujúce na staršiu prácu *Strieborný vek I – 2* (1970), predstavujú vrchol jeho literárnovedného a kultúrnohistorického diela a vytvárajú monumentálnu trilógiu, ktorá napokon vyšla pod spoločným názvom *Východné Slovensko v letokruhoch národa* (2012).<sup>5</sup> Jej autor definoval pointu tejto rozsiahlej syntézy konštatovaním: „Pri koncipovaní projektu trilógie som dôsledne uplatňoval princíp integrácie literárnych a kultúrnych tradícií východného Slovenska z hľadiska celonárodného historického vývinu. Tento cieľ som mohol dosiahnuť len objektívnou kritikou tvrdení viacerých autorov, najmä Ondreja Richarda Halagu o separatistickom postavení východného Slovenska. Pre svoje teórie využíval historické zvláštnosti východného Slovenska: samostatný historický vývoj a východoslovenské osobitosti. Využíval tvrdenie, že slovenský západ nežil a necítil s východom, že západniari považovali východniarov za cudzí národ a ich územie za cudziu zem, že východné Slovensko nemalo účasť v záposlovenskom národnom hnutí. Zaznávali ho a podceňovali, Slovenské povstanie vysvetľuje ako ‚záposlovenské‘ a podľa neho štúrovci nevedeli, kto sú východní Slováci, nemali s nimi spoločné povedomie a východ nebol účastný v celonárodných podujatiach. Východoslovenský ľud pomenoval za Slovjakov a územie východného Slovenska za Slansko. Na tieto nezmyselné a neprijateľné tvrdenia Halagu a ďalších historikov dáva odpoveď najmä prvá časť mojej trilógie.“<sup>6</sup>

S hypotézou o rozdelení príslušníkov nášho národa na západných Slovákov a východných Slovjakov, politicky a ideologicky presadzovanou už od polovice 19. storočia,

<sup>3</sup> Sedlák, Imrich... In MAŤOVČÍK, Augustín a kol. *Slovník slovenských spisovateľov 20. storočia*. Bratislava, Martin : Literárne informačné centrum – Slovenská národná knižnica, 2008, s. 421-422 (heslo o I. Sedlákovi bolo spracované na základe dotazníkov, životopisov a iných biografických a bibliografických materiálov uložených v Archíve Národného biografického ústavu Slovenskej národnej knižnice v Martine, fond Imrich Sedlák).

<sup>4</sup> Za profesorom Imrichom Sedlákom. In *Historický zborník*, roč. 26, 2016, č. 2, s. 222-225.

<sup>5</sup> SEDLÁK, Imrich. *Východné Slovensko v letokruhoch národa (kultúrno-spoločenský, národno-politický a literárny integračný proces na východnom Slovensku)*. Martin : Matica slovenská, 2012, 870 s.

<sup>6</sup> Jedinečnosť živého matičného organizmu. Imrich Sedlák v úzkom kontakte s Maticou, kultúrnym a politickým dňaním. In *Slovenské národné noviny*, roč. 31, 2016, č. 14, s. 12. Práve prvá časť trilógie *Východné Slovensko v letokruhoch národa* (2012) nazvaná *V letokruhoch národa* vychádza z jeho staršej práce *Strieborný vek I – 2* (1970).



sa slovenská historiografia ani literárna história ako vážnou problematikou nikdy nevyrovnala, ale čo je horšie, ani sa ňou špeciálne nejako zvlášť nezaoberala, až na Ladislava Tajtáka<sup>7</sup> a čiastočne Petra Švorca, kým naša jazykoveda prostredníctvom Štefana Švagrovského a Slavomíra Ondrejoviča tento jav ostro odsúdila a označila ho za jazykový separatizmus.<sup>8</sup> Preto sa k tejto závažnej otázke treba vrátiť a v tomto smere poukázať na mimoriadny prínos I. Sedláka, ktorý dôsledne vo svojom vedeckom diele dokazoval, že „Východniari“ alebo Východoslováci sú imanentnou súčasťou slovenského národa a východné Slovensko integrálnou časťou Slovenska z hľadiska histórie i súčasnosti,<sup>9</sup> pričom túto vedeckú hypotézu rozpracoval a argumentačne i faktograficky doložil vo viacerých svojich literárnohistorických a kultúrnohistorických prácach.

Imrich Sedlák ako literárny vedec a publicista od mladosti písal články, príspevky a štúdie s rozličnou regionálnou literárnou tematikou, ktoré uverejňoval v novinách a časopisecky, knižne debutoval monografiou *Z literárneho života východného Slovenska* (1960). Aj v ďalšom literárnovednom bádani sa ťažiskovo a systematicky orientoval na výskum problematiky východoslovenského regiónu a jeho významných osobností v 19. a prvej polovici 20. storočia. Literárny, kultúrnohistorický a biografický aspekt dominoval v portrétnych publikáciách *Ján Andraščík* (1965), *Bohuš Nosák-Nezabudov* (1982) a *Pavol Horov – ponorný básnik* (1990), v ktorých popri životopisnom zábere a analýze diela publikoval aj cenný dokumentárny materiál o týchto postavách, spätých s východoslovenskými reáliami. Syntetický charakter mala základná vedecká publikácia I. Sedláka *Strieborný vek 1 – 2* (1970) o literárnych i širších kultúrnych pohyboch, bernoľákovcoch a štúrovcoch v prvej polovici 19. storočia do vypuknutia Slovenského povstania roku 1848 na východnom Slovensku v období národného obrodzenia, klasicizmu a romantizmu, opätovne bohato doložená súbormi dokumentov. K problematike bernoľákovského a štúrovského hnutia vo východoslovenskom priestore sa I. Sedlák nanovo vrátil v syntéze nazvanej *V letokruhoch národa* (1997), na ktorú kontinuálne nadviazala kniha *V čierťažiach búrok* (2001) o národno-integračných procesoch v rokoch 1848 až 1918, pričom osvetlenie literárnych dejín východného Slovenska v medzivojnovom období počas existencie prvej Československej republiky v rokoch 1918 až 1938 kontinuálne zavŕšila publikácia *Svitanie na východe* (2008). Napokon táto rozsahom monumentálna voľná trilógia nanovo editovaná vyšla pod spoločným názvom *Východné Slovensko v letokruhoch národa* (2012). Ako zostavovateľ a spoluautor sa I. Sedlák agilne podieľal na tvorbe viacerých kolektívnych diel a zborníkov: *K slovenskému národnému vývinu na východnom Slovensku* (1970), *Východné Slovensko v dejinách slovenskej literatúry* (1971), *Bernoľákovci v národnom obrození* (1985), *Pavol Jozef Šafárik a slovenské národné obrodzenie*, *Hugolín Gavlovič v dejinách slovenskej kultúry* (oba 1989), *Ludovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti* (1997), *Slováci v revolúcii 1848 – 1849* (2000),

<sup>7</sup> TAJTÁK, Ladislav. *Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku roku 1918*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1972, 159 s.

<sup>8</sup> ŠVAGROVSKÝ, Štefan – ONDREJOVIČ, Slavomír. Východoslovenský jazykový separatizmus v 19. a 20. storočí (Poznámky k Východoslovenskému slovníku). In *Slovenská reč*, roč. 69, 2004, č. 3, s. 129-150.

<sup>9</sup> PARENÍČKA, Pavol. Vedec, univerzitný profesor a matičný činovník prof. Imrich Sedlák a východné Slovensko. In *Slovakistika*, roč. 2, 2013, s. 116-119.

*Osobitosť literárnej tvorby Luda Ondrejova* (2001), *Podoby slovenského romantizmu v dielach Janka Kráľa, Jána Francisciho a Jána Kalinčiaka* (2002), *Janko Jesenský a Zora Jesenská v slovenskej literatúre, Jozef Nižnánsky v kontexte medzivojnovnej a po-vojnovej literatúry* (oba 2004), *Karol Kuzmány a Štefan Moyses v slovenských národných a cirkevných dejinách* (2007), *Anton Bernolák a bernolákovci, prví kodifikátori spisovnej slovenčiny* (2008) a iných. Ako editor I. Sedlák pripravil na vydanie beletristické práce východoslovenských autorov: Jozef Tomášik-Dumín: *Spevy novej doby* (1982), Bohuš Nosák-Nezabudov: *Spevy tatranské* (1984) a Anton Prídavok: *Vrásky času* (2007).

Vo vedecko-organizačnej činnosti vypracoval Imrich Sedlák koncepciu Slovenského literárneho ústavu Maticy slovenskej, ktorý orientoval na základný a aplikovaný výskum, edičnú činnosť, prezentácie a kultúrno-spoločenské aktivity. V tejto súvislosti medzi jeho najvýznamnejšie vedecké a edičné počiny vôbec a osobitne v spätosti s týmto pracoviskom sa zaraďuje vydanie rozsiahlych tzv. matičných *Dejín slovenskej literatúry I – 2* (2009),<sup>10</sup> ktoré pozitívne prijala väčšia časť slovenskej literárnej kritiky (Ján Gbúr, Alexander Halvoník, Igor Hochel, Peter Mráz, Vincent Šabík a iní). Posledný z menovaných literárnych kritikov na margo vydania tejto syntézy poznamenal: „Literárna história nepatrí medzi zanedbané polia slovenskej literárnej vedy a platí to aj dnes, v časoch nie práve najpreferovanejšieho pestovania literatúry, jej vydávania, recenzovania či skúmania. Po trojväzkovom kompendiu Stanislava Šmatláka a Viliama Marčoka (z rokov 2004 – 2006) historický projekt kolektívu I. Sedláka predstavuje syntetický obraz celku slovenskej literatúry (doma i v zahraničí); prichádza s ambíciou ponúknuť najúplnejšiu databázu literárneho vývinu v nových a zmenených spoločensko-kultúrnych podmienkach, kriticky nadväzujúc na bezprostredných predchodcov. Aj keď by sme si odmysleli nemalé ťažkosti,<sup>11</sup> aké predstavuje historické spracovanie rozsiahleho materiálu, primárnej a sekundárnej literatúry, prameňov a ich recepcie, nie je to malý autorský výkon, ktorý by sme mohli ignorovať, a to pri vedomí ambivalentnosti historizmu vôbec a v dnešných pomeroch transformácie a relativizácie či naopak absolutizácie a nihilizácie osobitne. Napokon sám predmet historického bádania sa vyznačuje disparátnosťou, nejednoznačnosťou, ambivalenciou, akou sa vyznačujú už historické pomery realizácie slovenskej literatúry od prvopočiatkov po dnešok.“<sup>12</sup> Na tejto rozsahom rozmernej literárnohistorickej syntéze dejín slovenskej literatúry I. Sedlák participoval ako jej iniciátor, zostavovateľ a vedúci autorského kolektívu vyše desiatky erudovaných tvorcov, pričom Matica slovenská v Martine túto dvojväzkovú prácu vydala spoločne s Literárnym informačným centrom v Bratislave. Projektom *Dejín slovenskej literatúry* sa Imrich Sedlák kontinuálne zaradil

<sup>10</sup> SEDLÁK, Imrich a kol. *Dejiny slovenskej literatúry I – 2*. Martin, Bratislava : Matica slovenská – Literárne informačné centrum, 2009, 596 + 785 s.

<sup>11</sup> „Tu chcem s ľútosťou uviesť jednu nepríjemnú skúsenosť, že predseda MS Jozef Markuš ani I. podpredseda MS a riaditeľ Inštitútu slovenského jazyka a literatúry Miroslav Bielik neprejavili o prípravu a vydanie matičných dejín po celý čas žiadny záujem (Bielik zrejme pod vplyvom Viliama Marčoka).“ SEDLÁK, Imrich. *Päťdesiat rokov v slovenskom národnom živote*, s. 190 (tento riadok si ceruzkou v knihe podčiarkol samotný I. Sedlák).

<sup>12</sup> ŠABÍK, Vincent. Imrich Sedlák a kol. *Dejiny slovenskej literatúry I – 2...* In *Slovenské pohľady*, 2011, č. 2, s. 128-129.

k takým ich syntetickým tvorcom, ako bolo jeho nemálo predchodcov: Jaroslav Vlček, Jozef Škultéty, Štefan Krčméry, Andrej Mráz, Ján Béder, Ján Mišianik, Milan Pišút, či už spomínaní Stanislav Šmatlák a Viliam Marčok.

Imrich Sedlák ako literárny vedec, kultúrny historik, regionalista a múzejník, orientujúci sa na východoslovenskú problematiku, výrazne zasiahol i do organizovania vedeckého, výskumného a edičného života na východnom Slovensku, ba jeho vedecko-organizačné aktivity dosahovali neraz vyššiu kvalitu ako ním napísané teoretické práce. V tejto oblasti jedným z jeho hlavných cieľov a nosných úloh v organizátorskom smere bola idea a realizácia projektu pravidelného vydávania vedeckého zborníka, ktorý by prezentoval najnovšie poznatky o Východoslovenskom kraji v rozličných oblastiach humanitných a spoločenských vied, najmä regionálnej histórie, jazykovedy, literárnych dejín, národopisu a kulturológie. Roku 1959 tak z jeho podnetu začali vychádzať *Nové obzory*, s podtitulom *Spoločenskovedný zborník východného Slovenska*, okolo ktorého v pozícii zostavovateľa, zodpovedného a výkonného redaktora sústredil fundovaný autorský kolektív; súčasne nadviazal úzku spoluprácu s vedeckými a kultúrnymi pracoviskami, univerzitami a vysokými školami. Do autorského kruhu *Nových obzorov* sa včlenila špička východoslovenských vedeckých autorít: Ervín Lazar, Štefan Pažúr, Pavol Petrus, Jozef Repčák, Ladislav Tajták, Štefan Tóvik, Ferdinand Uličný a iní. Zborník aj vďaka tomuto autorskému zázemiu mal vysokú odbornú úroveň a jeho zostavovateľ I. Sedlák až do obdobia normalizácie, keď mu túto činnosť zakázali komunistické orgány, zredigoval v rokoch 1959 až 1972 jeho šesťnásť ročníkov (celkovo vyšlo tridsaťjeden ročníkov). Popri týchto zborníkových aktivitách sa paralelne zameriaval na produkciu regionálnych monografií východoslovenských miest ako zostavovateľ, hlavný redaktor a vedúci autorských kolektívov. V tejto súvislosti pod jeho vedením vyšli knihy *Sabinov a okolie* (1962), *Prešov a okolie* (1964), *Dejiny Prešova 1 – 2* (1965) a *Bardejovské kúpele* (1970). Zborníkmi i monografiami miest prispel k hlbšiemu a objektívnemu poznaniu dejín východoslovenského regiónu a osvetlil jeho miesto v integračných procesoch slovenského národa. Do kapitol o minulosti školstva a pedagogiky na východnom Slovensku v devätnástom storočí I. Sedlák prispel zostavením zborníkov *Prešovské kolégium v slovenských dejinách* (1967) a *Kežmarské lýceum* (1984), pričom poukázal na fakt, že tieto významné školské ústavy na východnom Slovensku zohrali významnú rolu v rámci slovenského celonárodného hnutia, obrodzenia a literatúry, predovšetkým v interakcii so štúrovskou generáciou.

Popri východnom Slovensku, najmä Šariši a Prešove, sa po presídlení od roku 1976 druhým domovom I. Sedláka stal Turiec, mesto Martin a najmä turčianska dedinka Belá, kde našiel tvorivý pokoj pre svoju ďalšiu vedeckú a publikačnú prácu. Tejto lokalite venoval populárno-náučnú publikáciu *Storočnica dobrovoľnej požiarnej ochrany v Belej-Duliciach. 1888 – 1988* (s Jozefom Hamzom, 1988), ale najmä bol zostavovateľom, vedúcim autorského kolektívu a spoluautorom rozsiahlej monografie *Belá-Dulice* (2006).<sup>13</sup>

Hoci v rokoch 1976 až 1990 profesijne dominovalo v pracovných i publikačných činnostiach Imricha Sedláka literárne múzejníctvo, tejto oblasti sa s rozličnou intenzitou tiež venoval celoživotne. Už na strednej škole a potom najmä počas vysokoškolských štúdií

<sup>13</sup> SEDLÁK, Imrich a kol. *Belá-Dulice. Vlastivedná monografia obce*. Belá-Dulice : Obecný úrad, 2006, 565 s.

v úzkej spolupráci s Vlastivedným, respektíve Krajským múzeom v Prešove sa venoval výskumu a prezentácii kultúrnych a literárnych tradícií východného Slovenska. V oblasti literárneho múzejníctva sa prezentoval výstavami *Život a dielo Jonáša Záborského* a *Literárny život na východnom Slovensku*, ako aj prípravou stálej expozície a vytvorením Pamätnej izby Jonáša Záborského v Župčanoch. Zostavil jubilejnú publikáciu *60. rokov Šarišského múzea v Bardejove* (1967). Roku 1971 v období nástupu normalizácie sa nútene z politických dôvodov po odchode z fakulty stal odborným pracovníkom Múzea Slovenskej republiky rád v Prešove, kde sa pod dohľadom pazúrov komunistickej moci mohol venovať iba dokumentačnej činnosti orientovanej na literárne tradície východného Slovenska a prípravu múzea tohto zamerania v Župčanoch, pričom sústredil okolo tritisíc textových dokumentov a asi tristo vecných pamiatok literárnej povahy, pripravil libreto, scenár, sprievodcu a participoval na realizácii múzea v zrenovovanom župčianskom kaštieli (Literárne múzeum Jonáša Záborského). Túto problematiku spracoval v publikácii *Expozícia literárnych tradícií na východnom Slovensku v Župčanoch* (1976).

Po prechode do Matice slovenskej v Martine od roku 1976 pracoval na úseku literárneho múzejníctva, kde sa prioritne orientoval na prípravu a realizáciu scenára stálej expozície Slovenského národného literárneho múzea v Martine. Popri tejto ťažiskovej úlohe poskytoval metodickú pomoc v oblasti literárneho múzejníctva s osobitnou úlohou prípravy Múzea slovensko-slovanských vzťahov Alexandra Sergejeviča Puškina v Brodzanoch, súčasne spolupracoval na vybudovaní expozície Múzea Ľudovíta Štúra v Modre. Okrem týchto ťažiskových literárno-múzejných činností sa podieľal aj na realizácii expozícií Pamätného domu Jozefa Gregora-Tajovského v Tajove, Múzea Pavla Horova a jeho rodákov v Bánovciach nad Ondavou, Pamätného domu Pavla Jozefa Šafárika v Kobeliarove a viacerých pamätných izieb na Slovensku. Ako erudovaný múzejník pre slovenské literárne i vlastivedné múzeá autorsky pripravoval sprievodcov po ich stálych expozíciách: *Múzeum Ľudovíta Štúra v Modre* (1978 a 1983), *Literárne múzeum A. S. Puškina. Partizánske – Brodzany* (s Jurajom Chovanom-Rehákom, 1978 a 1987), *Pamätný dom Jozefa Gregora-Tajovského Tajov*, *Pamätná izba Jozefa Miloslava Hurbana Hlboké* (oba 1982), *Pamätná izba Jonáša Záborského v Zábore* (1983), *Bernolákovci v národnom obrození* (1985), *Pamätný dom Pavla Jozefa Šafárika v Kobeliarove* (s Imrichom Vaškom, 1986), *Literárne múzeum Pavla Horova v Bánovciach nad Ondavou* (1987). V oblasti teoretického výskumu zostavil a zredigoval štrnásť ročníkov zborníka *Literárno-múzejný letopis* (1977 – 1999). V ponovembrovom období sa s veľkým elánom a zaujatím podieľal na znovuoobnovení činnosti Muzeálnej slovenskej spoločnosti; od roku 1993 bol jej prvým predsedom, potom funkcionárom, iniciátorom vydávania a v rokoch 1994 až 2000 zostavovateľom i výkonným redaktorom Časopisu i Zborníka Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Škoda, že Muzeálna slovenská spoločnosť, založená roku 1895 Andrejom Kmeťom, v rokoch 1948 až 1989 zakázaná totalitným režimom a po jeho páde roku 1993 revitalizovaná I. Sedlákom,<sup>14</sup> ktorý jej v rokoch 1993 až 2003 predsedal, v 21. storočí nenašla dôstojných pokračovateľov a od roku 2008 nevyvíja takmer nijaké aktivity.

---

<sup>14</sup> ŠOKA, Milan. Prof. Imrich Sedlák a Muzeálna slovenská spoločnosť. In *Prof. PhDr. Imrich Sedlák, CSc., a slovenská národná kultúra*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2003, s. 90-93.

Od polovice 60. rokov 20. storočia sa Imrich Sedlák zameriaval na organizovanie matičného hnutia na východnom Slovensku, nadväzujúc na aktivity a dielo Michala Fedora,<sup>15</sup> pričom jeho ohniskom sa stal Prešov a epicentrom katedra slovenčiny na prešovskej filozofickej fakulte. Po dôkladných prípravách sa práve v Prešove v atmosfére politického odmäku, demokratizačného a obrodného procesu uskutočnila 10. mája 1968 veľká manifestácia za úplné obnovenie činnosti Matice slovenskej, na ktorej sa zúčastnilo jej päťtisíc priaznivcov. Práve toto zhromaždenie dalo podnet na aktivizáciu matičného života v celej oblasti východného Slovenska a iniciovalo vznik mnohých miestnych odborov. Medzi nimi ako jeden z prvých bol založený Miestny odbor Matice slovenskej v Prešove, pričom angažovaného I. Sedláka zvolili za jeho predsedu; predsedal aj okresnému i oblastnému výboru matičiarov. Na valnom zhromaždení Matice slovenskej 10. augusta 1968 v Martine sa I. Sedlák stal druhým matičným podpredsedom.<sup>16</sup> Následne v Prešove zriadil sekretariát Matice slovenskej, ktorý koordinoval činnosť miestnych odborov vo východoslovenskej oblasti. Na začiatku okupácie Československa vojskami Varšavskej zmluvy koncom augusta 1968 pôsobil I. Sedlák v matičnom ústredí v Martine, kde redigoval ilegálne vydávané *Národné noviny* a zabezpečoval celý chod Matice slovenskej, ktorá vďaka nemu naďalej pracovala na demokratických a reformných princípoch. Za túto činnosť ho po nástupe normalizácie začali v decembri 1970 trestne stíhať za údajné „hanobenie republiky a jej predstaviteľov“, za čo mu bol v zinscenovanom politickom procese 2. júla 1971 Okresným súdom v Martine vymeraný šesťmesačný podmienený trest a vysoká finančná pokuta.

V decembri 1989 a januári 1990 po rehabilitácii Imrich Sedlák ako vedecký pracovník Matice slovenskej demokratickej orientácie vystupoval na verejných zhromaždeniach, aktívoch a schôdzkach, kde nastoloval otázky spojené s perspektívou ďalšieho vývoja našej vrcholnej národnej kultúrnej inštitúcie. Dňa 22. januára 1990 ho minister kultúry Slovenskej republiky Ladislav Chudík menoval za prvého ponovembrového správcu Matice slovenskej, potom od roku 1992 v inštitucionálnom matičnom organizme zastával ďalšie dôležité funkcie: vedecký tajomník, riaditeľ Slovenského národného literárneho múzea, riaditeľ Pamätníka národnej kultúry, riaditeľ Slovenského literárneho ústavu a iné. Po dvadsaťročnom bašovaní Jozefa Markuša ako predsedu Matice slovenskej sa roku 2011 prihlásil ku kritikom jeho ekonomických káz,<sup>17</sup> ktoré devalvovali matičnú myšlienku vo vedomí slovenskej spoločnosti. Ako vedecký tajomník pripravil scenár výstavy *Matica slovenská 1863 – 1968 – 2008* (2008), oživil vydávanie *Zborníka Matice slovenskej* (2010) a napokon zostavil a zredigoval antológiu vedeckých prác *Slovakistika I*

---

<sup>15</sup> FEDOR, Michal. *Matica slovenská a východné Slovensko*. Košice : Štátna vedecká knižnica, 1963, 126 s.; FEDOR, Michal. *Poslanie a program Matice slovenskej na východnom Slovensku*. Martin : Matica slovenská, 1966, 209 s.

<sup>16</sup> Valné zhromaždenie Matice slovenskej 10. augusta 1968 v Martine si za svojho staronového predsedu zvolilo Ladislava Novomeského a za správcu Jána Martáka, za prvého podpredsedu Daniela Okáliho a za druhého Imricha Sedláka. Okrem neho Novomeský, Marták a Okáli neodsúdili okupáciu Československa vojskami Varšavskej zmluvy a stali sa oporami normalizačnej kultúrnej politiky Gustáva Husáka.

<sup>17</sup> Zistené problémy v nakladaní s matičným majetkom. In *Slovenské národné noviny*, roč. 22 (26), 8. 2. 2011, s. 1.



(2012) s rubrikami *Jazyk, Literatúra, Kultúra a Informácie*. Pri príležitosti stopäťdesiateho výročia založenia Matice slovenskej vo februári 2013 zorganizoval veľkú medzinárodnú vedeckú konferenciu, z ktorej zostavil, zredigoval a vydal rozsiahly zborník pod názvom *Matica slovenská v národných dejinách*.<sup>18</sup> Imrich Sedlák sa po roku 1989 s vervou angažoval aj v spolkovom matičnom hnutí, bol dlhoročným predsedom Miestneho odboru Matice slovenskej v Martine a rovnako dlhoročným členom jej celoslovenského výboru.

Imrich Sedlák si cieľavedome vybral za svoje povolanie a úspešne sa zhostil úlohy byť učiteľom, slovenčinárom a vychovávať, vzdelávať aj formovať mládež, na čo mal osobnostne všetky odborné i morálne predpoklady. Po stredoškolských začiatkoch hneď od svojho vstupu na akademickú pôdu na Katedre slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove, okrem základných vedeckopedagogických povinností, v rokoch 1961 až 1971 prednášal staršiu i novšiu slovenskú literatúru od klasicistického národného obrodovania cez romantizmus po začiatky realizmu. Autorsky pripravil študijný materiál pre slovenčinárov *Úvahy o literatúre Šariša a Zemplína* (1959). Značnú pozornosť venoval organizovaniu a obsahovému zabezpečovaniu študentskej vedeckej a odbornej činnosti, no tiež usporiadaniu a zášte viacerých vedeckých konferencií (*Prešovské kolégium v slovenských národných dejinách, K slovenskému národnému vývinu na východnom Slovensku, Východné Slovensko v dejinách slovenskej literatúry* a iné). Do tohto okruhu patrili aj ním organizované vedecké podujatia a spoločenské akcie v rámci Literárneho Kežmarku a Horovovho Zemplína, adresované školskej mládeži. V roku 1971 z politických dôvodov normalizačná mašinéria I. Sedláka ako trestne stíhanú osobu prepustila zo zamestnania na fakulte a 1. marca 1971 musel nastúpiť ako odborný pracovník v Múzeu Slovenskej republiky rád (pod týmto názvom fungovalo počas socialistickej éry v rokoch 1961 až 1989, predtým v rokoch 1950 aj teraz Krajské múzeum) v Prešove. Z prešovskej fakulty prepustili zo zamestnaneckého pomeru okrem Sedláka aj ďalšie známe osobnosti ako rusistu Andreja Červenáka, ukrajinistu Juraja Baču či historika a archivára Ferdinanda Uličného.

Po páde komunizmu Imrich Sedlák z osobných dôvodov odmietol návrat a rehabilitáciu na univerzite v Prešove, ale pokračoval v akademickej kariére v Banskej Bystrici; roku 1994 ho vymenovali za univerzitného profesora. Za spolupráce s Milošom Štillom a Júliusom Albertym v prvej polovici deväťdesiatych rokov 20. storočia v rámci kontaktov Matice slovenskej a Univerzity Mateja Bela kreoval na matičnej pôde v Martine bakalárske štúdium v odbore muzeológia a kultúrne dedičstvo. Od roku 1998 začal pôsobiť ako externý, od roku 1999 interný pedagóg a akademický funkcionár, prodekan pre rozvoj a podnikateľskú činnosť na Filologickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, kde ukončil svoju vedeckopedagogickú misiu roku 2005.

Pri pripomienke nedožitého deväťdesiateho výročia narodenia profesora Imricha Sedláka treba konštatovať, že šesťdesiat rokov sa výrazne angažoval v slovenskom literárnom a národnom živote. Keď sme už pri číslach, nemožno nespomenúť, že I. Sedlák je autorom dvadsiatich ôsmich monografií a vyše stovky vedeckých štúdií, že zostavil okolo

---

<sup>18</sup> SEDLÁK, Imrich a kol. *Matica slovenská v národných dejinách. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Matica slovenská v národných dejinách*. 26. – 27. 2. 2013. Martin : Matica slovenská, 2013, 479 s.

päťdesiat syntetických prác a zborníkov, že pripravil tridsať múzejných expozícií a výstav, ale organizoval aj rovnaký počet vedeckých konferencií. Generálny katalóg Slovenskej národnej knižnice v Martine eviduje osemdesiatdeväť samostatných knižných jednotiek, na ktorých tvorbe sa I. Sedlák podieľal ako autor, spoluautor alebo zostavovateľ.<sup>19</sup> Tieto kvantitatívne nespochybniteľné ukazovatele v Sedlákovom prípade<sup>20</sup> odzrkadľujú aj mimoriadne kvalitný stupeň synergického efektu, sofistikovane spájajúceho slovakisticky ladené literárnohistorické, múzejné a kultúrnohistorické publikačné, organizačné aj vedeckopedagogické aktivity, ktoré sa horizontálne priestorovo odvíjajú od východoslovenského regiónu až po celé územie Slovenska a vertikálne časovo zachytávajú naše literárne a kultúrne dejiny od konca osemnásteho storočia po prítomnosť. Toto všetko súbežne od roku 1968 prekrýva a zastrešuje Sedlákova vedecká a organizačná práca v Matici slovenskej, v ktorej zanechal výraznú stopu a zaradil sa medzi najvýznamnejšie postavy matičného života a vedy, za čo mu treba vzdať hlbokú úctu. Jeho osobnosť a aktivity detailne mapuje zborník Imrich Sedlák a slovenský národný život,<sup>21</sup> ktorý štúdiami vyplnili viacerí významní predstavitelia slovenskej vedy a literatúry: Andrej Červenák, Blahoslav Lazorík, Sergej Makara, Oľga Pavúková, Milan Šoka, Ladislav Tajták, Jozef Tatár, Ján Vilikovský, Tomáš Winkler a iní.

Pavol Parenička

---

<sup>19</sup> Dostupné na: <[https://chamo.kis3g.sk/search/query?match\\_1=MUST&field\\_1&term\\_1=Sedl%C3%A1k+Imrich&sort=relevance&pageNumber=9&theme=snk](https://chamo.kis3g.sk/search/query?match_1=MUST&field_1&term_1=Sedl%C3%A1k+Imrich&sort=relevance&pageNumber=9&theme=snk)>.

<sup>20</sup> BEŇOVSKÝ, Jozef a kol. *Imrich Sedlák. Výberová personálna bibliografia*. 2. vydanie. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2002, 40 s.

<sup>21</sup> Prof. PhDr. Imrich Sedlák, CSc., a slovenský národný život. *Zborník príspevkov z vedeckého sympózia dňa 12. decembra 2002*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2003, 145 s.



## Sto rokov od narodenia profesora Richarda Marsinu (1923 – 2021), obnoviteľa Historického odboru Matice slovenskej a periodika Historický zborník

Život, dielo a aktivity prof. PhDr. Richarda Marsinu, DrSc., sú neoddeliteľne späté s Maticou slovenskou (MS), predovšetkým s jej aktivitami v oblasti slovenských dejín. Historický odbor Matice slovenskej (HO MS), na obnovení ktorého mal veľkú zásluhu práve R. Marsina, bol obnovený na valnom zhromaždení HO MS v Martine 11. decembra 1992 za účasti päťdesiatich odborníkov zo spoločenských vied, najviac historikov. Na organizovaní sa podieľal vedecký tajomník Matice slovenskej PhDr. Štefan Baranovič, CSc., a riaditeľ členského ústredia MS PhDr. Cyril Žuffa, CSc. Ten vo svojom úvodnom príhovore charakterizoval obnovovaný HO MS ako záujmový odbor, hoci pred prerušením jeho činnosti sa definoval ako vedecký odbor. Náčrt programu obnoveného matičného odboru navrhol Dr. Richard Marsina, DrSc. Obnovujúce valné zhromaždenie HO MS zvolilo svoj výbor. Za čestného predsedu bol zvolený jednomyseľne slovenský archeológ PhDr. Belo Polla, DrSc., ktorý predstavoval kontinuitu s pôvodným HO MS, ktorý mal aj medzi vedeckými odbormi MS poprednú úlohu. Jeho predsedom bol od roku 1945 Daniel Rapant, referentmi František Hrušovský, neskôr po jeho emigrácii Belo Polla. Ako asistent prof. Rapanta sa už vtedy angažoval v HO MS aj Richard Marsina. Členmi odboru boli viacerí archeológovia, literárni, cirkevní a kultúrni historici, národopisci, múzejníci, ako aj historici umenia. Aktivity HO MS spočívali vo veľkom počte fundovaných prednášok, sprostredkujúcich najnovšie výsledky bádania a na ne nadväzujúcich dišput vedených v kriticko-rationálnom duchu. Niektoré z vystúpení boli uverejnené od roku 1943 na stránkach *Historického sborníka*, pokračovateľa historickej časti *Sborníka Matice slovenskej*. HO MS reagoval na aktuálne spoločensko-politické dianie po vojne, napríklad na zmeny názvov miest a obcí na Slovensku. Usiloval sa oživiť kontakty s vedeckými ustanovizňami v Bratislave a Prahe. K významným podnetom HO MS patrila požiadavka na vydanie archívneho zákona, zriadenie Krajinského slovenského archívu a Slovenského historického ústavu. HO MS stál pri zrode Slovenskej historickej spoločnosti. Uvažovalo sa vydať miestopisný slovník Slovenska, ktorý by uvádzal najdôležitejšie údaje o každej slovenskej obci. Za naliehavú potrebu považoval vydať *Slovenský listár* (korešpondenciu národných dejateľov). Kolektív pracovníkov HO MS pripravil projekty, v rámci ktorých sa mal vydať slovenský historicko-kultúrny schematizmus na spôsob encyklopédie osobností od najstarších čias až do roku 1918. Významným projektom boli dejiny Matice slovenskej. Práce na nich začal referent odboru B. Polla.

Nové vedenie Historického odboru MS po roku 1945 na čele s Danielom Rapantom, s ktorým R. Marsina úzko spolupracoval, sa malo stať zárukou všestrannej odbornej kultivácie oficiálneho časopisu odboru – *Historického sborníka*, ako aj rastu kvality a rigorózneho posúdenia prác, ktoré mali byť zaradené do edície Spisov Historického odboru MS. Zdá sa, že Rapantovo riadenie činnosti odboru v rokoch 1946 a 1947 predstavuje vrchol v kvalite i kvantite práce a edičnej činnosti HO MS.

Komunistický prevrat vo februári 1948 v ČSR spôsobil diskontinuitu vývoja slovenskej spoločnosti a negatívnym spôsobom zasiahol aj slovenskú historiografiu. Z Matice bol 1. marca 1948 pod politickým tlakom odstránený jeden z najagilnejších pracovníkov – referent Historického odboru Belo Polla. Jeho funkciu prevzal mladý komunista Ján Dekan, ktorý sa zároveň stal povereným výkonným redaktorom *Historického sborníka* a zodpovedným redaktorom *Spisov Historického odboru MS*. Aktivity R. Marsinu sa výrazne redukovali. Ján Dekan, v atmosfére politických čistiek v Matici slovenskej a nástupu marxistickej inteligencie, nedokázal zabezpečiť tvorivú kontinuitu v historickej produkcii. Poslednou publikáciou edície *Spisov Historického odboru* bol druhý diel Rapantovho *Slovenského povstania 1848 – 1849*, ktorý vyšiel až po zlikvidovaní Historického odboru v roku 1950.

Na obnovujúcom valnom zhromaždení HO MS v Martine 11. decembra 1992 bol za jeho predsedu zvolený Richard Marsina. Členmi výboru sa stali: Štefan Baranovič, Ľubica Bartalská, Vladimír Čipka, Ladislav Deák, Pavol Parenička, Milan Podrimavský, Ľubomír Prikryl, Vojtech Šaluška, Ferdinand Uličný a Tomáš Winkler.

Prvé riadne zasadnutie výboru HO MS za predsedníctva R. Marsinu sa konalo 17. februára 1993. Plánovalo podujatie k 75. výročiu Pittsburskej dohody. Slávnostný akt prinesenia originálu Pittsburskej dohody zástupcami Svetového kongresu Slovákov sa uskutočnil v Žiline. Na druhom riadnom zasadnutí výboru HO MS 25. augusta 1993 archeológovia Alexander Ruttkay (riaditeľ Archeologického ústav Slovenskej akadémie vied) a Dušan Čaplovič (zástupca podpredsedu Slovenskej akadémie vied) oznámili, že archeológovia nehodlajú založiť samostatný vedecký odbor Matice slovenskej. Výbor odporučal dotlačiť publikáciu *Slovenské dejiny* (vydané v MS), ale žiadal ich prepracovanie. V tom čase mal HO MS 64 členov. Štvrté zasadnutie výboru HO MS pod vedením R. Marsinu sa konalo v Historickom ústave Slovenskej akadémie vied. Výbor žiadal vedenie MS, aby sa HO MS kvalifikoval ako vedecký odbor. Odznali aj návrhy na definovanie HO MS ako vedeckej inštitúcie, ktoré sa ukázali ako nereálne.

Predseda HO MS Richard Marsina sa 6. augusta 1994 zúčastnil v Martine na porade o aktuálnych otázkach záujmových odborov MS, kde zdôraznil kladný vzťah k národu a štátu, ale aj záujem posilňovať národný a kresťanský základ MS. Vyzdvihol požiadavku na opätovné a pravidelné vydávanie periodika *Historický zborník* ako orgánu HO MS. Na piatom zasadnutí výboru 21. septembra 1994 predseda HO MS Richard Marsina predložil návrh osnovy obnoveného periodika *Historický zborník*. Prvé číslo obnoveného periodika vyšlo ako *Historický zborník 6* (1996). Zostavil ho Ján Bobák. Predsedom redakčnej rady bol Richard Marsina. Členmi redakčnej rady boli: Dušan Čaplovič, Ladislav Deák, Róbert Letz, Michal Otčenáš, Milan Podrimavský, Belo Polla a Vladimír Repka. Mal vychádzať v Matici slovenskej raz ročne, čiže nebol klasickým periodikom.

V súvislosti s matičnými aktivitami Richarda Marsinu nemožno nespomenúť ani jeho vedeckú formáciu. Ovplyvnil ho najmä Daniel Rapant, ktorý viedol oddelenie pre dejiny slovenské, známy z polemík s Václavom Chaloupeckým. Ten tvrdil, že západní Slováci sú v zásade Čechoslováci, ergo Česi, východniari vznikli vraj z Poliakov a Bulharov a stredné a severné Slovensko bolo v stredoveku v podstate neosídlené. Rapant Chaloupeckého tézu napadol, začal písať prvé profesionálne stránky slovenského dejepisu, aby na to po „víťaznom Februári“ doplatil zákazom prednášať. Seminár pomocných vied

historických viedol Alexander Húščava. Pozitivista, pôvodne Chaloupeckého žiak, vytvoril základy disciplín, na ktorých mohla neskôr stavať slovenská historiografia. Richarda Marsinu učil aj vtedajší veľký starovekár Vojtech Ondrouch, stredovekár Branislav Varsik či slavista Jevgenij Perfeckij. Marsina, ako nekomunista, dokonca nečlen zväzu mládeže, bez aktivít „pri budovaní a obnove vlasti“ nemal veľkú šancu, keď sa po úspešnom štúdiu prihlásil na asistentské miesto. Posudok mládežníckej organizácie ho odporúčal do archívu, knižnice... Po obhájení štátnych záverečných prác z dejín filozofie spracoval problematiku materialistického a idealistického chápania dejín a z histórie napísal u Daniela Rapanta najstaršie dejiny Žiliny. Doktorská práca Richarda Marsinu zapadala prachom na stole súdruha Jaroslava Dubnického. Až po viacerých interpeláciách profesora Húščavu bola po takmer dvoch rokoch od odovzdania práce zvolaná skúšobná komisia.

Marsina začal dráhu vedca archivára roku 1950 v Pôdohospodárskom archíve. Toto pracovisko bolo základom, na ktorom sa vytvorila štruktúra slovenských archívov, opatrujúcich aj obzvlášť cenný stredoveký materiál. Po včlenení Pôdohospodárskeho archívu do Štátneho slovenského ústredného archívu (1956) sa stal Richard Marsina na istý čas zástupcom riaditeľa a vedúcim oddelenia feudalizmu. Tam vyšla Richardovi Marsinovi a Michalovi Kušíkovi prvá (dvojzväzková) kniha. Vedecko-kritický prepis textu najstarších urbárov z nášho územia, v ktorých boli zaznamenané povinnosti poddaných voči svojim zempanom.

Svojím dielom sa nezmazateľne zapísal do histórie slovenskej vedy najmä dielom *Slovenský diplomatár – Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I. – II.* (Bratislava 1971, 1987), ktorého potreba vychádza z nutnosti systematickým spôsobom realizovať výskum slovenských dejín a kritickým spôsobom spracovať ich pramenné východiská. Prvé dva diely diplomatára, aj s kritickými štúdiami, predstavujú kompletný listinný materiál k najstarším dejinám Slovenska do roku 1260, čím sa zreálnuje historický obraz našej krajiny už od veľkomoravských čias i ako základne (populačnej a kultúrnej) Uhorského kráľovstva. Ide o veľmi dôležité obdobie, pretože v ňom sa slovenské etnikum stabilizuje jazykovo, teritoriálne, sídliskovo a kultúrne. Pramenný materiál Marsina publikoval po analýze diplomaticko-paleografickou metódou v širokom interdisciplinárnom zábere, čo bolo nevyhnutné predovšetkým pre kritiku prameňov a ich hodnovernú výpoved'. Metodologicky sa *Slovenský diplomatár* stal vzorovým pre podobné edičné práce a aj v ostatných európskych (ba aj západoeurópskych) krajinách vyvolal veľký a pozitívny ohlas.

Keď už v osemdesiatych rokoch 20. storočia bol komunistický režim oslabený a tematika Veľkej Moravy stále silná, Richard Marsina mohol vydať aj monografiu *Metodov boj*. Medzi riadkami Metodovho boja čítame aj o základných hodnotách a historických predstavách Richarda Marsinu: o kresťanstve a kultúre, o slovansko-slovenských dejinách, o Veľkej Morave ako súčasťi historickej tradície Slovákov.

Po páde totality sa R. Marsina dočkal zadosťučinenia. Bolo to pohnuté obdobie, keď ľudia hľadali pravdu o „svojich“ dejinách. Vtedy stál Richard Marsina na čele HO MS a Slovenskej historickej spoločnosti; viedol aj sekciu dejín miest. Dokázal analyticky a synteticky spracovať ranostredoveké etnogenézy, christianizáciu a dejiny cirkví, dejiny miest. Publikoval aj práce k historiografii a filozofii dejín. Je autor množstva edícií, z verejnosti známejších spomeniem aspoň výber z uhorských legiend a listín k dejinám

Slovenska. Úctyhodný výkon odrážal jeho sebadisciplínu a vitalitu až do posledných dní. Spolu s Jozefom Melišom vydal v roku 2021 *Codex Diplomaticus Episcopatus Nitriensis*. Je to jeho posledné veľké dielo ako najvýznamnejšieho slovenského historika stredoveku. Prináša dobové svedectvá o najstaršej cirkevnej inštitúcii na Slovensku – Nitrianskom biskupstve založenom v roku 880.

Profesor Marsina vyvinul veľké úsilie o vytvorenie novej koncepcie syntézy dejín Slovenska a o teoretické opodstatnenie samostatnosti odboru slovenské dejiny, ktorý oficiálne od prvej polovice päťdesiatych rokov prestal ako samostatný odbor existovať. Problematika vzniku a fungovania miest, kategorizácia miest a právne postavenie mešťanov, národnostné zloženie miest atď. bola Marsinovou významnou oblasťou vedeckej práce.

Kresťanstvo ako kultúrno-civilizačný fenomén, formujúce naše dejiny od jej počiatkov dodnes celkom prirodzene pútalo pozornosť prof. Marsinu. Venoval sa šíreniu kresťanstva na Slovensku, kresťanským tradíciám, sv. Svoradovi-Andrejovi a Benediktovi, kláštorom na Slovensku – širitelom vzdelanosti, postaveniu cirkvi na Slovensku do začiatku 14. storočia, ako aj založením Spišského, Banskobystrického a Rožňavského biskupstva, ale aj kresťanskou náboženskou filozofiou. Zvláštnu pozornosť venoval cyrilo-metodskej problematike, kde treba spomenúť najmä jeho monografiu *Metodov boj* a štúdie o pápežskej bule *Industriae tuae*. Téma kresťanstva sa úzko viaže s Nitrou a tej autor venoval viacero svojich štúdií v zborníkoch, ktorých bol editorom.

Pohľad vysoko erudovaného znalca slovenských dejín a všeobecných európskych dejín priniesol mnohé prekvapujúce výsledky aj v oblasti dejín slovenskej historiografie (Samuel Timon, Jozef Hložník-Hložanský, Ján Severini, Matej Bel, Jonáš Záborský, Adam František Kollár), čo bolo ďalšou oblasťou jeho vedeckej činnosti. Neobyčajne plodnú činnosť vyvíjal na syntézach slovenských dejín. Monografia *Slovensko I. Dejiny* vzbudila veľký ohlas vo vedeckej verejnosti svojím poňatím látky, precíznym spracovaním a usporiadaným faktografickým podaním, čím autor vniesol potrebný poriadok do faktografie a tým aj nové hodnotenia mnohých udalostí. Okrem tejto syntézy sa podieľal aj na syntézach česko-slovenských dejín, syntézach z oblasti vojenských dejín a iných príležitostných syntézach. Veľkú účasť mal na syntéze *Dejiny Slovenska I*, ktorá mala z dovtedajších syntéz najväčší vedecký prínos a možno ju považovať za významný predstupeň akademických *Dejín Slovenska*.

Marsina je nepochybne vedeckou autoritou vo výskume najstaršieho obdobia našich dejín. Pozornosť venoval osobnosti kniežaťa Pribinu, kráľa Svätopluka, polohe a rozlohe jeho ríše, vzťahu starých Slovákov a Maďarov, počiatok slovenskej štátnosti, údelnému vojvodstvu, osídleniu Slovenska, dejinám baníctva, problémom druhého nevoľníctva, národného obrodovania a štandardizovania geografického názvoslovnia a historických osobných mien.

Prezident Slovenskej republiky udelil profesorovi Richardovi Marsinovi štátne vyznamenanie SR Pribinov kríž III. triedy za celoživotné dielo v oblasti modernej slovenskej historiografie, archívnictva a pomocných vied historických. Matica slovenská ocenila R. Marsinu pamätnou medailou MS sv. Cyrila a Metoda.

Peter Mulík

## Za profesorom Matúšom Kučerom (1932 – 2022)

V decembri predchádzajúceho roka sme sa naposledy rozlúčili s popredným slovenským historikom a pedagógom profesorom Matúšom Kučerom. Rozsiahle dielo, ktoré po sebe zanechal, má trvalú platnosť a patrí medzi skvosty moderného slovenského dejepisectva. Zomrel po dlhšej chorobe 15. decembra 2022 vo veku deväťdesiat rokov. Až do posledných chvíľ prekvapoval sviežim duchom, hoci telo už poznačil vek.

Matúš Kučera sa narodil 28. októbra 1932 v malebnej, no v tom čase chudobnej obci Mojtiín ležiacej v lone Strážovských vrchov. Na sklonku vojny pri prechode frontu prišiel o otca a starosť o dvoch synov a celú domácnosť padla na plecيا matky. Neľahké podmienky, v akých vyrastal, ovplyvnili aj jeho povahové rysy – bol skromný, cieľavedomý a vytrvalý. Po ukončení ľudovej školy v rodisku nastúpil na trencianske piaristické gymnázium. Len vďaka štipendiu a finančnej podpore niektorých pedagógov ho mohol roku 1951 ukončiť. Matka nemala dostatok prostriedkov na zaplatenie ubytovania a stravy v konvikte a neskôr v internáte. Učiteľom dejepisu na trencianskom gymnázia do roku 1949 bol piaristický provinciál Jozef Branecký, milovník slovenskej histórie a autor množstva historických poviedok aj románov. Nepochybne to bola aj jeho zásluha, že sa Matúš Kučera po maturite rozhodol pre štúdium histórie a slovenčiny na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave.

Naša najstaršia alma mater prechádzala v tom čase zlomovým obdobím. Po februárovom prevrate roku 1948 v univerzitnom štúdiu začala dominovať marxisticko-leninská ideológia. Komunistická nomenklatura a angažovaní zväzáci odstraňovali dlhoročných učiteľov, ktorí nevyhovovali ich predstavám o „pokrokovom učiteľovi“. Z filozofickej fakulty bolo vyhodnených viacero vynikajúcich pedagógov. Prednášky i cvičenia často viedli čerstvo skončení revoluční študenti. Navyše univerzita stratila názov Slovenská a opäť jej prišli Komenského, čo bol signál, že vo výklade našich dejín okrem triedneho boja bude dominovať čechoslovakizmus. Kučera sa sústredil na staršie dejiny, kde sa ideológia natoľko nemohla uplatňovať. Jeho výborné znalosti latinského i nemeckého jazyka získané ešte na trencianskom gymnázium mu umožňovali prácu s prameňmi. Už ako študent vzbudil pozornosť doma i v susednom Česku ročníkovou prácou s originálnou témou, čo mu umožnilo stráviť semester na Univerzite Karlovej v Prahe. Po ukončení štúdia v Bratislave roku 1956 nastúpil ako asistent na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského, kde pôsobil bezmála štyri desaťročia. Prednášal slovenské dejiny a špecializoval sa na včasný a vrcholný stredovek. Usilovnou prácou s prameňmi a odbornou literatúrou získal široký rozhľad a publikačnou činnosťou uznanie vo vedeckých kruhoch doma i za hranicami. Ako pedagóg vychoval niekoľko generácií historikov, archivárov i učiteľov dejepisu. Jeho vedomosti, rétorické schopnosti i smelé konštrukcie dokázali upútať, a tak prednáškové miestnosti mal vždy plné poslucháčov. Tu stačí pripomenúť stotožnenie Bratislavy s bájnym Vogastisburgom. Logiku jeho argumentov museli prijať aj bádatelia, ktorí túto pevnosť, kde kráľ Samo roku 631 porazil Frankov, roky vytrvalo hľadali kdesi v západných Čechách.



Postupne publikoval viaceré cenné štúdie zamerané predovšetkým na otázky politického vývoja i sociálnej štruktúry Veľkej Moravy i včasného stredoveku. Jeho práce pokryli viaceré biele miesta staršej slovenskej histórie. Tu je potrebné spomenúť monografiu *Slovensko po páde Veľkej Moravy*, ktorá vyšla v roku 1974. Aj s polstoročným odstupom je treba oceniť trvalú platnosť tohto diela. Vďaka publikačnej činnosti získal vedecké i vedecko-pedagogické tituly a zaradil sa medzi špičku slovenskej historiografie. Jeho práce mali ohlas aj v zahraničí. Mnohí z príslušníkov strednej a mladšej generácie slovenských historikov majú iste v pamäti Matúša Kučera ako vynikajúceho školiteľa aspirantov, konzultanta študentských diplomových prác, ale aj ochotného a nezištného poradcu mladých i starších vedeckých pracovníkov. Roky 1980 – 2010 patria medzi najplodnejšie obdobia v živote Matúša Kučera. Zaskvel sa biografiou cisára a českého kráľa *Pater patriae* (1981), nasledovala *Veľká Morava – spoločnosť, kultúra a tradícia* (1985), takmer vzápätí mu vyšla populárne ladená monografia *Slovensko v dobách stredovekých* (1985) a *Postavy veľkomoravskej histórie* (1986) a z ikonografického i obsahového hľadiska jedinečné dielo *Slovensko v obrazoch – história*, ktorým potvrdil schopnosti univerzálneho historika.

Rok 1989 znamenal v jeho pedagogickom pôsobení i v odbornej práci veľkú zmenu. Postaral sa o odstránenie deformácie, ktorá desaťročia mrzачila Filozofickú fakultu Univerzity Komenského, keď presadil premenovanie Katedry československých dejín a archívnictva na Katedru slovenských dejín a stal sa jej vedúcim. Konečne sme od skončenia druhej svetovej vojny mali katedru, na ktorej sa primárne pestovali slovenské dejiny. Matúš Kučera potvrdil povest' slovenského vlastenca a v období politickej emancipácie Slovenska sa vďaka intelektu, rozhl'adu a argumentačnému majstrovstvu zaradil medzi špičku slovenských politikov. Na kandidátke Hnutia za demokratické Slovensko ho v roku 1992 občania zvolili za poslanca do Snemovne národov. V novembri 1992 hlasoval za zánik Česko-Slovenska, čím prispel ku vzniku samostatnej Slovenskej republiky. V tomto období na mnohých mítingoch i verejných zhromaždeniach presviedčal váhajúcich o nevyhnutnosti slovenskej samostatnosti. V prvej vláde samostatného Slovenska začas zastával funkciu ministra školstva. V snahe zachovať si osobnú integritu a názorovú nezávislosť z postu rezignoval a štyri roky pôsobil ako slovenský veľvyslanec v Chorvátsku s kompetenciou pre susednú Bosnu a Hercegovinu. Na tomto pôsobisku v dôsledku vojny zažil aj horúce chvíle.

Po návrate na Slovensko bol zvolený za riaditeľa Slovenského národného múzea. Niektorí kolegovia i dobrí priatelia z univerzity mu nemohli zabudnúť podiel na slovenskej samostatnosti a postarali sa o to, že na Univerzite Komenského už nemohol účinkovať. Do roku 2008 prednášal na Univerzite sv. Cyrila a Metoda v Trnave, kde mu vďačne umožnili pedagogicky pôsobiť. Jeho meno i dielo zvyšovali rezonanciu novovzniknutej a vo verejnosti aj spochybňovanej univerzity. Až do vysokého veku zostal publikačne činný. Odbornú i laickú verejnosť dodnes zaujmu jeho monografie *Stredoveké Slovensko* (2002), *Slovensko okolo roku 1000*, *Novoveké Slovensko* (2004), *Proglas: Konštantín Filozof* (2004), *Slovenské dejiny I.* a iné. Popri tom napísal desiatky odborných i popularizačných článkov reflektujúcich našu národnú minulosť i komentujúcich súčasný politický vývoj na Slovensku. Za celoživotné dielo mu bol v roku 2005 udelený Rad Ľudovíta Štúra I. triedy.

Na poslednú rozlúčku s profesorom Matúšom Kučerom do bratislavského krematória prišli najbližší príbuzní, priatelia, žiaci i niekoľkí kolegovia. Žiaľ, chýbali oficiálni zástupcovia Univerzity Komenského, kde pôsobil takmer štyri desaťročia, i štátnych orgánov, hoci má značný podiel na našej samostatnosti. Nuž, ale na Slovensku je to tak, že ani gesto vďačnosti netreba očakávať.

Ivan Mrva





# RECENZIE



## LAŠŠÁK, Juraj a kol. *Mútnik – 150 rokov od objavenia magnezitu na Slovensku.*

Turany : Tlačiareň P+M, 2021, 191 s. ISBN 978-80-972731-3-2.

Po vydaní viacerých odborných monografií, ktoré sa venovali výskumu bankských dejín na území Slovenska sa knižný trh obohatil o ďalšiu publikáciu od kolektívu autorov pod vedením Juraja Laššáka s názvom *Mútnik – 150 rokov od objavenia magnezitu na Slovensku*. Kolektív autorov tohto diela pozostáva z bankských inžinierov (Ing. Igor Baboľ, Ing. Pavel Cibuliak, Ing. Miroslav Mrnka), ložiskového geológa (RNDr. Igor Galko) a autorov, ktorí sa dlhodobo venujú skúmaniu regionálnych dejín (Ing. Juraj Laššák a Mgr. Martin Pliešovský).

Vydanie monografie sprevádzal zámer spropagovať 150. výročie objavenia magnezitu na území Slovenska, ktorý dodnes tvorí surovinovú základňu pre jedno z významných bankských odvetví slovenského priemyslu. Cieľom publikácie je výskum priemyselného spracovania magnezitu od jeho objavenia až po súčasnosť a rovnako aj vznik a vývoj magnezitového bankského priemyslu, v kontexte histórie priemyselného rozvoja (18. – 19. storočie) a následného hospodárskeho útlmu (koniec 20. storočia) v údolí rieky Rimava a čiastočne aj v údolí rieky Muráň (Jelšava, Lubeník). Obsah publikácie preto poukazuje na existenciu a históriu priemyselných podnikov, ktoré v údolí rieky Rimava (t. j. od mesta Tisovec cez Hnúšťa, Rimavské Brezovo až po Rimavskú Baňu) zohrávali už v 18. storočí významnú úlohu pri spracovaní nerastných rúd v rámci územia Slovenska a niektoré svoj vplyv v bankom priemysle potvrdili aj po geopolitických zmenách v 20. storočí. Napriek tomu, že k dejinám magnezitového bankského priemyslu a k jeho technickému vybaveniu a dobývaniu nerastných rúd bolo spracovaných viacero publikácií, autori aj k týmto relatívne známym témam prinášajú nové informácie ako napríklad v oblasti prehľadu magnezitových ložísk na Slovensku či k vzniku a rozvoju magnezitového závodu *Mútnik*.

Základnú štruktúru publikácie tvorí po úvode šesťnásť hlavných kapitol. Pokiaľ ide o celkový pohľad na štruktúru práce jej spoločnou črtou je prílišná rozdrobenosť textu a jeho členenie do krátkych podkapitol, čo na viacerých miestach „rozbíja“ čitateľnosť textu.

Monografia obsahuje obrázkové prílohy a štatistické údaje, ktoré sú logicky umiestnené priamo v textoch, čím sa text stáva zaujímavejším pre bežného čitateľa. Pramene a literatúra sú prehľadne rozdelené a spracované, avšak bolo by vhodné využiť viacero archívnych materiálov. Na druhej strane musím brať do úvahy, že monografia bola napísaná počas protiepidemiologických opatrení súvisiacich s COVID-19, ktoré autorov obmedzovali a skrátili im dispozičný čas, ktorí mali na prácu na rukopise. Vyzdvihol by som časť *Vysvetlenie niektorých pojmov z geológie*, ktorá pomôže čitateľovi rýchlejšie pochopiť čítaný text. Avšak aj táto časť si vyžaduje čitateľa so základnými informáciami z chémie a geológie, keďže je náročné podať množstvo odborných údajov z geológie tak, aby boli prínosné aj pre bežného čitateľa a plnili pôvodný zámer, prezentovať verejnosti regionálnu históriu.

V publikácii nechýba stručný úvod, v ktorom sa vedúci autorského kolektívu zameriava predovšetkým na vysvetlenie potreby napísania predmetnej monografie, ktorej primárny zámer som už vysvetlil, ale na druhej strane jej širšie zameranie môže slúžiť ako prehľadová literatúra o banských regionálnych dejinách aj pre akademickú obec.

Po krátkom úvode sa autor v prvej kapitole *Rozvoj železiarstva v Rimavskej doline od 17. storočia* odkláňa od primárneho cieľa výskumu. S ohľadom na koncepciu monografie by sa na prvý pohľad mohlo zdať, že taký veľký priestor venovaný tejto kapitole je neodôvodnený, ale z hľadiska autorovej snahy napísať monografiu pre širokú verejnosť, je spracovanie dejín železiarstva v regióne opodstatnené, o to viac, že dodnes nebola pre verejnosť napísaná žiadna publikácia venovaná tejto problematike. Súvislosti medzi železiarskou históriou v Rimavskej doline a objavením a následným rozvojom priemyselného spracovania magnezitu je vzájomne prepojená, pretože v minulosti bolo hlavné využitie magnezitu najmä v oblasti metalurgie železa ako tehliarskeho materiálu pre vymurovku taviacich pecí. V predmetnej kapitole spolu s kapitolami (*Zemepanské rodiny Kubíny a Mariássy z Hnúšte* a *Stredná priemyselná škola v Tisovci*) autori prezentujú aj ďalšie historické témy z regiónu, čím sa z monografie stala akási prehľadová zbierka historických tém, ktorých spoločnou črtou je magnezit. Autorský kolektív v kapitole prezentuje dostupné informácie zamerané na rozvoj spracovania železnej rudy, zakladanie hámrov a železiarní, ekonomickú situáciu a vlastnícke pomery v železiarňach. Za najprínosnejšiu však považujem podkapitolu *Rimamuránsko-šalgótarjánska železiarska úč. spol.*, ktorá sa podrobne venuje hospodárskej situácii a vplyvu spoločnosti na rozvoj železiarní v Likieri.

Kapitoly 3 až 9 (*závod Mútnik, závod Hačava, závod Jelšava, závod Lovinobaňa, závod Košice a mastencové bane v Kokave nad Rimavicou*) tvoria jadro, ktoré sú poňaté ako jednotlivé tematické celky, ale vzájomne ide o nadväzujúce časti publikácie. Nosnú časť publikácie predstavuje jej tretia kapitola *Závod Mútnik*. Autori v nej poukazujú na začiatky budovania závodu a následne prevedú čitateľa naprieč celým storočím jeho existencie až po súčasnosť. Zaujímavou časťou je podrobné spracovanie vlastníckych pomerov, ktoré boli ovplyvnené geopolitickou situáciou. Vo všetkých spomenutých kapitolách autori prezentujú nielen už spomínané okolnosti (hospodársku situáciu, vlastnícke vzťahy, geopolitickú situáciu či technologické vybavenie závodov), ale aj organizačnú štruktúru a sociálnu situáciu v závodoch, ktorých prezentovanie bolo v staršej literatúre výraznou mierou ovplyvnené bývalým vládnucim politickým režimom v Československu v druhej polovici 20. storočia. Rovnako za prínosné považujem, že výskum nebol ukončený udalosťami, ktoré sa uskutočnili na konci 20. storočia, ale pokračoval aj po roku 2000, čím autori otvorili pomyselné dvere pre výskum histórie banského priemyslu aj pre budúce generácie. V tomto prípade k „odkrytiu“ spomínanej oblasti histórie závodov a jej doplneniu o dosiaľ neuverejnené informácie dopomohla aj banská prax a odborné vzdelanie autorov publikácie. Týmto spôsobom Juraj Laššák a jeho autorský kolektív navyše poukazujú, že na historické udalosti sa možno len sťažka pozerat' jedným nespochybniteľným pohľadom. Umožňuje im to znalosť regionálnej banskej histórie, slovenskej historiografie a dobových prameňov, ako aj hospodárskych dejín.

Osobitná kapitola je venovaná aj prehľadu magnezitových ložísk na Slovensku. Zaznamenáva všetky magnezitové bane, v ktorých prebiehala ťažba spomínaných nerastných rúd. V tejto časti by bolo vhodné doplniť archívne pramene, čím by sa daný text rozšíril o väčšie množstvo nových informácií. Dozaista ide o zaujímavú problematiku, ktorá v detailoch presahuje obsah tejto publikácie a zaslúžila by si samostatný výskum.

Autori do kontextu s históriou magnezitového priemyslu zahrnuli aj kapitolu *Magnezitový priemysel a životné prostredie*. Problematika *environmentálnych* dejín sa na území Slovenska začala udomáčať len nedávno a práve z toho dôvodu je výskum záťaže magnezitového priemyslu na životné prostredie vysoko cenený. Opätovne zdôrazňujem, že aj táto kapitola si v budúcnosti určite zaslúži samostatný výskum.

Kapitola *Významní prospektori* vyzdvihuje prínos, už pre mnohých čitateľov zabudnutého, najvýznamnejšieho prospektora a objaviteľa mastencových ložísk a hnúšťanského rodáka Ing. Vojtecha Rastockého.

Publikácia *Mútnik – 150 rokov od objavenia magnezitu na Slovensku* od kolektívu autorov pod vedením Juraja Laššáka je prvým novodobým spracovaním tematiky magnezitového priemyslu na území Slovenska so zreteľom na závod Mútnik. Autorom možno kvitovať, že sa zhostili spracovať túto problematiku a prísť s novými zaujímavými faktmi aj napriek tomu, že v minulosti bolo publikovaných viacero prác k danej problematike. Vyzdvihnúť možno tiež značné množstvo sekundárnych prameňov použitých pri zostavovaní bibliografického zoznamu a poznámkového aparátu. Monografia oplýva bohatstvom obrazového materiálu – dobových fotografií, dobových máp a štatistických údajov, čo ju zatriktívňuje a súčasne obohacuje jej informačný potenciál. Na druhej strane je potrebné podotknúť, že absencia archívnych prameňov, dobových periodík, ale aj maďarskej či českej historiografie ubera publikácii možnosť prezentovať väčšie množstvo relevantných informácií. No i napriek drobným technickým nedostatkom je neodskriepiteľné, že publikácia prináša množstvo zaujímavých analýz, faktov, pohľadov na skúmané historické súvislosti ťažby a spracovania magnezitu. Je nepochybné, že publikácia má byť dostupná pre čitateľov širokého spektra a tento svoj základný prínos splnila. Čitateľovi je z publikácie zrejмый dlhodobý záujem autorov o danú problematiku, čo potvrdil aj výber autorského kolektívu, ktorý je zostavený z odborníkov, ktorí majú za sebou dlhoročnú banskú prax a výskum regionálnych dejín.

Patrik Beňuš



## **PARENÍČKA, Pavol. *Štúrovskí revolucionári a vizionári na nemeckých univerzitách (Sonda do kritického myslenia štúrovcov).***

Martin : Matica slovenská, 2022, 294 s. ISBN 978-80-8128-287-4.

Minuloročný držiteľ ocenenia Národná cena Vojtecha Zamarovského za trvalý prínos do literatúry faktu, matičný vedec a popularizátor Pavol Parenička priniesol na náš knižný trh novú publikáciu ***Štúrovskí revolucionári a vizionári na nemeckých univerzitách (Sonda do kritického myslenia štúrovcov)***. Kniha vyšla vo Vydavateľstve Matice slovenskej a je cenným prínosom do štúrovskej problematiky, príhodne v Maticou vyhlásenom Roku odkazu štúrovcov. Autor v nej zúročil dlhoročné skúsenosti, ktoré sú výsledkom jeho profesijného záberu venujúceho sa kultúrnej a literárnej histórii najmä z biografického aspektu. Kniha je ďalším cenným vkladom autora do poznania našej národnej histórie, ako to ukázal už vo svojich predošlých prácach. Spomeňme spoločne s B. Truhlárom dokumentárnu knihu *Peter Jilemnický* (1989), je autorom monografie *Život a dielo Petra Kellnera-Záboja Hostinského* (1998), portréty účastníkov spracoval v publikácii *Tatrínska sednica čachtická 1847* (2007), štúdie o slovenských spisovateľoch publikoval v zborníkoch a časopisecky (*Biografické štúdie, Knižnica, Literárny archív, Literárnomúzejný letopis, Slovenské pohľady*), zostavil zborník *Stanislav Mečiar* (1996). Ako lexikograf je autorom početných hesiel o slovenských spisovateľoch v *Slovenskom biografickom slovníku 3 – 6* (1987 – 1994), *Reprezentačnom biografickom lexikóne Slovenska* (1999), *Biografickom lexikóne Slovenska 1 – 3* (2002 – 2007), *Lexikóne osobností mesta Martin* (2006) a s A. Maťovčíkom vydal teoretickú príručku *Biografistika* (2005). Ďalej z veľkého množstva publikácií spomeňme aspoň monografie *Tatrínska sednica čachtická 1847 (Portréty účastníkov)* (2007) či *Štúr a Hurban, myšlienka a čin* (2017), obe vydané vo Vydavateľstve Matice slovenskej, vypracoval viacero vysokoškolských učebníc a spolupracoval pri zostavení a publikovaní viacerých zborníkov.

V najnovšie vydanej knihe pátra po osudoch mladých nádejných slovenských vzdelancoch študujúcich na nemeckých univerzitách. Knihu poňal organicky biografickým popisom osobností od prvotného myšlienkového vstupu v podobe Platónovej filozofie cez jej odkaz v nemeckej klasickej filozofii predovšetkým u Geoga Wilhelma Fridricha Hegela. Prenos myšlienok na profesorov na nemeckých univerzitách v Berlíne, Halle a Jene až k samotným recipientom – slovenským študentom v prvej polovici 18. storočia. Monografia sa pokúša zobrazíť ideový prerod štúrovcov od racionalistického osvietenstva cez idealistický romantizmus až k myšlienke revolučného zvratu a perspektíve vízie slovanského sveta. Ponúka nový interdisciplinárny pohľad na hlbšie pochopenie ojedinelého fenoménu silnej generácie národných buditeľov. Recenzent knihy Július Lomenčík to ohodnotil: „V doterajšom bádani nikto doteraz tak konzistentne nepoukázal na pevné filozofické základy všetkých štúrovcov, ktorí študovali v Nemecku.“ Je nepochybným faktom, že Hegelova filozofia silno ovplyvnila

národnobuditeľskú generáciu v ich chápaní dejín, názoroch na štát (jeho formy a funkcie), v interpretácii viacerých otázok ontológie, gnozeológie, ale aj estetiky a čiastočne teológie. Hegeliáni ako napríklad Bott a Pott pretláčajúci myšlienku zavedenia národného jazyka ovplyvnili a podnietili štúrovcov k úsiliam smerujúcich k zavedeniu kodifikovaného spisovného jazyka. Duchovný odkaz nemeckého klasického idealizmu a romantické myslenie prinieslo slovenskému národu prostredníctvom štúrovcov kodifikovaný jazyk, literárne diela, vedecké bádanie, inštitucionalizáciu kultúry a vznik celoslovenských kultúrnych spolkov. Položil sa základ kultúrno-politického bytia slovenského národa na báze boja za uznanie svojbytnosti, národnej identity a autonómie. Nato bola potrebná početná vrstva slovenskej inteligencie, ktorá si vzdelanie zdokonaľovala na vychýrených protestantských univerzitách v nemeckých krajinách. Táto progresívna vlna sa zaslúžila o rozvoj duchovného, kultúrneho, literárneho, umeleckého a spoločenského života. Po krátkom úvode, ktorý nás zsvätí do dobových reálií súvisiacich so štúdiom na nemeckých univerzitách, prechádza autor od vzniku ideí ku konkrétnym predstaviteľom. V úvodnej kapitole sa venuje Platónovi a Hegelovi, rovnako ďalším nemeckým filozofom a vplyvu antického mysliteľa na novovekú filozofiu. Rovnako aj vplyvu platonizmu a hegelianizmu na štúrovcov. Druhý okruh problematiky *Štúrovci na nemeckých univerzitách* je rozdelený na tri obsahové celky podľa miesta štúdia a to štúrovci na univerzite v Berlíne, štúrovci na univerzite v Halle a štúrovci na univerzite v Jene. Každá stať má rovnakú štruktúru, v úvode nás autor oboznámi s univerzitným mestom, samotnou univerzitou a jej históriou, následne s biografiou profesorského zboru vyučujúcich na konkrétnych vzdelávacích inštitúciách a následne spomenie slávnych absolventov a čo je hlavný účel publikácie aj absolventov z radov študujúcej slovenskej inteligencie. Kniha sa tak stáva veľmi cennou rukoväťou pri poznaní štúrovských predstaviteľov. Je veľmi vhodná pre študentov, isto sa v práci odzrkadlila autorova dlhoročná pedagogická činnosť. Tvorí súhrn osobností, ich biografický sumár; prínos a dielo, myšlienkový odkaz ako reflexiu ideového vplyvu nemeckej filozofie.

Spracovaný materiál je veľmi bohatý. Na berlínskej univerzite študovali Samuel Tomášik, Karol Jozef Bradovka, Karol Drahotín Štúr, Štefan Mandelík a Jakub Grajchman. Na univerzite v Halle, vzhľadom na prívetivejšie finančné náklady spojené so štúdiom, vzdelanie nadobudlo ešte väčšie množstvo slovenskej inteligencie. V prvom rade je spomenutý a široko spracovaný náš národný veľikán Ľudovít Velislav Štúr, ďalej to boli: Gustáv Andrej Grossmann, Ondrej Ľudovít Homola, Benjamín Pravoslav Červenák, Jonáš Záborský, Ján Vekoslav Bysterecký, Samo Bohdan Hroboň, Ján Drahotín Ondruš, Jozef Horváth, Andrej Krasislav Sládkovič, Ján Blahoslav Kalinčiak, Andrej Boleslav Ďurček, Ján Bysterský, Ľudovít Jaroslav Šulek, August Horislav Krčméry, Ľudovít Adolf Reuss a mnohí ďalší spomínaní v predmetnej monografii. Rovnako je to so sumárom slovenskej mládeže študujúcej na univerzite v Jene, spomeňme aspoň Karola Braxatorisa, Jonatana Dobroslava Čipku, Ľudovíta Bohdana Grossmanna či Samuela Augustína Rutkaja. Ide o bohaté personálne komplementárium. Každý, kto chce poznať našu národne najsilnejšiu štúrovskú generáciu, by rozhodne nemal predmetnú publikáciu opomenúť. Dotvára obraz o národnobuditeľskej generácii,

predovšetkým tých, ktorí študovali v Nemecku. V statiach o vplyve nemeckej filozofie sa dotýka aj tých národných dejateľov, ktorí túto možnosť nemali, ako napríklad Jozef Miloslav Hurban, ale filozofia G. W. F. Hegela ho ovplyvnila. Preto ju možno považovať za prínosný súhrn k štúrovskej problematike všeobecne a vzťahu našej inteligencie k nemeckej filozofii v prvej polovici 18. storočia v užšom zmysle.

Radoslav Žgrada

## KUBANOVIČ, Zlatko. *Historický náhľad do dejín slovenských saleziánov. Od dona Bosca do roku 1924.*

Bratislava : Don Bosco, 2019, 296 s. ISBN 978-80-8074-436-6.

Spoločnosť svätého Františka Saleského patrí medzi mladšie rehoľné komunity, pôsobiace v rámci katolíckej cirkvi. Svojím zameraním na výchovu a duchovnú formáciu mládeže sa stala obľúbenou v čase rozvíjajúcej sa industriálnej spoločnosti. Bola zdravou reakciou na procesy modernizácie, urbanizácie a sekularizácie, ktoré osobitne zasahovali chudobnú mládež. Dôkladné spracovanie dejín saleziánov je dôležité nielen z hľadiska jej najdôležitejších osobností, ale aj z hľadiska pôsobenia miestnych komunít. Tu je potrebné položiť si otázky: Ako sa podarilo v pomerne krátkom čase rozšíriť saleziánske dielo v Európe a vo svete? V čom spočívala prítťažlivosť saleziánov? Ako sa saleziáni adaptovali v novom prostredí? Existovali špecifiká v ich pôsobení v jednotlivých krajinách? Každá nová publikácia, ktorá pomôže zodpovedať tieto otázky, je dôležitá a pomáha dotvárať mozaiku poznania saleziánskeho diela a tým aj jeho dôležitú reflexiu smerom k súčasnosti. Práve dielo historika Zlatka Kubanoviča, ktorý sa už dlhšie obdobie venuje dejinám saleziánov na Slovensku, môžeme vnímať ako jeden dôležitý kameňok vo veľkej mozaike dejín saleziánov.

Autor sa vo svojom diele zameril na počiatky saleziánov na Slovensku. Je prvým autorom, ktorý sa pokúsil o hlbšie vedecké uchopenie tejto témy v podobe rozsiahlej monografie. Ide o pomerne zložitú problematiku, ktorá sa nedá spracovať bez štúdia veľkého množstva dobových archívnych prameňov, uložených vo viacerých archívoch a knižniciach. Kubanovič bádal v centrálnych saleziánskych archívoch v Ríme, ale aj v saleziánskych archívoch v Ľubľane, Mníchove, Paríži, Prahe a Bratislave. Využil aj pramene zo štátnych archívov. Zložitost' spracovania témy zvyšuje aj skutočnosť, že Slovensko nebolo samostatným štátom, ale súčasťou iných väčších štátnych útvarov. Saleziáni začali pôsobiť v roku 1913 v Uhorsku, po vzniku Československa sa v roku 1924 usadili na Slovensku, ktoré sa v roku 1939 pod vplyvom Nemecka osamostatnilo, aby sa na konci vojny v roku 1945 stalo opäť súčasťou Československa a v roku 1993 sa opäť osamostatnilo. Autorovi sa podarilo zachytiť prvý kontakt Slovákov so sv. donom Boscom. Išlo o náhodné stretnutie vojaka Lukáša Ochabu s týmto svätcom v roku 1877. Prvý vzájomný písomný kontakt slovenského prostredia s donom Boscom nadviazali dvaja diecézni kňazi Vojtech Kelecsényi a Ján Boll v roku 1883. Autorovi sa podarilo nájsť originál listu dona Bosca adresovaného neznámemu dobrodincovi zo Slovenska z roku 1886. V liste don Bosco ďakuje za milodar na saleziánske misie v južnej Amerike. K rozšíreniu vedomostí o saleziánoch a donovi Boscovi na Slovensku výrazne prispel diecézny kňaz Pavol Jedlička, ktorý v roku 1899 vydal rozsiahly po slovensky písaný životopis dona Bosca. Toto dielo bolo preložené aj do maďarčiny a malo veľký význam aj pre maďarské prostredie, kde od roku 1900 vychádzal saleziánsky bulletin. V tom istom roku začal pôsobiť v obci Cavaglia v piemontskom kraji Uhorský saleziánsky ústav sv. Štefana. Jeho súčasťou bolo gymnázium. Prvý salezián – kňaz zo Slovenska

bol Franc Galla, ktorý prijal kňazskú vysviacku v roku 1912. V tom istom roku sa usadili saleziáni v Uhorsku. Bolo to síce na dnešnom maďarskom území, ale v bezprostrednej blízkosti hraníc so Slovenskom. Tak dostali mnohí slovenskí chlapci lepšiu možnosť stať sa saleziánmi.

Autor venoval veľa priestoru aktivitám dona Viliama Vagača, Františka Sersena, Jozefa Bokora a ďalších slovenských saleziánskych osobností, ktorí sa po rozpade Rakúsko-Uhorska a vzniku Československa usilovali o otvorenie samostatného saleziánskeho domu na Slovensku. Hlavný predstavený saleziánov blahoslavený don Filip Rinaldi sa napokon v roku 1921 rozhodol založiť samostatný saleziánsky ústav s gymnáziom so sídlom v Perose Argentina, neďaleko Turína. Autor výstižne zachytáva systematickú prípravu nového pokolenia slovenských saleziánov. Niektorí mladíci nezvládli plniť pomerne prísny asketický poriadok ústavu, no väčšia časť ho vnútorne prijala a adaptovala sa. Nebolo to možné bez príslovečnej saleziánskej veselosti. Dôležité pri formácii mladíkov sa ukázali hudba, spev, výlety do prírody a rôzne hry. Mladíci, ktorí preukázali väčšie schopnosti v učení, odchádzali do saleziánskeho noviciátu vo Foglize Canavese. Mladí slovenskí saleziáni rozvinuli šikovnú propagačnú akciu na Slovensku, a tak sa do Perose Argentina hlásilo veľké množstvo záujemcov, a to nielen zo Slovenska, ale aj z Česka.

Na základe viacerých zachovalých prameňov autor približuje, ako v priebehu roka 1923 dozrievala myšlienka založenia saleziánskeho diela priamo na Slovensku. Bolo tu viacero ponúk. Plánoval sa ich príchod do Žiliny, Tepličky nad Váhom, Ružomberka, Trenčína alebo do Nítry. Nitriansky biskup Karol Kmeťko ako podporovateľ saleziánov a propagátor misií prejavoval veľký záujem o príchod saleziánov na Slovensko a vyzval ich, aby konkretizovali svoje plány príchodu na Slovensko. Dňa 24. januára 1924 sa slovenskí biskupi obrátili na slovenskú katolícku verejnosť doma a v Spojených štátoch amerických s výzvou, aby podporila svojimi darmi príchod saleziánov na Slovensko. Bol to mimoriadny krok, pretože sa prvý raz v dejinách saleziánov biskupský zbor nejakej krajiny unisono vyslovil za ich príchod. V tom čase pôsobilo v Taliansku celkovo stodvadsať slovenských saleziánov – študentov, novicov a kňazov. Karol Nečesálek, dekan – farár v Borskom Svätom Mikuláši, saleziánom navrhol, aby založili svoj dom na Slovensku v Šaštíne. Malo to veľa výhod. Šaštínska bazilika je strediskom úcty k Sedembolestnej Panne Márii, patrónke Slovenska. Patrí k nej veľký kláštorný komplex, postavený rehoľou paulínov. Výhodou Šaštína bola jeho geografická poloha na západnom Slovensku a pomerne rýchla dostupnosť hlavného mesta Bratislavy. S návrhom usadiť saleziánov v Šaštíne súhlasil trnavský apoštolský administrátor Pavol Jantausch a pozdával sa aj slovenským saleziánom v Taliansku. Don Vagač podnikol cestu na Slovensko a rokoval s dekanom Nečesáľkom a biskupom Jantauschom. Šaštín sa ukazoval ako najlepšie riešenie. Potvrdila to návšteva saleziánskej generálneho katechéta dona Pietra Tirone. Tirone si prezrel Šaštín, Kremnicu a Tepličku nad Váhom a jednoznačne sa vyslovil pre Šaštín. Po súhlase vedenia kongregácie už nič nestálo v ceste príchodu saleziánov na Slovensko. Dňa 7. septembra 1924 prišli do Šaštína slovenskí saleziáni Viliam Vagač a Jozef Bokor. Na druhý deň prevzali správu pútnického chrámu, jedného krídla kláštora a šaštínsku faru. Z Talianska sa sem premiestnilo slovenské saleziánske gymnázium.

Začalo sa účinkovanie saleziánov na Slovensku, ktorí sa rýchlo stali obľúbenou rehoľou a ktorá tu zapustila hlboké korene. Zasiahol ju násilný pokus komunistického režimu o likvidáciu reholí v roku 1950, no saleziáni prežili kruté mučenia vo väzeniach, pracovné tábory a nútený exil, aby po roku 1989 opäť obnovili svoje dielo. Autor vo svojom diele podal veľmi živý obraz počiatkov saleziánskeho diela na Slovensku. Nevyhol sa ani citlivým témam vnútorných sporov v komunite, otázke národnostného napätia a vzťahu štátnej moci a cirkvi. Treba vysoko hodnotiť, že na záver práce pripojil časť, ktorú nazval *Menoslov slovenských saleziánov*. Táto časť by sa mala výstižnejšie pomenovať *Biografické portréty slovenských saleziánov*, pretože neobsahuje iba menný zoznam saleziánov, ale aj ich stručné biografie. Autorovi sa tu podarilo sústrediť veľmi cenné a málo známe údaje o slovenských saleziánoch. Práca je písaná pútavým jazykom, pričom autor dal vyniknúť reči prameňov. Často uvádza pasáže z historických dokumentov, listov a spomienok. Nie je to na škodu práce, no niektoré citáty z prameňov sú príliš rozsiahle. Z dôležitých prameňov sa mohla vytvoriť osobitná príloha na konci diela. Monografia Zlatka Kubanoviča patrí k základným prácam o saleziánskom diele na Slovensku. V budúcnosti by bolo prospešné, ak by autor ďalej pokračoval v mapovaní pôsobenia saleziánov na Slovensku aj po roku 1924.

Róbert Letz

# GONĚC, Vladimír – PEKNÍK, Miroslav a kol.

## *Osobnosti slovenskej politiky a Trianon.*

Bratislava : VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Ústav politických vied SAV, 2022, 368 s. ISBN 978-80-224-1953-6.

Aj po uplynutí viac ako sto rokov od podpisu mierovej zmluvy medzi členskými i pridruženými štátmi Dohody a Maďarskom v paláci Veľký Trianon z roku 1920 je téma právnej bodky za Uhorským kráľovstvom predmetom záujmu profesionálnych i amatérskych historikov. Predkladaná kniha je výsledkom výskumu viacerých autorov z historickej a právnickej obce vo vzťahu k zvolenej problematike a autorský kolektív ju venoval pamiatke významného slovenského bádateľa poprevratového obdobia PhDr. Mariána Hronského, DrSc. Príspevky z monografie pritom predstavujú súbor štúdií, ktoré odzneli na medzinárodnej vedeckej konferencii v rámci 16. ročníka Dní Milana Hodžu. Systematicky je publikácia členená po úvode na dve časti pozostávajúce z trinástich referátov a záver (epilóg).

Úvod knihy je prezentovaný príspevkom emeritného pedagóga Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne doc. PhDr. Vladimíra Goněca, DrSc. *Odkaz Mariána Hronského pre štúdium Trianonskej mierovej zmluvy v súradniciach medzinárodných vzťahov v strednej Európe*. Autor v nej poukazuje na dlhodobý záujem M. Hronského o výskum obdobia po skončení prvej svetovej vojny a v čase etablovania sa Slovenska v rámci Československej republiky (ČSR). Už v šesťdesiatych rokoch 20. storočia sa stal Marián Hronský spoluzakladateľom pobočky Vojenského historického ústavu v Bratislave a z jeho diela o mierovej zmluve pochádzajú predovšetkým monografie *Boj o Slovensko a Trianon 1918 – 1920* z roku 1998 a *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti 1918 – 1920* z roku 2011. Autor poukazuje na skutočnosť, že trianonský mier ukončil (na rozdiel od ostatných zmlúv uzatvorených so štátmi porazenými v prvej svetovej vojne) konflikt so štátom, ktorý viedol zámerne vojnové akcie voči susedom aj po novembri 1918. Nevynecháva ani fakt, že Maďarsko veľkú časť vojnových reparácií nikdy nezaplatilo, hoci napr. Nemecko tak už dávnejšie urobilo. Doc. Goněc spomenul i nadviazanie M. Hronského na historické hodnotenie, že rakúski cisári František Jozef I. a Karol I. spolu s imperátorom celej Rusi Mikulášom II. boli rovnakými vojnovými zločincami ako nemecký cisár Viliam II.

Prvá časť prezentovanej monografie má názov *Medzinárodné vzťahy a Trianonská mierová zmluva*. V rozsahom najväčšom príspevku *Trianon, svoboda, bezpečnosť: tri zapomínané vzájomne podmienené entity* doc. PhDr. Vladimír Goněc, DrSc., zdôrazňuje odlišnosť západoeurópskej orientovanej predlitavskej časti rakúsko-uhorskej monarchie od Zálitavska prislúchajúceho viac do balkánskeho priestoru európskeho kontinentu. Pripomína, že postupne maďarizovaní Slováci sa v Uhorsku nachádzali najviac jednu generáciu od postavenia germanizovaných Lužických Srbov, ktorí pritom mali v cisárskom Nemecku lepšie postavenie než slovenský národ v podunajskej monarchii po vyrovnaní. Zo slovenských dejateľov poprevratovej vojny vystupujúcich proti maďarónstvu autor



spomína Ivana Markoviča, Milana Rastislava Štefánika, Jozefa Gregora-Tajovského, Janka Jesenského či delegáta Slovenskej ligy zo Spojených štátov amerických Gustáva Košíka. Naopak, podľa autora otvorene omilostil maďaronstvo Andrej Hlinka vrátane podriadenia sa biskupovi Alexandrovi Párvymu po krvavých udalostiach v Černovej a to z dôvodov politickej taktiky. Za veľkého spojenca potrianonského Maďarska je v texte publikácie označený Vatikán, iregulárne maďarské teroristické jednotky v Burgenlande zase podporovalo Taliansko. Doc. Goněc zároveň rakúsko-uhorské vyrovnanie z roku 1867 nepovažuje za žiadne skutočné „vyrovnanie“, len za kompromis uhorských stavovských špičiek s prodynastickými politickými silami. Autor uvádza aj komparáciu postoja Maďarska k povojnovým mierovým zmluvám vo vzťahu k Rakúsku, kde vzápätí po uzatvorení prímeria došlo k detronizácii Habsburgovcov a k snahe o spoluprácu s ostatnými nástupníckymi štátmi dualistického súštátia. Za významný prvok medzivojnového Československa pokladá laicizmus, pričom na jeho význam poukazuje i v súvislosti s činnosťou „katolíckych saláfistov“ vo vedení dnešnej poľskej (rímskokatolíckej) cirkvi. Pri konferencii štátov Dohody konanej vo Versailles v dňoch 31. októbra až 4. novembra 1918 vo veci uzatvorenia prímeria s Ústrednými mocnosťami autor zdôrazňuje, že sa na nej zúčastnili aj zástupcovia vznikajúceho Československa na rozdiel od napr. Rumunov, Poliakov či Juhoslovanov.

Významnou osobnosťou prvého česko-slovenského odboja sa zaoberá doc. PhDr. Jan Němeček, DrSc., z Historického ústavu Akadémie vied Českej republiky v referáte *Ivan Markovič a pařížská mírová konference*. Rodák z Myjavy Ivan Markovič, narodený v roku 1888, sa stal ako prvý slovenský zajatec v roku 1915 príslušníkom Českej družiny bojujúcej v radoch Ruskej imperátorskej armády. O dva roky neskôr už pôsobil ako tajomník odbočky Československej národnej rady (ČSNR) na Rusi, pričom bol v predsedníctve odbočky jediným Slovákom. Koncom prvej svetovej vojny už vykonával funkciu tajomníka ČSNR v Paríži a po návrate do vlasti sa ujal postu poslanca Revolučného národného zhromaždenia. V roku 1919 sa zúčastnil na Versailleskej mierovej konferencii ako tajomník Ministerstva zahraničných vecí Československej republiky. V marci uvedeného roka pritom pracoval v rámci československej likvidačnej komisie v Budapešti, kde zažil vznik Maďarskej sovietskej federatívnej socialistickej republiky. V septembri 1919 už pôsobil na Ministerstve pre správu Slovenska s titulom vládneho delegáta. Na listine Československej sociálnodemokratickej strany robotníckej bol v rokoch 1920, 1929 a 1936 zvolený za poslanca Národného zhromaždenia. Z rezortných úradov zastával funkcie ministra národnej obrany, ministra pre zjednotenie zákonov a správcu Ministerstva školstva a národnej osvety. V čase absencie pôsobenia na vládnych postoch sa vrátil k svojej advokátskej profesii. Po marci 1939 zostal v Protektoráte Čechy a Morava, kde bol zatknutý Nemcami v rámci akcie Albrecht der Erste (Sonderaktion „A“) a zomrel v roku 1944 v Buchenwalde. Autor prezentuje aj štrnásť správ Ivana Markoviča zaslaných Tomášovi G. Masarykovi a E. Benešovi v roku 1919.

Doc. Mgr. et Mgr. Andrej Tóth, PhD., z Vysokej školy ekonomickej v Prahe zaradil do monografie príspevok *Rozprava k mírové smlouvě s Maďarskem v senátu a poslancecké sněmovně Národního shromáždění republiky Československé (prosinec 1920/leden 1921)*. Autor poukázal na skutočnosť, že po prvých povojnových parlamentných voľbách

v Maďarsku z januára 1920 sa stal šiestym postuhorským premiérom Sándor Simonyi-Semadam. Minister jeho vlády Ágost Benárd spolu s vyslancom Alfrédom Drasche-Lázárom podpísali 4. júna 1920 v paláci Veľký Trianon mierovú zmluvu so spojeneckými a pridruženými štátmi Dohody. V senáte ČSR v decembri 1920 sa na rozprave vo veci Trianonskej mierovej zmluvy zúčastnili len zástupcovia nemeckej menšiny s kritickými názormi na jej schválenie: a to Karl Heller, Eugen Ledebur-Wicheln, Ludwig Spiegel a Eugen Karl Schmitt. V januári 1921 sa Trianonskou zmluvou zaoberala aj poslanecká snemovňa, z dvadsaťjeden poslancov ju podporilo jedenásť zástupcov ľudu a desať vyjadrilo opozitný názor. Je symptomatické, že z desiatich poslancov, ktorí sa vyjadrili proti schváleniu mierovej zmluvy, až deväť patrilo k maďarskej či nemeckej minorite. Národné zhromaždenie ČSR napokon zmluvu z Trianonu väčšinou hlasov ratifikovalo.

Ďalšie aspekty poprevratovej doby na našom území mapuje príspevok PhDr. Bohumily Ferenčuhovej, DrSc., z Historického ústavu Slovenskej akadémie vied v Bratislave s názvom *Talianska a francúzska vojenská misia na Slovensku a československo-maďarský konflikt v rokoch 1918 – 1919*. Autorka poukázala (v rámci vývoja francúzsko-talianskeho súperenia o vplyv na ozbrojené sily budúcej ČSR) na uzatvorenie zmluvy o zriadení československej armády v Taliansku počas prvej svetovej vojny 21. apríla 1918. Od februára 1918 pritom československé zahraničné vojsko na Rusi podliehalo francúzskemu veleniu, čo akceptovala aj talianska vláda, vrchným veliteľom československej armády v zahraničí sa stal generál Maurice Janin. Po skončení svetového konfliktu sa v decembri 1918 počas bojov s Maďarmi stal veliteľom československých vojsk na Slovensku taliansky generál Luigi Piccione. Po podpise zmluvy o vyslaní francúzskej vojenskej misie do ČSR z 20. januára 1919 sa však napokon presadil francúzsky vplyv na Československo a v júni 1919 bol za hlavného veliteľa československej brannej moci vymenovaný generál Maurice Pellé. Na čele generálneho štábu prvej ČSR stáli dlhodobo generáli z krajiny galského kohúta a francúzska „tretia republika“ bola v medzivojnovom období našim najdôležitejším spojencom.

Referát neb. PhDr. Zdeňka Sládka, DrSc., z Historického ústavu Akadémie vied Českej republiky *Střední Evropa mezi Trianonem a Malou dohodou: Edvard Beneš* sa zaoberá profesijným pôsobením československého šéfa diplomacie v rokoch 1918 až 1920. Autor prezentuje profrancúzsky orientovaný kurz zahraničnej politiky ČSR nastolený po jej vzniku ministrom Edvardom Benešom. Nevynecháva ani jeho pôsobenie na mierovej konferencii vo Versailles pri zabezpečovaní budúcich hraníc ČSR. Vo vzťahu k pôsobeniu revizionistických hnutí v Nemecku a Maďarsku je uvádzaná spolupráca Československa s Rumunskom a Kráľovstvom Srbov, Chorvátov a Slovincov v rámci Malej dohody. Z tridsiatych rokov spomenul autor vytvorenie colnej únie Rakúska a Nemecka z roku 1931 či podpis Edvardom Benešom pripravovaného Organizačného paktu Malej dohody o dva roky neskôr.

Pedagogička Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne doc. PhDr. Marta Romportlová, CSc., prispela do monografie témou *Dvě představy o jedné střední Evropě (In margine čs.-maďarských vztahů v meziválečném období)*. K výskumu problematiky patrí aj odlišný pohľad novovzniknutej ČSR a potrianonského Maďarska na mierové usporiadanie stredoeurópskeho priestoru po roku 1920. Autorka poznamenáva, že

Trianonská zmluva ponechala Maďarom síce životaschopný štát, ale tí sa s povojnovým stavom nezmierili a dlhodobo ho kritizovali. V texte je poukázané aj na časté štátoprávne zmeny na území Maďarska po skončení svetového konfliktu na rozdiel od stabilnejšej situácie v prvej ČSR.

Mgr. Jana Škerlová, PhD., z Historického ústavu Akadémie vied Českej republiky prezentovala tematiku *Československo-jugoslávské vzťahy na prahu 20. let 20. storočia v časových a věčných paralelách s Trianonskou mírovou smlouvou*. Poukazuje na skutočnosť, že ČSR a Kráľovstvo Srbov, Chorvátov a Slovincov boli po prvej svetovej vojne novovzniknuté štáty, ktoré do značnej časti koordinovali svoju zahraničnú politiku orientovanú práve proti Maďarsku. V roku 1919 obe krajiny zriadili vyslanectvá v metropole svojho spojenca a stali sa spolu s Rumunskom členmi Malej dohody (Petite Entente). Autorka spomína aj činnosť československých vyslancov Antonína Kalinu a Jana Šebu v Belehrade i srbsko-chorvátsko-slovenských vyslancov v Prahe Ivana Hribara a Bohumila Vošnjaka. Obe krajiny pritom spájali odpor k revizionistickým prejavom v Maďarsku vrátane snáh exkráľa Karla IV. o návrat na trón.

Druhá časť knihy nazvaná *Osobnosti slovenskej politiky a Trianon* je uvedená príspevkom *Smerovanie slovenských politikov k Trianonu* z pera PhDr. Miroslava Pekníka, CSc., z Ústavu politických vied Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Zo slovenských politikov exponujúcich sa v období zániku monarchie a kreácie ČSR je autorom uvedený predovšetkým Vavrinec Šrobár, ktorý sa stal v októbri 1918 ako jediný Slováčok nielen členom Národného výboru v Prahe, ale o mesiac neskôr aj predsedom dočasnej slovenskej vlády so sídlom v Skalici a napokon od decembra 1918 i ministrom s plnou mocou pre správu Slovenska sídliačim v Žiline. Spomenuté sú i *Ohlasy Slovenskej národnej rady* z 3. a 11. novembra 1918, ktorými sa Slovenská národná rada (SNR) deklarovala za najvyššiu predstaviteľku štátnej zvrchovanosti na Slovensku. Faktické „dvojvládie“ na našom území bolo ukončené rozpustením SNR 23. januára 1919 na základe nariadenia ministerstva č. 6/1919 Sb. z. a n. Spomenuté je aj obnovenie činnosti Slovenskej ľudovej strany a negatívny názor V. Šrobára (ktorého v roku 1920 vystriedal na poste ministra s plnou mocou pre správu Slovenska Ivan Dérer) k otázke autonómie Slovenska.

Referát Mgr. Lukáša Krajčíra, PhD., z Historického ústavu Slovenskej akadémie vied v Bratislave *Parížska mierová konferencia v reportážach a spomienkach Jozefa Škultétyho* sa venuje správam „baťka“ Škultétyho (1853 – 1948) z prostredia negociácie mierových zmlúv vo Versailles. Jozef Škultéty sa stal ako odborník pre slovenské veci členom delegácie ČSR na mierovej konferencii a to v rámci odbornej sekcie pre otázky geografie, etnografie a štatistiky. Predsedom Úradu pre prípravu mierovej komisie (ÚPMK) bol predseda vlády Karel Kramář, pričom J. Škultéty vystupoval ako expert pri určovaní hraníc ČSR s Poľskom a Maďarskom vrátane vymedzenia slovensko-maďarskej jazykovej hranice. Z reportáží Jozefa Škultétyho o priebehu mierovej konferencie a jeho názorov na budúce usporiadanie Európy je zrejmý Škultétyho všeslovanský resentment. Po návrate z Versailles v roku 1919 stál pri oživotvorení Matice slovenskej, ktorej sa stal správcom, a vo vysokom veku bol prijatý za člena Hlinkovej gardy.

Významnému slovenskému právnikovi je venovaný príspevok prof. JUDr. Jozefa Beňu, CSc., *Zástoj Ivana Déreera pri tvorbe československého právneho systému*. Ivan

Dérer bol v medzivojnovnej ČSR nielen poslancom Národného zhromaždenia, ale zastával aj funkciu ministra s plnou mocou pre správu Slovenska, ministra pre zjednotenie zákonodarstva a unifikáciu verejnej správy, ministra školstva a ministra spravodlivosti. Participoval i na príprave viacerých všeobecne záväzných právnych noriem, ako napríklad zákona č. 11/1918 Sb. z. a n. o zriadení samostatného československého štátu, zákona č. 64/1918 Sb. z. a n. o mimoriadnych a prechodných opatreniach na Slovensku či ústavného zákona č. 152/1926 Sb. z. a n. o udelení štátneho občianstva Československa niektorým osobám (*lex Dérer*). V rámci volebného zákona navrhoval, aby sa pri voľbách do parlamentu pre 1 200 000 voličov zo Slovenska (z celkového počtu troch miliónov jeho obyvateľov) vytvorili štyri volebné slovenské kraje a jeden rusínsky. Ivan Dérer bol pritom ako právnik činným okrem legislatívy vo vedeckej i pedagogickej oblasti.

Referát člena Miestneho odboru Matice slovenskej Bratislava-Petržalka PhDr. Jozefa Schwarza na tému *Štefan Janšák – „robotník“ československej štátnosti* sa venuje činnosti hospodárskeho experta Štefana Janšáka na mierovej konferencii vo Versailles. Tento rodák z Osuského neďaleko Senice, kde uzrel svetlo sveta v roku 1886, absolvoval stredoškolské štúdiá v Hodoníne. V období 1907 a 1914 bol poslucháčom Vysokého učenia technického v Brne, kde získal vzdelanie v odbore stavebné inžinierstvo. Až do nástupu na vojenskú službu v roku 1916 viedol Obchodnú banku v Skalici a po vyzlečení z uniformy sa stal koncom prvej svetovej vojny asistentom na svojej alma mater. Prevrat mu priniesol funkciu tajomníka dočasnej slovenskej vlády v Skalici a následne úradníka Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska. Jeho najvýznamnejším počinom bolo exponovanie sa na príprave Trianonskej mierovej zmluvy a vymedzovaní slovensko-maďarskej hranice. V medzivojnovom období predsedal Alliance Francaise v Bratislave, stal sa dôstojníkom Čestnej légie a v čase druhej ČSR pôsobil v delimitačnej komisii na stanovenie južnej hranice Slovenska. Po oslobodení Československa v roku 1945 vykonával funkciu zástupcu poverenika pre dopravu a verejné práce. Počas komunistického režimu vyučoval archeológiu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského i na Vysokej škole pedagogickej v Bratislave, kde zomrel v roku 1972.

Mgr. Marek Junek, PhD., z Moravského zemského múzea v Brne do publikácie prispel referátom *Spolek Československá jednota a vznik Československa 1918*. Zaoberal sa v ňom spolkom, ktorý vznikol ešte koncom 19. storočia pod názvom Československá jednota, pričom od roku 1909 sa zameriaval na podporu Slovákov v Uhorsku a utuženie česko-slovenských vzťahov. Na jeho čele stál dlhodobo Josef Rotnágel, avšak po vypuknutí prvej svetovej vojny došlo k ukončeniu najvýznamnejšej akcie spolku – tradičných česko-slovenských porád v Luhačovicích. Po prevrate sa prvá schôdza obnovenej Československej jednoty uskutočnila v decembri 1918 a Josef Rotnágel vykonával funkciu predsedu spolku až do jeho zániku v roku 1939. Podpredsedom jednoty sa stal po obnovení jej činnosti Matúš Dula, ktorého v roku 1923 vystriedal Ľudovít Medvecký. Na území Slovenska vzniklo postupne päť pobočiek Československej jednoty a navyše jednota tu mala aj 2 akademické spolky.

Posledný príspevok do monografie s názvom *Politické subjekty na Slovensku v počiatkoch formovania československého stranického systému* napísal prof. PhDr. Sveztožár Krno, CSc., z Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Autor

sa v ňom zaoberá pôsobením politických strán na teritóriu Slovenska v období prvej ČSR. Najskôr sa venuje pročeskoslovenským stranám s celoštátnou pôsobnosťou ako agrárnikom, ktorý od roku 1922 vystupovali pod názvom Republikánska strana poľnohospodárskeho a maloroľníckeho ľudu s významným predstaviteľom Milanom Hodžom, ďalej Československej sociálnodemokratickej strane robotníckej (v jej radoch sa exponovali napr. Emanuel Lehocký, Ivan Markovič a Ivan Dérer), Československej strane národnosocialistickej (vedenej na Slovensku Igorom Hrušovským), Československej strane ľudovej (na čele s Martinom Mičurom) a napokon Československej národnej demokracii (reprezentovanej Vladimírom Fajnorom či Milanom Ivankom). K výhradne slovenským stranám patrili Slovenská ľudová strana (od roku 1925 Hlinkova slovenská ľudová strana) vedená Andrejom Hlinkom a Slovenská národná strana (s najznámejším predsedom Martinom Rázusom). Z menšinových politických strán spomenul autor Maďarskú národnú stranu, Krajinskú kresťansko-socialistickú stranu, Spišskonemeckú stranu alebo Krajinskú židovskú stranu.

Záver monografie je tvorený *Epilógom* z pera nebohého Mariána Hronského, ktorý poukázal na nemožnosť trvalého charakteru versailského systému usporiadania sveta po skončení prvej svetovej vojny. Aj keď medzivojnové Maďarsko presadzovalo revizionistické ciele vo vzťahu k Trianonskej mierovej zmluve z roku 1920, jeho pridanie sa k štátom porazeným aj v druhovojnovom globálnom konflikte prinieslo iba potvrdenie stavu z čias rozpadu Uhorska. Na rozdiel od Rakúska nové Maďarsko odmietlo po svojej porážke cestu dobrovoľného uzmierenia a realizmus podľa autora nikdy nebol silnou stránkou politického i ideového sveta Maďarov. Prameňmi a literatúrou zakončená publikácia je doplnená tiež tlačovými, archívnymi aj internetovými zdrojmi vrátane menného registra.

Pri spracovaní zvolenej problematiky autori z rôznych profesijných pôsobísk obohatili literatúru k snáď nikdy neukončenej tematike mierovej zmluvy uzatvorenej s Maďarskom pred viac ako sto rokmi. Ani milostivý čas zjavne neuhasí v stredoeurópskom priestore smäd po výskume rôznych aspektov prípravy, uzatvorenia či následkov Trianonskej zmluvy. Po oboznámení sa s príspevkami však možno k predkladanej publikácii uviesť, že kolektív autorov prispel k štúdiu našich poprevratových dejín zodpovedne a čitateľskej obci rozšíril poznatky o ďalších historických súvislostiach obdobia rozpadu rakúsko-uhorskej monarchie a vzniku prvej ČSR.

Rudolf Manik



# SPRÁVY





## Maticná činnosť zameraná na propagáciu národnej histórie

Matica slovenská vyhlásila rok 2022 za Rok odkazu štúrovcov. Na tento koncept upriamila aj svoju aktívnu činnosť. Po dvoch rokoch pandémie ochorenia COVID-19, kedy kultúrny život v celej krajine musel ustať, sa vrátila naša národná inštitúcia opäť naplno k svojej činnosti s ešte väčším odhodlaním, navzdory zníženým finančným možnostiam a v obmedzenom personálnom obsadení. Opäť dokázala svoju oprávnenosť a nezastupiteľné miesto pri udržiavaní národného povedomia a uchovania si historickej pamäti. Už tradične zorganizovala desiatky spomienkových, kultúrnych a osvetových podujatí. Odhaľovala pamätníky, pripomínala si významné dejinné udalosti a osobnosti, rovnako aj kultúrne dedičstvo. Len v rámci hlavných maticných aktivít išlo o desiatky podujatí, nehovoriac o možno aj stovkách akcií organizovaných našimi miestnymi odborníkmi, oblastnými pracoviskami, ako aj individuálne aktívnymi členmi Matice slovenskej. Matica vydáva viacero odborných periodík, len za vedecký pilier spomeňme *Historický zborník*, *Slováci v zahraničí*, *Slovensko – Národné spektrum*, časopis, ktorý po úspešnom štarte prechádza od nového roka na štvrtročnú periodicitu.

Matica mala viacero podujatí – spomienkových či popularizačných – pripomínajúcich si našu históriu. Výpočet by šiel k niekoľkým desiatkam. Spomeňme aspoň pár najvýznamnejších. Odhalenie pamätnej tabule Jozefovi Karolovi Viktorinovi v Budapešti 20. marca 2022, pravidelné každoročné spomienkové podujatie pripomínajúce si udalosti Malej vojny v Spišskej Novej Vsi 24. marca 2022, ako jedna z mála inštitúcií si pripomenula aj dvojsté výročie narodenia Janka Kráľa v Liptovskom Mikuláši 24. apríla, rovnako aj Jána Palárika v Majcichove 27. apríla. Korunovala to podujatím spojeným s odborným seminárom *Janko Kráľ a štúrovci v Novohrade a Honte* organizovaným 28. apríla v Lučenci. Už takmer tradične si mladí maticári pripomenuli štúrovskú generáciu výstupom na Devín 26. apríla. Informačné ústredie pripravilo putovnú výstavu *Inšpiratívni maticári* v mestách Bratislava, Žilina, Nitra a Michalovce v dňoch od 29. apríla do 22. augusta 2022. Dňa 4. mája sa uskutočnilo odborné kolokvium *Dialógy medzi slovenskou a českou filozofiou* na pôde Národohospodárskej fakulty Vysokej školy ekonomickej v Prahe. 28. mája sa odhalila pamätná tabuľa slovenským dobrovoľníkom z r. 1849 v obci Sol' vo Vranovskom okrese. Matica slovenská si 7. júna v Martine pripomenula celodňovým kultúrnym podujatím *Štúrovci v súradniciach národných dejín* dvojsté výročie narodenia Janka Kráľa, Jána Francisciho, Jána Kalinčiaka, Štefana Marka Daxnera, Samuela Dobroslava Štefanoviča a Samuela Galandu. V tento deň odhalila bronzovú bustu Štefanovi Markovi Daxnerovi pred svojou druhou historickou budovou. V júni si rovnako pripomenula Petra Michala Bohúňa v Liptovskom Mikuláši a Jána Rotaridesa v Rykynčiciach; v júli s odhalením pamätnej tabule v Sklabini Janka Kučeru a Jakuba Grajchmana v Hybe. Matica slovenská venovala veľkú pozornosť oslavám storočnice narodenia dlhoročného predsedu Vladimíra Mináča, ku ktorému pripravila triptych podujatí: 8. augusta (Bratislava), 10. augusta (Rimavská Sobota) a konferenciu *Mináč 100, Clementis 120* 7. októbra opäť v Bratislave. V auguste si pripomenula Janka Kalinčiaka

v Martine, v Prešove zorganizovala podujatie *Štúrovci na Šariši* a pripomenula si Bohuslava Nosáka-Nezabudova v Sabinove. Ťažiskovou akciou vedeckého piliera bola realizácia konferencie *Odkaz štúrovej generácie* konanej v dňoch 8. – 9. septembra v Martine. Nezabudlo sa ani na osobnosti z povstaleckej histórie. V obci Smižany sme oslávili 110. výročie narodenia Jána Nálepku, slovenského dôstojníka a partizánskeho veliteľa a hrdinu Malej vojny. Nezabudlo sa ani na sté výročie narodenia Romana Kaliského 22. septembra v Bratislave. Koncom októbra sme si pripomenuli Augusta Horislava Krčméryho v Hornej Mičinej (19. októbra) a stodesiate výročie vzniku tajného slovenského študentského spolku *Mor ho!* v Banskej Bystrici (25. októbra). Krajanské múzeum zorganizovalo 26. októbra v Martine, pre pandémiu v roku 2021 zrušený, medzinárodný odborný seminár k 101. výročiu narodenia Štefana Boleslava Romana a 52. výročiu založenia Svetového kongresu Slovákov. Matica nezabudla ani na legionársku obec spomienkovým podujatím na Jozefa Miloslava Országha 15. decembra v Bratislave. To je len najstručnejší výber z hlavných a najväčších matičných podujatí odkazujúci na našu minulosť, na historických národných dejateľov. Z veľkého množstva osvetových, spomienkových a vedeckých počinov by som spomenul dve ťažiskové podujatia pre vedecký pilier našej národnej inštitúcie, a to: triptych podujatí k stému výročiu narodenia Vladimíra Mináča a ústrednú vedeckú konferenciu *Odkaz štúrovej generácie*.

### **Seriál podujatí k storočnici „baťku“ Mináča**

Matica slovenská odštartovala triptych podujatí venovaných významnému spisovateľovi povojnového obdobia, národnému umelcovi a dlhoročnému predsedovi ustanovizne Vladimírovi Mináčovi (\* 10. august 1922 Klenovec – † 25. október 1996 Bratislava) najskôr 8. augusta spomienkovým podujatím v Bratislave. Predstavitelia Matice spolu so zástupcami slovenskej kultúrno-umeleckej obce sa stretli pri hrobe národného umelca na cintoríne v Slávičom údolí. Pri hrobe prehovoril predseda Matice slovenskej, ktorý zdôraznil ideový význam osobnosti Vladimíra Mináča a potrebu jeho spoločenskej rehabilitácie, nadčasovosť Mináčovho odkazu a aktuálnosť pre dnešok. Pripomenul, že aktívne bojoval v druhej svetovej vojne a bol pevný národovec so silným sociálnym cítením a dodal, že bol dôstojným pokračovateľom národoveckých generácií od 19. storočia. Podujatie pokračovalo v bratislavskom Dome Matice slovenskej vystúpeniami, ale aj spomienkovými vstupmi pamätníkov. Vystúpili predseda Matice slovenskej Marián Gešper, tajomník Spolku slovenských spisovateľov Štefan Cifra rozsiahlym príspevkom, ktorý analyzoval Vladimíra Mináča literárne, politicky, filozoficky, no predovšetkým so zameraním na okolnosti politického boja okolo trojjedinej ústavy; syn Vladimíra Mináča pripomenul osobnosti, ktoré Mináča spomínajú, jeho prínos pri budovaní tretej budovy Matice slovenskej, Pamätníka slovenskej literatúry a prínos vo vydavateľskej činnosti Matice (predovšetkým *Slovenský biografický slovník*); spisovateľka Gabriela Rothmayerová pripomenula, že hlavná postava jej románu *Vtedy na východe* je práve Vladimír Mináč, porozprávala niekoľko spomienok z viacerých etáp ich životných stretnutí; osobný priateľ a spisovateľ Peter Holka, spoluautor knihy rozhovorov s Vladimírom Mináčom (*V košeli zo žihľavy*), spomenul ako Mináč zdôrazňoval, že je dôležité čítať; Eduard Chmelár zase doplnil, že Mináča treba nielen čítať, ale aj počúvať, keďže jeho

nadčasový záber a odkaz sa týka aj dneška. Skritizoval úbohosť útokov na Mináča v roku 1989 a nevyvážené hodnotenie Mináčovho prínosu; ďalej sa prihovoriť správcu Matice slovenskej a šéfredaktor *Slovenských národných novín* Maroš Smolec, profesor kulturológie Jozef Leikert, spoluautor najnovšej knihy o Romanovi Kaliskom *Cesta búrnym storočím*, ktorý sa zameral na vzťah Vladimíra Mináča s Romanom Kaliským, a o svoje spomienky sa podelil aj jeho priateľ a pamätník, spisovateľ a žurnalista Peter Štrelinger. Súčasťou podujatia bola aj vernisáž k malej výstavke, ktorá obsahovala fotografie, citáty a knihy.

Triptych akcií pokračoval okázalým podujatím v jeho rodnom gemersko-malo-hontskom regióne, v Rimavskej Sobote 10. augusta. Začal ho vedecký seminár, ktorý mal presah od literárnej kritiky cez dejiny Matice slovenskej až po filozofiu a odohrával sa v priestoroch hotela Zlatý býk. Hlavným organizátorom a moderátorom bol riaditeľ Slovenského historického ústavu Matice slovenskej Radoslav Žgrada, ktorý zároveň vo svojom príspevku pripomenul Mináčov vzťah k rodnému kraju a jeho pôsobenie v Matici slovenskej. Nasledovali príspevky zamestnancov Slovenského literárneho ústavu Matice slovenskej Júliusa Lomenčíka, Pavla Pareničku a Lukáša Perného, ktoré detailne rozoberali Mináčovu esejistiku, literárnu tvorbu, ako aj rekonštrukciu Mináčovej filozofie a špeciálne slovenskej filozofie dejín. Na záver vystúpila riaditeľka Krajanského múzea Zuzana Pavelcová, ktorá sa zamerala na tému Mináčovho vzťahu k zahraničným Slovákom. Vedecký seminár otvoril aj uzavrel príhovorom predseda Matice slovenskej vyzdvihnutím všestranného intelektuálneho prínosu osobnosti Vladimíra Mináča. Príspevky sa publikovali v časopise *Slovensko – Národné spektrum* v dvoch blokoch, v čísle 2/2022 a v čísle 1/2023. Nasledovalo slávnostné odhalenie Mináčovej busty v Aleji dejateľov na hlavnom Námestí Š. M. Daxnera v Rimavskej Sobote. Zúčastnili sa na ňom predstavitelia Matice slovenskej, samosprávy a politického života. Treťou časťou podujatia bol kultúrny program zameraný na folklórnu hudbu, tanec, prednes poézie a tiež divadelné prvky v mestskom kultúrnom dome.

Triptych podujatí ukončila veľká vedecká konferencia *Mináč 100, Clementis 120* dňa 7. októbra 2022 v priestoroch Inštitútu ASA. Konferenciu otvoril príhovor predsedu Matice slovenskej Mariána Gešpera a riaditeľa Inštitútu ASA Martina Muránskeho. Prihovoril sa tajomník Spolku slovenských spisovateľov Štefan Cifra, správca Matice slovenskej Maroš Smolec, tajomník Matice slovenskej a tvorca filmu *Zobrané spory Vladimíra Mináča* Ján Seman a Martin Krno za Slovenský zväz protifašistických bojovníkov. Pohnutý život a dielo oboch národných protagonistov vo svojich príspevkoch osvetlili Lukáš Perný zo Slovenského literárneho ústavu Matice slovenskej, Vladimíra Mináčova-Dutková, vnučka Vladimíra Mináča, Jana Schillerová-Horváthová, pamätníčka Vladimíra Clementisa a dcéra Ivana Horvátha, profesor Dalimír Hajko, slovenský vysokoškolský pedagóg, filozof, kulturológ, literárny kritik a esejista, politológ a historik doc. Eduard Chmelár s príspevkom Vladimír Mináč ako duchovný otec nezávislosti Slovenskej republiky, ďalej profesor Svetozár Krno, Roman Michelko, profesor Jozef Leikert, diplomat a politik Peter Weiss, predseda Matice slovenskej Marián Gešper a záverečná reč pripadla na žurnalistu a pamätníka Dušana Kerného. Podujatie sa stretlo so značným ohlasom a početnou účasťou poslucháčov. Výstupom bude pripravovaný zborník, na ktorý chcem touto cestou tiež

upozorniť. V ňom budú uvedené všetky vystúpenia, ktoré odzneli na konferencii, ale aj príspevky zaslané pri tejto príležitosti v písomnej podobe.

### **Vedecká konferencia Odkaz štúrovskej generácie**

Rok 2022 vyhlásila Matica slovenská za Rok odkazu štúrovcov v súvislosti s 200. výročiami narodenia viacerých popredných predstaviteľov mladšej štúrovskej generácie a žiakov Ľudovíta Štúra, ako boli Ján Kučera, Ján Alexander Rotarides, Janko Kráľ, Ján Vratislav Francisci, Ján Blahoslav Kalinčiak, Peter Michal Slavomil Bohúň, Samuel Dobroslav Štefanovič, August Horislav Krčméry, Štefan Marko Daxner a iní, ktorým sa venovala pozornosť aj v jednotlivých podujatiach v priebehu roka. Hlavným ťažiskovým výstupom organizovaným vedeckým pilierom, pod patronátom predsedu Národnej rady Slovenskej republiky Borisa Kollára, bola vedecká konferencia Matice slovenskej s názvom *Odkaz štúrovskej generácie*. Konala sa v dvoch dňoch 8. a 9. septembra 2022 za účasti popredných slovenských vedeckých pracovníkov, zaoberajúcich sa touto problematikou, v sídelnej matičnej budove v Martine. Konferencia sa realizovala prostredníctvom troch sekcií a skúmala životné osudy aj rozličné aspekty diela štúrovských dejateľov v historickej, jazykovednej a literárnohistorickej a filozofickej sekcii. Ako sa uvádza v komuniké z konferencie, „referáty a diskusie, ktoré odzneli na tomto vedeckom fóre, jednoznačne potvrdili a v niektorých ďalších detailoch doplnili i rozšírili poznatky o tom, že štúrovská generácia a jej mnohostranné aktivity patrili medzi zakladateľské a rozhodujúce počiny v našich národných dejinách temer vo všetkých oblastiach kultúrno-politických a duchovných úsilí, ktoré zavýšili emancipáciu a napomohli formovať novodobý slovenský národ najmä v kontexte európskych revolučných pohybov v rokoch 1848 a 1849, čím začali etapu jeho demokratického vývoja a položili základný kameň našej dnešnej štátnej samostatnosti“. V historickej sekcii vystúpili s príspevkami: doc. PaedDr. Pavol Parenička, CSc. (Fakulta sociálnych a ekonomických vied Univerzity Komenského v Bratislave): *Štúrovskí rebeli, revolucionári a vizionári*; doc. PhDr. Ivan Mrva, CSc. (Fakulta humanitných vied Žilinskej univerzity v Žiline): *My zvolili sme si cestu života trnístú. Pohnútky národného prebudenia a jeho dôsledky*; prof. PhDr. Róbert Letz, PhD. (Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave): *Reflexia štúrovcov v mladej slovenskej generácii 30. rokov 20. storočia*; Mgr. Kamila Fircáková (Slovenské národné múzeum – Múzeum židovskej kultúry): *Štúrovci v povedomí a aktivitách študentských korporácií*; PhDr. Matej Mindár, PhD. (Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne) – Janka Poláková (Literárny klub Omega – Trenčín): *Život a pôsobenie rodiny Ľudovíta Štúra v Trenčíne*; ThLic. Michal Glevaňák (Univerzitná knižnica Prešovskej univerzity v Prešove): *Cesta Bohuša Nosáka-Nezábudova ako člena Cestovateľského spolku do terra incognita alebo stretnutie mladého študenta s jedným z panteónu slavistov s užhorodským gréckokatolíckym farárom a rusínskym intelektuálom Michailom Lučkajom*; Mgr. Zdenko Tkáč (Slovenský historický ústav Matice slovenskej v Martine): *Pátranie po zabudnutom hrobe nezabudnuteľného básnika Janka Kráľa*; Mgr. Michal Franko, PhD. (Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave): *Ján Kutlík – jeden z najaktívnejších národných buditeľov na Dolnej zemi*; PhDr. Zuzana Pavelcová (Krajanské múzeum Matice slovenskej): *Synergie štúrovcov na Dolnej zemi v živote a diele Štefana Václava*

*Homolu*; Bc. Nadežda Zelenina (Moskovská štátna univerzita/Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre): *Jovan Jovanovič Zmaj, srbský dejateľ v kontexte štúrovských dejín*; Ing. Mgr. Anton Meteňko, PhD. (Zaujmový odbor regionalistiky Matice slovenskej): *Štúrovci a hurbanovci na východnom Slovensku – niektoré spoločenskopolitické a vojenské aspekty zimnej výpravy 1848 – 1849*; Mgr. Peter Schvantner (Matica slovenská): *Štúrovcami inšpirovaný tajný študentský spolok Mor ho!*; doc. PaedDr. Július Lomenčík, PhD. (Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici): *Pedagogický odkaz štúrovcov pre súčasný výchovno-vzdelávací proces*; Mgr. Radoslav Žgrada (Slovenský historický ústav Matice slovenskej v Martine): *Historická reflexia štúrovcov v diele Vladimíra Mináča*. Nasledovala prezentácia monografie docenta Pavla Pareničku *Štúrovskí vizionári a revolucionári na nemeckých univerzitách (Sonda do kritického myslenia štúrovcov)* a slávnostné otvorenie Bibliotéky Matice slovenskej. V piatok 9. septembra 2022 pokračovala konferencia jazykovednou a literárnohistorickou sekciou, na ktorej vystúpili so svojimi príspevkami: prof. PhDr. Ján Kačala, DrSc. (Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave) – *Štúrov koncept spisovného jazyka (aj) ako úsilie prekonať jazykovo-konfesijné rozdelenie slovenského národa*; PaedDr. Renáta Hlavatá, PhD. (Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre) – *Slovenskje povesti Jána Francisciho vo vzťahu k formujúcej sa spisovnej norme slovenčiny*; PaedDr. Jaroslav Vlnka, PhD. (Pedagogická fakulta Univerzity J. Selyeho v Komárne) – *Na margo portrétu rozorvaného hrdinu v poézii Janka Kráľa*. Vo filozofickej sekcii vystúpili s príspevkami: prof. PhDr. Dalimír Hajko, DrSc. (Fakulta humanitných vied Žilinskej univerzity v Žiline) – *Štúrovci v dejinách slovenskej kultúry*; Dr. h. c. prof. PhDr. Rudolf Dupkala, CSc. (Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove) – *Spory Štúrovcov o charakter slovenskej filozofie*; Mgr. Viktoria Nadolska (Prešovská univerzita v Prešove) – *Filozofia Ludovíta Štúra cez prizmu traktátu „Slovanstvo a svet budúcnosti“* a na záver PhDr. Lukáš Perný, PhD. (Slovenský literárny ústav Matice slovenskej) – *Sociálna filozofia štúrovcov a jej praktická implementácia v dokumentoch slovenskej štátnosti*. Výstupom z konferencie bude aj chytaný zborník.

Radoslav Žgrada





## Pokyny pre autorov

Historický zborník je recenzovaný vedecký časopis zameraný na slovenské národné dejiny od najstarších čias po súčasnosť. Publikuje príspevky venované politickým, hospodárskym, kultúrnym a sociálnym dejinám, tematicky zamerané celoslovensky, ale aj regionálne v prípade významu spracovanej regionálnej problematiky v celoslovenskom kontexte. Venuje sa aj medzinárodným súvislostiam slovenských dejín, dejinám Slovákov v zahraničí a dejinám Matice slovenskej. Časopis vydáva vedecké príspevky (štúdie, materiály, edované dokumenty), medailóny o osobnostiach historiografie, recenzie a informačné správy. Texty sú publikované v slovenčine alebo v angličtine. Súčasťou vedeckých príspevkov sú abstrakty a kľúčové slová.

Historický zborník publikuje výlučne dosiaľ nepublikované vedecké príspevky na základe schválenia dvoma recenzentmi v anonymnom recenznom konaní a redakčnou radou časopisu. Rozsah vedeckých príspevkov nesmie byť menší než 20 normostrán a nemal by prekročiť 45 normostrán. Príspevky sa prijímajú v elektronickej podobe na e-mailovej adrese: redakcia@zbornik.sk.

Vedecký príspevok má nasledujúcu štruktúru: Názov; podnázov (ak je); meno autora/autorov s titulmi; e-mailová adresa; pracovisko/inštitúcia; ORCID; abstrakt (približne 1 500 znakov); kľúčové slová; text príspevku; zoznam použitých prameňov a literatúry.

Bibliografické odkazy sa uvádzajú podľa aktuálne platnej normy. Je v nich potrebné uvádzať identifikátory ISSN/ISBN a DOI (ak sú). Uvádzame niekoľko príkladov:

### **Odkaz na knižnú publikáciu**

LETZ, Róbert. *Dejiny Slovenskej ligy na Slovensku (1920 – 1948)*. Martin : Matica slovenská, 2000, s. 175. ISBN 80-7090-575-1.

### **Opakovaný odkaz na knižnú publikáciu**

LETZ, Róbert. *Dejiny Slovenskej ligy na Slovensku*, s. 171.

### **Odkaz na štúdiu v zborníku alebo v kolektívnej publikácii**

GAJDOŠOVÁ, Martina. Dve advokátske komory na Slovensku od roku 1936 – Advokátska komora v Bratislave a Advokátska komora v Turčianskom Svätom Martine. In GAJDOŠOVÁ, Martina a kol. *Advokátske komory na Slovensku v rokoch 1875 – 1948*. Bratislava : Slovenská advokátska komora, 2018, s. 420. ISBN 978-80-224-1641-2.

### **Opakovaný odkaz na štúdiu v zborníku alebo v kolektívnej publikácii**

GAJDOŠOVÁ, Martina. Dve advokátske komory, s. 420.

### **Odkaz na príspevok publikovaný v periodiku**

VÁLKA, Miroslav. Czechoslovak Republic and the Formation of Ethnographic Science during the “First Republic” (1918–1938). In *Glasnik Etnografskog Instytuta*, roč. 68, 2020, č. 2, s. 382. ISSN 0350-0861, <http://dx.doi.org/10.2298/GEI2002379V>.

### **Opakovaný odkaz na príspevok publikovaný v periodiku**

VÁLKA, Miroslav. Czechoslovak Republic and the Formation of Ethnographic Science, s. 379.

### **Odkaz na elektronický zdroj**

ROHOŇOVÁ, Ľudmila – GAŠPAROVÁ, Mária. *Pavol Strauss. Personálna bibliografia*. 2. rozšírené vydanie. Martin : Slovenská národná knižnica, 2012, s. 15-17 [online]. Dostupné na: [http://www.snk.sk/images/Edicna\\_cinnost/Zborniky/Strauss\\_Pavol\\_bibliografia\\_2\\_vyd.pdf](http://www.snk.sk/images/Edicna_cinnost/Zborniky/Strauss_Pavol_bibliografia_2_vyd.pdf) [cit. 18. 7. 2018].

### **Odkaz na archívny prameň**

Slovenský národný archív, Bratislava (SNA), f. Ministerstvo vnútra (MV), šk. č. 1471. List Okresného úradu v Liptovskom Sv. Mikuláši krajinskému úradu, 3. 8. 1933.

### **Opakovaný odkaz na archívny prameň**

SNA, f. MV, šk. č. 1473. List Štátnej nemocnice v Palúdzke ministerstvu vnútra, 6. 7. 1940.

HISTORICKÝ  
ZBORNÍK

ROČNÍK 33  
2023 ČÍSLO 1

ISSN: 1335-8723



9 1335 872006 31